

Robert Davezies

Fronten

Dokument från kriget i Algeriet

Originalalets titel: *Le Front*

Översättning: Gun och Nils A. Bengtsson

Malmö: Bo Cavefors; 1960

I år, 2012, är det 50 år sedan Algeriet blev självständigt från Frankrike – formellt 3 juli 1962. Detta efter mycket blodigt befrielsekrig som inleddes 1954 och som kostade mellan 300 000 och 1,5 miljoner algerier livet.

Denna bok är skriven av en ung fransk präst/journalist som bl a med hjälp av en lång rad vittnesmål ger en inträngande bild av den franska kolonialmaktens utomordentligt brutala framfart för att slå ned upproret, men också av den okuvliga kampvilja som besjälade de algeriska massorna. Boken är ett viktigt tidsdokument.

Innehåll

Förord	1
De aktiva UGTA-kämparna	2
Flyktingarna	19
Barnen	29
Flickorna i Tunis	38
Rebellerna.....	42
Politiska ledare i FLN	67
Slutord	77

Mer om upproret i Algeriet:

[Victor Vinde: Revolution i Algeriet](#) (utgiven 1958)

[Jules Roy: Kriget i Algeriet](#) (1960)

Förord

Som präst i en grupp från Franska missionssällskapet i Paris skickades jag ut på uppdrag i oktober 1958.

När jag lämnat Frankrike tillbragte jag fjorton dagar i Tunisien i november 1958.

Vid de kontakter jag fick med algerierna i Tunis frapperades jag av säkerheten, kraften och beslutsamheten bland dessa män och kvinnor och framför allt bland de unga soldater som hade drivits tillbaka från bergen. Jag fann att de hade en lugn och förtröstansfull segervilja, att de kosta vad det kosta ville tänkte vinna frihet åt sitt land. De talade med mig lidelsefritt, utan häftighet och högtravande ord. De hade redan revoltstadiet bakom sig, nu var de rakt igenom kriget på väg mot revolutionen och friheten. De sa mig att de skulle hålla ut tills kampen var slut och att de med egna händer ville göra sitt fria land till ett välutvecklat och självständigt land. Om inte för annat så av trohet mot våra 600 000 döda, sa de, ska vi föra den här revolutionen till ett slut.

När jag kom tillbaka till Europa och talade med mina kamrater i Frankrike, frågade efter senaste nytt och läste franska tidningar och mindes vad jag hade sett och hört innan jag for från Paris, insåg jag tydligt att den algeriska befrielsefronten av många, ja av det stora flertalet i Frankrike, betraktades som å ena sidan en dynamisk och begränsad grupp politiker, intellektuella och aktiva förkämpar utanför Algeriet och å andra sidan som ett antal beväpnade förband inom landet som under trycket av den franska armén tvangs till enstaka smärre kupper och plundringståg. Men det algeriska folket står vid sidan av, långt ifrån striden och tar inte parti.

Vad jag hade sett i Tunis gav mig en dunkel aning om att saker och ting inte förhöll sig så som en del försöker inbilla det franska folket. Jag upptäckte vad jag otvivelaktigt redan visste, men nu av egen erfarenhet, nämligen att kriget i Algeriet är ett krig där ett folk slåss för att få slut på en utländsk ockupation. Jag har sett att styrkan inom FLN (*Front de Libération Nationale*) och bland dess ledare har sin grund i det algeriska folkets egen styrka. När de unga soldaterna påstod att motståndsrörelsen var stark som hälleberget så var det för att den dagligen bärs upp av Algeriets breda massa.

Jag ville fråga ut män och kvinnor, valda på en slump ur det algeriska folket, gubbar och gummor, flyktingar, soldater, barn, fackföreningsfolk och aktiva partimedlemmar, be dem berätta för mig om sitt förflutna, vad de väntar sig av framtiden och framför allt vad den 1 november 1954 och kriget betyder för dem. Fördenskull återvände jag till Tunisien och for dessutom till Marocko.

Jag lyssnade på dem, och jag vidarebefordrar deras ord så som de föll sig, utan omskrivningar, för att läsaren ska få direkt kunskap om och på något sätt erfarenhet av själva verkligheten i det kämpande Algeriet.

De förtalte mig om förödmjukelser som de fått utstå, om sitt lidande och det förakt som vilade tungt över dem, om sin solidaritet med sina soldater och om sin segervilja. De som i Frankrike eller annorstädes vill lyssna till dessa enkla män och kvinnor, dessa unga pojkar, flickor och barn, tror jag ska bli övertygade om att detta folk ända ner i de djupaste samhällslagren vill leva fritt och vara sig självt, vill bygga sin egen framtid. De kommer till och med att inse att det algeriska folket i och genom sin kamp redan har nått detta mål.

De måste förstå hur omöjligt det är att kuva denna vilja hos tusentals människor som strävar efter sitt lands befrielse.

De kommer också att få direkt kontakt med den algeriska folk- själen och på något sätt bli

tvungna att älska detta folk och dessa människor som de inte känner. De kan för övrigt inte känna dem därför att kolonistörerna alltid har lyckats dölja de koloniserades ansikten, ja inte bara dölja utan vanställa dem. Nu får de veta vilka de män, kvinnor och barn är som vi skoningslöst bekrigar.

Jag går i god för äktheten i allt som läsaren kommer att finna i denna bok. De jag talade med föreföll trovärdiga. Läsaren kan bedöma dem efter deras vittnesmål. Att de inte har sagt allt och att de ibland misstar sig är jag den förste att medge. De berättar saker och ting så som de ser dem, så som de har sett dem, de berättar om händelserna på sitt eget sätt. Men just så tror jag att deras vittnesbörd bildar en fundamental utgångspunkt för det problem som vi i snart fem år har brottats med.

De aktiva UGTA-kämparna

Redan på de första sidorna i denna bok kommer läsaren med brutal tydlighet att upptäcka några av de realiteter som ledde till att revolutionen utbröt:

rasmotsättningarna,

fattigdomen bland lantbefolkningen, som fråntagits sin jord, och bland den arbetslösa stadsbefolkningen,

den algeriska patriotismen,

brytningen mellan 1954 års politiker och massorna, och den från folkdjupet kommande plötsliga och obetvingliga längtan efter oberoende som lämnar de intellektuella och partibundna bakom sig.

De enda frågor jag ställer mig här i början av boken rör det algeriska folket före den 1 november 1954. Mina sagesmän i UGTA (*Union Générale des Travailleurs Algériens*) skulle naturligtvis kunna berätta om mycket annat därtill.

Några siffror kan ge oss en föreställning om den revolutionära kraften hos det algeriska folket under åren omedelbart före kriget.

Av Nordalgeriets 21 miljoner hektar — hela Algeriet omfattar lite mer än 221 miljoner hektar — ägs mer än 11 miljoner av staten och kommunerna. Av denna areal har de europeiska kolonisterna 2.700.000 hektar medan fellaherna får nöja sig med 7.100.000 hektar. Sen 1830 har sålunda två tredjedelar av den algeriska jorden övergått från sina forna infödda ägare till män inom den franska förvaltningen och till europeiska privatpersoner.

Under samma tid ökade den muselmanska algeriska befolkningen från ungefär 2.000.000 människor år 1830 till 8.500.000 år 1954. År 1975 kommer den enligt de allra försiktigaste kalkylerna att överstiga 15 miljoner.

Fellaherna på sina för varje år alltmera ofruktbara och otillräckliga jordlappar såg hur barnskarorna växte och sväldöden hotade. De ville återvinna sin jord och återta sitt land.

Det är inte den enda utgångspunkten för den algeriska revolutionen, men den är väsentlig. Kriget i Algeriet är först och främst ett de fattiga böndernas och de jordlösa böndernas krig.

I

– Jag är tretti år nu. Jag är född i bergen vid Guergour i departementet Constantine, en av de fattigaste trakterna av Algeriet, i Kabyllbergen där det knappt finns nån åkerjord alls och där folk

lever på svältgränsen.

Jag kom från en fattig och barnrik familj. Vi har ingen jord och äger ingenting. Vår enda tillgång var familjens överhuvud, min far, som brukade fara till Frankrike och arbeta några månader och sen kom hem igen. Det gjorde han nio gånger: nio resor Alger–Marseille tur och retur.

När han var i Frankrike så väntade vi på hans lilla postanvisning på hundrafemti francs i månaden som vi hankade oss fram på, och när han kom tillbaka hade han kanske en sparad slant på tusen eller två tusen francs som vi levde på alla vi sju i familjen. Vi var ju fem barn.

Hundrafemti francs i månaden, på den tiden. För det var i alla fall inte så illa 1934, 1936. Det var hundrafemti francs i månaden. Och det var starten, en bit av min ungdom, den skola där jag började förstå ett och annat om livet, ser du.

Och vad vi väntade på dem! Vi väntade på den lilla postanvisningen som skulle ge oss mat för dan. Vi hade ett par tre olivträd och några fikonträd som vi klarade oss på under kortare perioder, men annars var det inget, inga pengar att leva på. Så var det ju för de flesta i byn.

Och sen så blev vi alla fall tvungna att dra oss till stan allihop och försöka få nånstans att bo i barackkvarteren utanför Alger. Tillfällighetsarbeten, så vi skulle försöka hitta nåt för oss barn först, vi som hade fyllt tolv. För att försöka få tag i nåt till oss samtidigt som far sökte arbete.

— Du menar få något arbete?

— Ja, just det, det var det allra värsta, bristen på arbete . . . När vi fyllt tolv år fanns det inte plats för oss i skolan längre. Det fanns ingen som helst chans att få gå i skolan längre. Man gick i skolan i fem år, och sen när man var tolv så måste man ut och försörja sig. Det var mitt i all röran 1940, och man måste söka arbete vid tolv års ålder, börja som alla andra med att bli skoputsare eller springpojke. Jag började vid exakt tolv och ett halvt års ålder med att söka arbete. För sex francs om dan. Då, 1940, det minns jag så väl, då jobbade min far för tjugofem francs om dan.

Jag började som snickarlärling. Hjälpte till, du vet. Det var mer ett straffarbete än ett jobb för en nybörjare, för jag lärde mig inget. Och jag började leva med i stadslivet och se sånt som var mycket olikt det som fanns i Kabybergen. För där fanns det familjer, det fanns små åkerbrukare och små fellaher, men livet där var mycket olikt arbetarmiljöerna runt städerna. Bonden och barnet i bergen har det svårt, men de verkar ändå lite lyckligare än folk i stan. Man kände sig hemma, man var i sin by, man hade sin hydda eller sitt hus, och redan det var inte så illa, förhållandevis. Men det är när man kommer till stan som orättvisan faller en i ögonen, när man ser de stora byggnaderna och när man ser barackerna, när man ser folk som har kläder och dem som går nästan nakna, när man ser så många skyltfönster fulla med kakor och mat och en massa saker och när man inte kan skaffa sig dem, det är då man blir bitter. När jag var tretton fjorton år började jag känna bitterhet över den orättvisan. Ett helt folk i nöd, och överallt och alltid två sorters människor. Och jag kunde bara konstatera att dessa bägge sorters människor som är olika på det ekonomiska planet också är olika vad rasen beträffar.

A ena sidan de som hade allt vad de kunde önska sig och å den andra de som inte hade nånting alls. Och det råkade vara så att det var européerna som hade allt de kunde önska sig. Det bara var så. Det var inte för att de var av en annan ras som jag tänkte så.

Jag hade aldrig ägt ett par nya skor innan jag fyllde tolv år, men nu hamnade jag i det som var ännu värre. Vi var förhållandevis ännu olyckligare, ser du. Vi var mycket mer generade. Vi träffade kamrater i aftonskolorna dit vi gick på eget initiativ. När vi gick på kvällskurserna träffade vi kamrater som hade allt vad de behövde. För dem var det fullkomligt naturligt att ta på sig kläder, och att äta två gånger om dan var naturligt och självklart för dem. Vi var tvungna att

skylta över vår fattigdom lite, vi skämdes för den som om den var ett lyte eller en sjukdom fastän vi ju faktiskt inte kunde göra nåt åt den. Men vi var i alla fall generade redan som småpojkar och kände bitterhet över denna skillnad, denna sociala orättvisa. Det var det som gjorde att jag började sätta mig in i själva Algerietfrågan. Dessförinnan hade jag bara tänkt på bröd för dan, inget annat.

— Säg mig, är det riktigt att många algerier och kanske du också inte fick äta två mål mat om dan?

— Det var mycket sällan jag åt två gånger om dan. Såna dar mindes man länge. Det är ju givet, för i åratal hade hela min familj bokstavligen levat i hungersnöd. Jag kan inte minnas att jag nånsin fick äta mig mätt. Inte ens vid den enda måltiden på dygnet som man på landet brukade äta på kvällen. Det var kvällsmålet som var det viktigaste. På dan hade man en brödkant som man stoppade i fickan, och sen var man hela dan ute på fälten eller nån annanstans, kanske i skolan. När den var slut gick man nästan aldrig hem, för där fanns inget att äta mellan klockan elva och halv två. Och det var på kvällen som alla fick ett mål mat. Då lagades det för det mesta en soppa eller en couscous.

— Och din familj var inget undantag?

— O nej, det var mycket vanligt. Så var det för alla mina släktingar och för de flesta av våra bekanta. Mina första år bodde jag ju i ett av Algeriets fattigaste distrikt. Den närmaste läkaren bor 85 kilometer därifrån. Det var ett område med över 100 000 invånare, och den ende läkare som fanns, honom fick man gå och hämta i Setif 83 kilometer bort, en kommunal läkare som förstås inte kunde sköta 100 000 personer. Och det ville till att man var en god fotvandrare, man fick inte vara sjuk för att gå till fots ända dit, och det behövdes pengar för att gå så långt och söka vård. Och där finns sannerligen ingen rikedom, det är en mycket fattig trakt. Frånsett vad de som arbetade i Frankrike skickade hem fanns där absolut ingenting. Det är inte alls underligt. När man vet att somliga algerier 1957 tjänade 18 000 francs om året per skaft så är det inte alls underligt att de inte hade ens det tjugo år tidigare.

— Vill du berätta mer om Alger?

— Ja. Jag började alltså arbeta. Jag var tretton år, jag hade många kamrater, jag var till exempel med lite grann i sport-klubbar, många europeiska kamrater. Man märkte att det inte var fråga om illvilja från de europeiska kamraternas sida utan att de snarare hade nån sorts överlägsenhetskomplex. Vi blev ivägkörda överallt, vi fick inte komma med, inte ens i en del sportklubbar. Vi kom kanske med i B-laget i fotboll eller hinderlöpning, men då märkte vi så småningom att hur vi än ansträngde oss att bli likställda kunde vi omöjligt känna det som om vi hörde till samma folk eller samma gemenskap. Vi träffades förstås på stans huvudgator vid vissa tider på dan. Men mesta tiden höll vi till i slumförstäderna i vår egen miljö där folk bodde sammanpackade i baracker, mycket ofta utan att ha nåt att äta och i en ohygglig misär utan att kunna få vård. Det var där jag fick ett begrepp om hur skevt allting var och om alla orättvisor mellan den ena befolkningsgruppen och den andra.

För min del var det denna skillnad i ekonomiska villkor och denna sociala orättvisa som gjorde mig medveten om att jag var algerier. Det var så jag ställdes inför den algeriska nationens problem.

Det var på den tiden då de politiska partierna, PPA (*Parti Populaire Algérien*), var mycket aktiva fastän de var förföljda. Regeringen undertryckte dem. Ändå var det ett av den algeriska nationalismens mest blomstrande ögonblick. Det var då den algeriska nationalismen började skjuta skott, kan man säga, med en häftighet som ryckte med sig folkets stora flertal. Och alla

kämpade, först och främst med hopp om att i rättvisans namn göra sig kvitt sina bojor och få människovärde och social rättvisa men också för att försvara friheten, för vid den tiden hade alla någon anförvant som kämpade i franska armén mot Hitler och mot nazismen, och det lovades frihet åt alla, seger, frihetens seger över nazismen.

Och vi arbetade med den lilla förhoppningen att vi när kriget var slut skulle stå redo att ta eller kräva vår rätt. Och det var just vad som hände på själva segerdan. Du känner till vad som hände i Constantine, det blev en avgörande vändpunkt i Algeriets historia. För oss hade det krig som bröt ut den 1 november 1954 börjat inom oss den 8 maj 1945. Det var i den stunden vi upptäckte att det absolut inte fanns nånting att göra, inget att kräva efter alla försök vi hade gjort, det fanns inget att begära om man inte kunde skaffa sig det själv.

Och det var då en rad slagord blev populära bland algerierna, såna som: ”Oavhängighet är inget som ges, det tas”, eller ”Vi ger hellre våra liv än lever längre som slavar”, eller ”Tar man inga risker så är det ingen risk att man vinner nånting”. Och det var så tanken på en organiserad kamp började spira, särskilt bland den algeriska ungdomen men också hos folk i allmänhet. Det var inte vidare klart tänkt, det var inte heller lätt, men det var så revolutionen började för oss.

Vid den tiden hade jag för egen del försökt med alla medel, för jag hade inte fått något avgångsbetyg från skolan och jag var i alla fall tjugo år fyllda, jag hade med alla medel försökt bättra på min utbildning. Jag brukade gå på Folkuniversitetet när jag hade slutat mitt arbete. Jag skaffade mig några böcker eller anteckningsböcker som jag försökte titta i så fort jag fick en stund över eller hittade en vrå där jag kunde hålla till. Om inte annat så på moriska caféet. För jag minns att vi i över sju år i Alger var sammanpackade i ett enda rum där hela familjen var samlad, far, mor och barnen som var vuxna, ett enda rum!

— Och kök?

— Det fanns inget kök. Det finns det inte i en enda av proletärbostäderna i Algeriet. I stan finns det till exempel inga kök alls. Det är alldeles otroligt att man kan tränga ihop en hel familj i ett rum: far, mor och barn på femton, sjutton och tjugo år. Det var förskräckligt. Man höll på att kvävas.

Det var samma atmosfär ute på gatan. Så fort man gick ut blev det rena förföljelsen. Hade man en cykel blev man häktad i vartenda gathörn bara för sin hudfärg. Man fick en process på halsen. Då visste man inte hur man skulle få pengar till den. När man gick på bio och satte sig var det föll sig hamnade man kanske mellan två européer som blev obehagligt berörda under hela föreställningen. Sen var man tvungen att bråka varenda gång eller också låta bli att gå dit. De nöjde sig inte med att lägga beslag på badstränderna, de stora moderna byggnaderna, biograferna och alla lyxartiklarna, de motade bort oss från offentliga lokaler till och med när vi hade pengar att betala med.

Vi har väntat, vi har i alla fall försökt alla fredliga medel: val och underhandlingar. Vi har skickat våra bästa talare till franska nationalförsamlingen, vi har ställt anspråk, vi har inte försummat något tillfälle att kräva vår rätt på fredlig väg. Men varenda gång hamnade vi i en återvändsgränd med stängda dörrar åt alla håll. Och det är därför revolutionen är enda utvägen, den absolut enda möjligheten att komma ut ur återvändsgränden.

— Skulle du vilja säga lite mer om arbetarnas ställning i Alger?

— Ja. Personligen hade jag det mycket svårt som ung arbetare. Du vet, man kunde inte ens strejka, för det fanns en hel reservarmé av arbetslösa. De var färdiga att rycka in ögonblickligen, och man var tvungen att nöja sig med vilken lön som helst.

Och arbetslösheten var något av det mest fruktansvärda som fanns. Det var massor av folk som kom in från landsbygden och hoppades få arbete. Och dit kom de, och de hade varken husrum eller mat eller nån som helst hjälp eller ersättning.

Jag bodde i ett av de fattigaste kvarteren i Alger. Det var som alla fattigkvarter, en avkrok där hela familjer satt och svalt därför att familjefäderna rände omkring dan i ända, från morgon till kväll, på jakt efter ett arbete från klockan fyra på morgonen och kom hem på kvällen med oförrättat ärende. När man själv lyckades få något att äta hörde man hur grannarnas pojkar eller till och med föräldrarna själva bokstavligen svalt ihjäl och grät för att de inte kunde sova med tom mage, och när man är en människa med samvete så frågar man sig hur man kan stå med armarna i kors i en sån situation.

Och det var då man ställdes inför problemet med Algeriets befrielse. För arbetarna får det aldrig bättre om de inte tar saken i egna händer, algerierna får det aldrig bättre om de inte själva skapar sin lycka.

— Har du någon direkt erfarenhet av fellahernas situation på den algeriska landsbygden före den 1 november?

— Jag för min del begrep att den algeriska revolutionen var en faktor man hade att räkna med. Om jag hade stått utanför, om jag till exempel hade varit en av exploatörerna så skulle jag ha anat revolutionen flera år i förväg, en väpnad revolt. För när man far omkring på den algeriska landsbygden är det fruktansvärda förhållanden man får inblick i. Arbetarna har det inte stort bättre än slavar. Den långa arbetstiden känner ju alla till, men nöden går inte att beskriva. Jag har sett kvinnor, jag har sett barn och gubbar livnära sig på gräs, leva på fattighjälp och tiggeri och på de smulor som slängs till dem från de rika herrarna i trakten, det vill säga de som äger jorden. Det var mycket lätt att förutspå den algeriska revolutionen. Bondeklassen var helt och hållet förvisad till bergstrakterna, till stenklipporna, den bördigaste jorden hade man tagit ifrån dem och inte ens den magraste hade de fått behålla, de hade verkligen blivit parias. Det är nånting man bara inte kan förklara för folk som inte har bott i Algeriet. Det var en överexploatering som man inte ens har hört talas om i böcker utom under slavtiden. I vårt århundrade tror jag inte att det nånstans förekommer en lika långt driven exploatering av människan.

— Är det sant att bönderna tog av sig skorna innan de gick in på ämbetslokaler eller till högt uppsatta personer?

— Jovars, om de blev insläppta!

— Har du hört talas om det?

— Javisst. Jag har inte sett det med egna ögon, men jag har sett värre saker, jag har till exempel sett en hel familj koka gräs och vatten rätt och slätt när de inte ens hade salt att äta.

— Var nånstans?

— Ah, det har jag sett uppe på högplåtarna, det har jag sett inte långt från Alger, framför allt i Fondouk till exempel där jag var brevbärare i två år. Jag bar alltså ut brev till gårdarna. Jag såg hektar, tusentals hektar som var kolonisternas, det var rika jordar, bevattnade fält, för det fanns en damm i närheten. De enda som hade nån glädje av Hamiz-dammen var de europeiska jordägarna.

När man såg människor arbeta i fjorton eller sexton timmar om dygnet för svältlöner, det vill säga för hundrafemti francs, och det är bara sex år sen, när man såg hela familjer som bodde i diken under tält med barn som dessutom hjälpte till, som arbetade för nästan ingenting ute på fälten, då behövde man inte vara så slängd i politiska ideologier eller i marxism för att begripa att de där

arbetarna som inte hade nånting att förlora utom sina bojor inte skulle underkasta sig sånt i hela sitt liv, att de en vacker dag skulle göra uppror och som en man resa sig för att befria den jord som faktiskt en gång hade tillhört dem och deras fäder, den jord som har tagits ifrån dem med våld och tvångsåtgärder.

— Fick barnen gå i skola?

— Det värsta var, fränsett den materiella sidan av saken, den okunnighet som massan av den algeriska lantbefolkningen hölls kvar i. De franska statistiska uppgifterna talar sitt tydliga språk.* Men när hela bondeklassen till 99 % inte kan läsa så tycker jag inte man kan tala om skolundervisning. Hela folket har medvetet hållits kvar i okunnighet. Inte bara så att det inte ordnades med någon undervisning utan man förbjöd algerierna att ordna den själva. När det bland dessa bönder fanns folk som ville organisera skolgången var det kolonialmyndigheterna, med kolonisternas och polisens och den politiska maktens hjälp, som förbjöd dem att grunda egna skolor, självständiga skolor där de kunde lära sig nånting.

— Och var bönderna medvetna om allt det här?

— Bland bönderna har jag funnit de enklaste, klaraste och mest slående argumenten. Framför allt i trakten av Cherchell där jag en gång ordnade ett möte med lantarbetarna. Mären kom och sa att vi skulle utrymma salen, för salen var inte till för att vi skulle kliva in där med våra dammiga espadrilles utan den var avsedd för fullmäktiges sammanträden. Just så sa mären i Novi inte långt från Cherchell. Nåja, några lantarbetare reste sig upp och sa på sin hackiga och dåliga franska att när allt kom omkring så var det han som var på vår mark, vi hade inte lagt beslag på rådhuset i Perpignan eller Marseille utan det var närmast han som kommit hit och slagit sig ner och hindrat oss att leva, att hålla möten och diskussioner i vårt eget land. Och att om han rannsakade sitt samvete en smula så måste han i alla fall inse att de här arbetarna inte var några dumbommar, att de kanske ofta resonerade lite klokare än han därför att deras mödor och deras bekymmer gjorde dem mera klartänkta. Och var det några som verkligen var ruttna och moraliskt underlägsna så var det i mycket högre grad mären, hans biträden och hela hans följe än lantarbetarna i trakten.

— Misströstade inte bönderna de sista åren före revolutionen om att den politiska kampen skulle ha någon verkan?

— Särskilt under perioden strax före revolutionen när vi kuskade omkring på landsbygden och förklarade för våra bröder och kamrater hur de skulle organisera sig, hur den politiska kampen skulle utkämpas, kom man faktiskt alltid fram till detta: man fick inte längre falla undan, man fick inte längre plöttra bort sina krafter på bagateller, det enda sättet att göra sig fri var att ta till vapen. Det lönade sig förvisso bättre att undersöka varifrån man kunde få vapen än att organisera protesttåg eller fullkomligt meningslösa demonstrationer.

— Kort sagt, de vågade hellre livet än de nöjde sig med sin dittillsvarande situation?

— Ja, döden var egentligen ingenting som skrämde dem, för från den långsamma död de var mitt uppe i till en våldsammare död i ära — och en del av dem skulle kanske dessutom ha en chans att få uppleva ett befriat Algeriet och slutet på exploateringen — var det bara ett enda steg att ta, och det var mycket lättare.

---

* I *Tableaux de l'Économie algérienne*, utgivna 1959 på Rue Bab-Azoun 12, Alger, redovisas på sid. 23 fördelningen av barn under fjorton år den 31 oktober 1954: det finns 266 900 icke-muselmanska barn och 3 481 000 muselmanska barn. På sid. 165 uppges antalet elever som var inskrivna för läsåret 1954-55 i skolor för den lägre undervisningen, inklusive småbarnsklasserna, och fördelningen visas i följande siffror: 129 840 icke-muselmanska barn och 306 737 muselmanska.

2

23 mars 1959

— Jag tror jag måste säga ett par ord om min bakgrund. Jag tillhör en familj som kommer söderifrån, från Ouled Sidi Cheik och från Ouled Nail. Min far var kavalleriofficer i franska armén, och min farfar var *cadi*, det vill säga domare. Alltså en på det hela taget ganska profransk miljö. Min far var ju militär och mycket fäst vid Frankrike, och farfar var likaså ämbetsman och rättstjänare, och han var också redo att troget tjäna Frankrike.

Men man kände i alla fall en viss förödmjukelse. Ta till exempel min far. Han var lite bitter, för han var en duglig person. Han hade sina betyg, och dessutom var han mycket strävsam. Han var faktiskt väldigt intelligent, påfallande intelligent, och skulle ha kunnat gå mycket längre.

— Vad fick han för grad?

— Han var ryttmästare. Han var verkligen duktig, och det är klart att han tyckte att det inte var som det skulle. Det var likadant med farfar, han hade det rätt besvärligt, för när det gällde befordran och allt sånt där så hängde allting på deras börd. Och de hade vägrat att naturalisera sig. De skulle ha kunnat få löneförhöjning, men bara om de hade naturaliserat sig.

— Talade din far till exempel nån gång om forna dagars Algeriet? ... Inte så ofta?

— Jodå, han nämnde det, han talade förstås om folk förr i tiden, för i vår trakt har vi haft revolter, i Ouled Sidi Cheik, och då pratade vi om det. Vi talade om hur tappra folk var förr i tiden, för det fanns en stam som gjorde hundraprocentigt uppror, och tja, du vet, sånt där lever kvar. Vi pratade om sånt där lite grann och diskuterade. Min far med, men framför allt farfar, men min far var mycket profransk, det vill jag du ska förstå.

— Hur förflöt de första åren av ditt liv i Blida? Gick barnen i skolan eller ej? Kände du av några rasmotsättningar?

— Ja, det är klart, ända från början. A, jag minns, redan från kindergården i Blida minns jag hela den långa kön av människor. Självt hade jag blivit intagen för att jag hade en liten privilegierad ställning därför att min far var officer. Så jag hade lyckats bli inskriven ganska snabbt. Men jag ska alltid minnas denna kö av barn och föräldrar som var tvungna att vända hem igen för att det inte fanns någon plats. Omöjligt att få sina barn inskrivna. Jag kan ännu höra hur den kvinnliga rektorn gapade och skrek. Hon schasade bort dem, förstår du. Och då gick barnen sin väg. De fick inte gå i skolan fastän föräldrarna hade gjort så gott de kunnat och köpt små skolrockar åt dem och allt sånt där.

Redan där, i själva staden Blida där det finns en massa skolor och sånt, var det på det sättet. I Bonnier-skolan, en folkskola i kommunal regi, minns jag till exempel att vi på fyrtifem femti elever var fyra fem algerier, fyra fem araber, och det var faktiskt rätt hårda bud. Det fanns åtminstone vissa lärare som inte dolde sina rasfördomar gentemot oss, och vi retade oss lite på den attityden redan som små.

Sen gick jag fem sex månader i sjätte klassen, och där blev jag också körd på porten, bara för nån struntsak. Där var vi sju araber, och två blev utsparkade för nåt litet gruff vi hade ställt till med, utsparkade helt enkelt. Det var också i Blida. Vi hade slagits. Där var det lilla svinet Lagailarde, minns jag, som var ihop med oss och gick i samma klass. Det var nära att jag hade gett honom ett kok stryk, för han var redan då en retfull liten fan. Han trodde att han var nånting för att han brottades, kunde judo eller nåt i den stilen, och han var förstås redan då lite ... tja, du vet, han tog sig själv på största allvar, och då blev kamraterna förbannade.

I den skolan var det lite värre. Jag minns än min gamle fransk-lärare, herregud vad han tyckte illa om oss! Han äcklade mig faktiskt.

Jag var riktigt styv i engelska och matte. Men gubben i franska och latin kunde inte med mig. Jag var förresten inte den ende. Jag började i sjätte och sen, pang, ut bara.

Efter det började jag förstås jobba. Först arbetade jag på engelska flygbasen som magasin-förvaltare eller som biträdande magasin-förvaltare, sen jobbade jag i hangaren och tvättade motorhuvorna på flygplanen, du vet.

— Hade inte din far försökt hjälpa fram dig?

— Nej, nej, nej. Far försökte, men det gick inte. Och det var inte så lustigt. Att ha blivit ivätkörd från skolan. Då fick man jobba, för far började bli gammal och trött. Han var pensionerad.

Vi var fyra. Fyra syskon, alltså. Tre pojkar och en flicka. Min far dog fyrtissex. Och jag började som sagt jobba. Min bror var förman där hos engelsmännen, så han hjälpte in mig. Jag var mycket ung. Där arbetade jag till fyrtifyra, sen for jag till Alger samma år.

Och där var det likadant när det gällde jobb, det minns jag. Man gick till arbetsförmedlingen, men det var alltid kalla handen, det fanns inget jobb, fast man å andra sidan såg européer som kom dit utan ett enda betyg, utan nånting, och de fick jobb.

Jag for alltså, jag arbetade i Alger på *Société Parisienne*, jag jobbade hos engelsmän också i ett garage, och sen for jag hem till Blida för jag hade blivit sjuk i Alger. Jag säckade ihop, det var ett häftigt malariaanfäll. Så jag for tillbaka till Blida. Jag fick jobb hos en tandläkare för 900 francs i månaden.

— När var det?

— Fyrtissex.

— Och Setif?

— Det ja, det var fantastiskt. A, jag minns det så väl. Jag var vid flyget då och hade tagit en kniv, jag hade tagit en engelsk kniv och gått med och demonstrerat. I Blida. Vi gick med allihop, vi var ett helt gäng, vi var unga och höll ihop! Vi var uppskärade, och vet du, det klack till i en när man demonstrerade så där, särskilt när vi hade fått fram fanorna. Den algeriska flaggan. Det var nånting det, du! Mig gjorde det ett djupt intryck på, särskilt när jag såg flaggan. Där hade de oss som i en liten ask. De tvingade ut oss, i vanliga fall skulle vi bara ha gått runt torget en sväng, men då hade de oss att marschera en stor omväg och ner bakom torget och fram på den öppna platsen framför kyrkan, och precis på kyrkplatsen högg de in på oss. Det var två killar som stöp minns jag, och den ene dog. Två killar knäppte de, hör du, två stycken.

— Med batonger?

— Nej, med pistolkolor. Jodå, pistolkolor. Pistoler var det. Det blev bråk med kommissarien och så där. I början ville de ta flaggorna ifrån oss. ”Bort med flaggorna!” — ”Vi tar inte bort flaggorna!” Nå, så blev det bråk, och sen sa dom, polisen alltså: ”Eld!” och så började de skjuta, och efteråt blev det förstås arresteringar, och alla kompisarna blev häktade.

— Kan man säga att demonstrationen i Blida den 8 maj inte var särskilt antifransk? Att det bara var i glädjen över segern man demonstrerade och att man sa som så: När nu Frankrike är fritt så måste Algeriet också bli det?

— Så var det ja, precis så, exakt så.

— Det var en politisk demonstration, det var inte väpnad uppmarsch på gatorna?

— Nej nej, inte alls. Det var politiskt, visst var det politiskt. Vi tänkte: Det här är befrielsen, nu är det slut på fascismen. Nu ska vi bli fria, både Frankrike och Algeriet, för så har de sagt, de har lovat oss att om vi slogs i kriget skulle vi som belöning bli fria allihop. Vi trodde att vi genom den där demonstrationen skulle få politiskt oberoende.

Vi var unga, ska du veta, vi tyckte om bråk. Det är givet. Jag minns än att jag hade min lilla engelska kniv, jag hade som sagt en liten engelsk kniv i fickan. När vi hörde skottsälvorna tog vi betäckning bakom några bilar, det minns jag fortfarande.

— Vilket år är du född?

— Jag? Tjugonio.

— Du var bara en pojke då.

— Jo, visst var jag ung.

— Fanns det pojkar i din ålder som inte hade kunnat få arbete?

— Om! Så var det för alla mina kompisar ... det var mycket få som jobbade.

— Vad gjorde de då?

— Tja, de gick där och drog. Snackade med varann.

— På torget?

— Ja. Man snackade. Det fanns inget jobb att få.

— Var det omöjligt att lära sig ett yrke?

— Var vill du man ska lära sig ett yrke? För att komma in på yrkesskola måste man ha avgångsbetyg från folkskolan. Och de hade inget avgångsbetyg, killarna. Det fanns ingenstans där man kunde snabbutbilda sig för nåt yrke heller, det fanns ingenting. Jag minns när jag började bli aktiv i MTLD (*Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques*), i slutet av 1946: det var likadant för alla mina kompisar i MTLD.

Jag minns än hur vi bearbetades av en gammal kämpe, en gammal kompis. Han kom och bjöd oss på kaffe. Och så förklarade han hur saken låg till. Vi lyssnade och glodde stort ... Vi tog det inte så allvarligt, vi var inga revolutionärer på den tiden, och då tog han med sig flygblad. Vi diskuterade passivt motstånd på ett litet café, och han förklarade meningen med det hela. Han var för oss den store revolutionären. Det är sant, för det var en gosse som kunde tala med glöd och övertygelse. Och den gången vi drog iväg för att demonstrera hade vi ju inte alls varit organiserade. Vi vädrade bara ett latent motstånd, om du förstår. Men så fort vi hade kommit i kontakt med den här kamraten som var en gammal aktiv kämpe gick jag på allvar upp i saken, och mot slutet av fyrtissex började jag delta i hemliga möten.

— Var det vanligt i Algeriet att fackföreningskämparna började unga?

— Ja, det var det visst. Jag minns att när jag var arton förestod jag avdelningen i Sochoux, för 1948, i januari fyrtiåttan, for jag upp till Paris därför att det inte fanns något jobb längre, det fanns inget att göra. Jag hade fått nog av alltihop, ser du, av att stanna hemma och inte göra ett smack. Jämt fick jag gå till min mor och be om pengar till det eller detta. Jag ägde inte ens kläderna på kroppen, jag hade ingenting eftersom far dog fyrti-sex. De hade dragit in pensionen för oss. Vi fick den igen femti-fyra eller femtitre. Då hade vi inga pengar, ser du. Brorsan jobbade inte. Vi hade bara farfar därnere i söder som hjälpte oss med pengar och skickade postanvisningar. Och vi

sög på ramarna och höll på att svälta ihjäl, ja, vi var nära att svälta ihjäl. Och då minns jag att jag fick nog fastän mor gjorde vad hon kunde och mer till.

Det fanns inga jobb, jag sökte jobb hela tiden och blev nobbad överallt. Jag hade gärna jobbat gratis utan lön alls. Jag lyckades få ihop så jag kunde fara till Frankrike, jag arbetade på en sorts förpackningshistoria, en algerisk eller muselmansk firma, och där höll jag på att klappa ihop. Vi gjorde ända upp till fjorton femton timmar om dan. Jag var ung då, bara sjutton år. Femton timmar om dygnet bara för att få ihop till det allra nödvändigaste! Och chefen ville inte ge oss betalt för övertid. Och han skulle vara nationalist! Han menade att eftersom vi var med i MTLD så behövde han inte betala övertidsersättning.

Han rekryterade oss jobbare från MTLD, cirka tvåhundra, för alla i MTLD gick arbetslösa. De, styrelsen alltså, sa till honom: ”Om du ska ha arbetsfolk så ta det från partiet.” Då anställde han oss för att vi var med i partiet. Och sen ville han inte betala. Vi klagade och sa: ”Du måste betala oss för övertidsarbete, inget snack om saken.” Och vi strejkade, gubben blev topp tunnor rasande och sa: ”Vad menar ni, ska ni göra så här mot mig?” — ”Ja, det menar vi!” Och det var första strejken, det kommer jag ihåg. Chefer, de är likadana överallt, ett jävla pack vare sig de är nationalister eller inte. Han ansåg alltså att eftersom vi var nationalister så skulle han kunna stoppa kovan i egen ficka, och vi skulle hellre stupa än få ut den lön vi hade rätt till!

Och där fick jag ihop lite kosing. Sen stack jag till Paris.

Jag kom dit i januari fyrtiåttå. Januari 1948. Jag hade en svåger som var i Sochaux, han hade kommit dit redan 1946. Så han sa: ”Kom.” Jag stack iväg dit. Det dröjde en tio dar, och sen fick jag anställning hos Peugeot.

— Som vad då?

— Så fort jag kom dit fick jag mig en maskin anvisad. Jag blev riktare och arbetade där i två år.

— Var du med i fackföreningsledningen?

— Ja.

— Och du tjänade skapligt?

— Jajamen, där hade jag det bra. Och där minns jag att jag fick besök av en kompis, en ombudsman som jag hade känt redan i Algeriet. Och jag frågade honom om han kunde hjälpa oss och försöka organisera killarna, för det fanns ingen organisation. Där fanns en del typer som inte var att räkna med, de hade varit insyltade i lite av varje, och de andra var tveksamma. Vi ville absolut att de skulle organisera sig.

— På vad sätt?

— Politiskt. Vi kom på ett knep. Vi sa: Hör ni, vi ska bilda en kommitté för ömsesidig hjälp åt nordafrikaner, för vi kommer att få det trassligt med polisen. Först sätter vi igång med föreningen för ömsesidig hjälp, och sen får vi se. Så vi började. Det gällde att ligga i ordentligt. Vi hade ett styvt jobb. Efter arbetets slut fick man ta hand om pojkarna ser du och verkligen göra allt för att vinna deras förtroende. Det var absolut nödvändigt, för det var klen med förtroendet. Och vi gick till verket och kallade samman några stycken och sa: Vi ska ta tio killar, tio stycken lite varstans ifrån, från Oran och Constantine och Alger och söderifrån, från Kabylien och så, och vi hade gett var och en av dem i uppgift att bilda en grupp på tio man, och efter tre månader hade vi redan ett hundratal pojkar. Efter tre månader. Men då fick man också jobba hårt, och man hann aldrig gå ut och roa sig, varken på söndagarna eller annars. Alltid var det möten, arbete och kontakter med Paris. Och där grundade vi alltså en fackföreningsavdelning, och det gick så bra så när jag for

därifrån var den en av de starkaste karmar i Frankrike.

— En *kasma*, är det en avdelning?

— Ja, en lokalavdelning. Och där, det minns jag också, blev vi utsatta för provokation. Den första strejk vi satte igång var inte för att ställa några krav utan det var en strejk för att försvara vårt människovärde. Det var en av de våra som hade blivit slagen av en hotellvakmästare, en elsassare. Då sa vi: Jaha, slår de oss så strejkar vi. Du förstår, de jäklades med oss för några spritkök och sånt, de var för jävliga, och en dag blev det alltså en provokation. De klippte till en av våra förtroendemän. Samma kväll utfärdades strejkorder, och nästa morgon var det ingen som gick till arbetet. Av skiftet som skulle ta vid klockan fyra var det ingen som kom.

Och vi var en delegation som marscherade åstad. Jag minns också att vi delegationen var sju— åttahundra av tusen anställda. Vi gjorde en protestmarsch och tågade upp till direktionen på Slottet. Då kallade styrelsen in mig, mig ensam, förstår du, när vi var där hela arbetsstyrkan, de kallade in mig ensam tillsammans med de högsta cheferna, personalchefen och fabrikschefen, en listig fan. Och så börjar de försöka snacka bort mig så fort de får syn på mig: ”Men ni som är så intelligent, ni är inte som de andra, ni har fått så goda vitsord i verkstan.” Och sen, förstår du, började de snacka hit och dit och försökte få mig att gå tillbaka till arbetet.

Då sa jag: ”Jag bestämmer inte över algerierna. Jag är en av deras ombudsmän. Jag har inte rätt att tala ensam. Jag har en grupp kamrater här ute, och när mina kompisar kommer ska vi diskutera. Jag diskuterar inte så länge de inte är med.”

Då, förstår du, försökte de mjuka upp mig med sånt som: ”Det kommer ni att få ångra” och i den stilen. Rena polistaktiken med hot och allt. Till slut enades vi om att ordna ett möte. Men i samma veva passade vi på att ställa krav: ”Vi behöver det och det och detta.” Vi krävde att man först skulle anställa algerier innan man tog emot italienare och tyskar. Vi krävde att få en klubblokal och att de skulle ordna med kök åt oss. En hel massa krav las fram, som du hör, med anledning av den demonstrationen. Och efteråt hade vi en diskussion i närvaro av fackföreningsombuden. Vi hade kallat dit våra kamrater i CGT (*Confédération Générale du Travail*), där var representanter för Arbetsministeriet, arbetsinspektören, fabriksledningen och så vi själva.

Till slut kom vi överens. De gav med sig efter hela linjen för de var illa ute, driften fortsatte och vi la ner arbetet i tre dar. Tre hela dar, tänk dig det. Det blev nästan inga bilar levererade, och fabriken gick tomgång. Det var förstås en 16-17 000 arbetare som jobbade. Men eftersom många algerier hade nyckelpositioner så var det kanske allt som allt inte tio bilar som lämnade fabriken. Det var en massa saker som i huvudsak sköttes av algerier. När algerierna inte infann sig fick de lägga upp med en gång. Och ugnarna med, allting var upp- och nervänt! Vi fick gottgörelse efter hela linjen.

— Hur länge var du i Sochaux?

— Två år.

— Skickade alla pojkarna hem pengar till Algeriet?

— Javisst. Ja, naturligtvis. Varenda en. Man kan väl inte överge sin familj, det är ju den man arbetar för. Man arbetar för sin familj, det är normalt, visst är det det. Så gjorde alla. Vi lagade maten själva, minns jag. Jag drog åt svängremmen flera hål för att kunna skicka hem kosing till mamma. Ja, för jag hade ju brorsan som gick arbetslös. Vad skulle de leva på? De kunde inte klara sig. Det var förresten likadant för alla jag kände. Alla organiserade sig, och alla var mycket sparsamma och ordentliga och så där du vet.

Allesamman. Vi hade från första början lagt upp en antialkoholkampanj också och bett dem hålla sig borta från danshak, för det var somliga som brukade gå ut och dansa och så. Då sa vi: ”Vi har inte rätt att gå ut och dansa för vi är koloniserade och förtryckta.” För på danserna slog man lätt över. Pojkarna gick ändå ut och dansade. Men sen passade vi på: det var ett par tre killar som hade fått på käften av några fransmän, och då passade vi på och förbjöd dem att gå på sånt. Och så var det särskilt några vietnameser som jobbade där, och vi var fulla av beundran för deras självdisciplin.

Och sen organiserade vi en ungdomsrörelse. Och för *Ramadan* (fastemånaden) ordnade vi med gemensam bön på kvällarna. Det var verkligen fint!

— Bönevakor?

— Bönevakor, just precis, med mycket intressanta textförklaringar. Å, jag minns att den var mycket, mycket bra, den tiden i Frankrike.

Och sen efter det fick jag sparken. Jag haffades av PRG (*Police des Renseignements Généraux*). Medan jag satt häktad fick jag sparken från Peugeot, jag fick sluta.

Och sen gick jag och sökte jobb. Det var mitt i Ramadan, på en byggnadsfirma, ett bygge strax utanför Sochaux. Mina kamrater ville inte att jag skulle arbeta, för jag var nån sorts förtroende-man. ”Låt bli, du får bli fast ombudsman. Vi avlönar dig, och sen får du det lugnt och skönt.” Men jag hade inte alls nån lust att gå sysslolös. Alla andra arbetade, skulle jag då sitta och rulla tummarna? Jag gick och sökte jobb. Men där var det också en antipati mot oss araber som var fruktansvärd helt enkelt.

Jag var ung och lite ... jag såg ...

— Inte särskilt nordafrikansk ut?

— Just det. Jag hade inte ens inställt mig för arbetsinspektören i Montbéliard. Alla mina kompisar, alla algerier som fanns där, alla mina landsmän hade gjort det. De hade klara papper. Men jag — jag kom bara dit, jag stegade in och såg att där var fullt med folk och sa: ”Jag söker jobb.”

Och då kallade de in mig av alla som satt där, och verkmästarn kom ut.

Av hela surven var det mig han vände sig till och sa: ”Stig in, monsieur.”

Och då gick jag in och sa att jaha, jag ville ha ett jobb. Jag steg fram. De ville se mitt identitetskort. ”Jaha”, sa jag.

Men då spratt flickan till så där du vet, hon gjorde en ofrivillig rörelse. Hon läste namnet och såg på mig med en tvär knyck. ”Jaha”, sade jag.

Då kallade hon in verkmästarn och visade på mitt namn. ”Jaha, just det”, sa jag. ”Arab ut i fingerspetsarna. Både på fars- och morssidan.” ”Jaja, det är bra”, sa han.

Första gången ville han sätta mig på ett slitgöra. ”Ni ska få ett bra jobb”, hade han sagt. Nu var det svårt för honom att dra sig ur spelet, det var för sent. Han gav mig en skottkärra, en skyffel och en hacka. Sen bar det iväg med några stycken andra.

— Som grovarbetare?

— Ja, som grovarbetare, vi skulle schakta jord. Vi var etthundrasjuttifem algerier om ett schaktningsjobb. Jag hade aldrig förut sysslats med sånt. Vi grävde hål för ledningsstolpar till en kraftstation. Jag var faktiskt nära att kollapsa. Av hundra- sjuttifem man var vi två som fastade. Jag höll ihop med en gammal kabyli, en gubbe från Ighil Izane i Kabylien, en seg gammal kämpe.

Och sen gav jag mig av därifrån och for hem till Algeriet.

När jag kom tillbaka till Algeriet gick jag och drev i nån månad, sen kom jag in i fackföreningsstyrelsen.

— När kom du till Algeriet?

— Frampå hösten 1949. Och jag blev invald med detsamma. Sen satt jag med i MTLD ända tills jag arresterades i augusti 1950. För under den tiden kom ju komplotten och vågen av arresteringar. Själv blev jag häktad i Affreville. Jag hade fått förflyttning, jag hade tagit hand om Affreville- och Orléansville-distrikten. Jag hade slagit ihop dem med Tenes och Boucaid i Ouarsenis söder om Orléansville och med Tiaret och Teniet el Had ända till Affreville och Miliana.

— Och medan du var aktiv i fackföreningen, fick du då en inblick i hur arbetarna och framför allt lantarbetarna hade det?

— Lantarbetarna, visst, det är klart, som ombudsman kuskar man omkring överallt och kommer upp i bergen.

Det är helt enkelt en fruktansvärd nöd. Det var två saker som slog mig: nöden och frikostigheten bland de våra. Folk som nästan svalt ihjäl, som inte hade nånting att leva av och ändå lyckades betala, klämma fram med årsavgiften. Och när man kom dit, vet du, när fackföreningens ombud kom — jag var mycket ung, men jag var ju i alla fall pamp i fackföreningen och så — då satte de till alla klutar för att bjuda på mat. Det var förstås inget överdåd, det var en *couscous* eller lite vassla eller nåt i den stilen.

— Var du uppe i själva byarna? Hemma hos bönderna?

— Javisst, uppe i deras *douars*.

— Är det sant att de blivit förvisade till de ofruktbaraste jordarna uppe i bergen?

— Javisst. Chelif-dalen var till exempel reserverad för kolonisterna. Där var det verkligen fråga om hat, ser du, hat mot kolonisterna, för folk svalt ihjäl, faktiskt svalt ihjäl.

— Var de lantarbetare?

— De var lantarbetare när de fick jobb, när de kunde få tag i ett jobb, eller också var de *khammes*, arrendatorer.

— Mindes de att de på ett eller annat sätt hade blivit fråntagna sin jord?

— Javisst. Just det är mycket typiskt för bönderna. Jorden, vet du ... Jomen, det vet de allt. Det är knappt femti år sen folk ägde sin jord själva. De kommer mycket väl ihåg de senaste expropriationerna. Och de nämner dem ofta. Åja, det är bönderna mycket starkt medvetna om, särskilt i de trakterna. Jag var nere på Chelif-slätten, förstår du. Hela jordområdet ägdes av kolonisterna, och sen levde folk högt uppe i bergen med en liten get och några fattiga pinaler.

— Träffade du ofta på barn som inte gick i skolan?

— Det förekom ingen skolgång däruppe. Koranskolan, det var allt. Vad trodde du, skolgång? Det var det aldrig tal om, det fanns ju inga skolor i städerna, i alla fall inte så det räckte. Tror du då det skulle finnas på landsbygden!

— Koloniseringen av den bördiga jorden måste ha varit en av de viktigaste orsakerna till revolutionen den 1 november 1954.

— Visst, det var just vad det var. Det sa de själva. Och förresten, när vi pratade och la ut texten så kunde de resonera om saken, och vi sa att självständighet betydde att de skulle få jorden tillbaka igen, att jorden skulle tillfalla bönderna igen.

Och sen är det framför allt, framför allt det att deras människovärde har fått en knäck som har tagit dem mycket hårt, det får man inte glömma, det är mycket viktigt, och jag tror att det kanske är viktigare än jorden. Nej, ser du, stolta är de, om du förödmjucar dem, gosse ... det är folk som är mycket känsliga på den punkten. Heder och ära är nånting mycket, mycket viktigt.

Och där lärde jag mig mycket, där fick jag en inblick i alltsammans, för jag var stadsbo, men jag hade många kontakter söderut, var ofta på ferier hos mina farföräldrar och så, men i Mitidja, till exempel — för jag började i Mitidja först, alldeles i början, i trakten av Alma, Maison-Carrée, Fort-de-l'Eau och överallt där — där var jag bland bönder. Och sen i trakten av Teniet el Had bland stammarna där, vilken nöd och vilket elände!

Och då blev jag revolutionär på allvar! I stan är man det ju mer eller mindre, man blir mer eller mindre borgerlig. Men därute, där kändes det dubbelt så starkt, tron på och övertygelsen om det nödvändiga i att kämpa och verkligen organisera folk. Varenda gång jag kom tillbaka från bergen så var jag övertygad ... ända in i märgen.

— Vad har du att säga om bostadssituationen i byarna?

— Bostäder? Folk hade ingenting.

— Och arbete?

— Det fanns inget arbete.

— Och hur var hälsovården ordnad?

— Hälsovård? Det förekom inte. Tror du det kom nån sorts flygande hälsovårdsbesiktning och tittade in? Du är inte klok! Det fanns ingenting, inte ett skvatt. En gång i veckan gick de förstås till marknaden. Det är ju givet! När folk har nånting vill de sälja det. De kommer till marknaden med vedpinnar eller vad de nu har.

— Tror du att den algeriska revolutionen framför allt var en böndernas revolution?

— Ja, absolut. Det var fackföreningsledarna som organiserade den, men den var helt och hållet en böndernas revolution. Stadsborna kom dem bara till hjälp. För folk hade fått nog.

Bönderna ser mycket konkret på kampen. De tyckte att vi drev med dem och så, vi drev med dem, tyckte de, när vi sa att det var nödvändigt att organisera sig och nödvändigt med det och detta och att de fick politiskt oberoende. Vi höll långa politiska tal för dem. Det gick inte. ”Tjaha, med vadå?” sa folk. Vid vartenda ord man sa, vet du, så sa de: ”Jo, det är mycket vänligt av er, men allt det där ni säger förstår vi, det vet vi mycket väl, vi kan inte tåla fransmännen, vi är exploaterade och vi lider nöd, men det behöver ni inte tala om för oss. Vi begriper allt det där, men vad vi vill ha är nånting att slåss med, det vill säga vapen, vapen, *slah*, vapen.”

Vi trodde vad vi trodde och sa: ”Det där är en sorts feighet, det är bara som de säger, de vägrar att organisera sig och så.” Men överallt var det likadant, överallt.

Jag hade ett fall en gång. Jag minns att jag vid ett tillfälle fick i uppdrag av MTLD, fick order att ta itu med några karlar därför att de hade köpt vapen, det var 1953, det var några män i Souk Ahras som hade köpt vapen, kulsprutepistoler. De sa: ”Vi vill inte låta soldaterna knäppa oss mittför ögonen på våra kvinnor som de gjorde fyrtifem. Det vill vi inte finna oss i. Om vi ska dö så ska vi dö med vapen i hand.”

Det fanns de som organiserade sig och de som köpte vapen. I trakten av Guelma minns jag att det fanns de som köpte chedditt för sina medlemsavgifter. De sparade ihop till dubbla medlemsavgiften för att kunna köpa sprängämnen och kulsprutevapen. Och de sa att inte tjänade det nånting till med demonstrationer mot fransmän ... För vi ordnade demonstrationer och blev hårt kritiserade för formuleringen och uppläggningsen av till exempel våra petitioner, sånt var de inte alls intresserade av. ”Sånt där är bara löjligt”, sa de. För den 8 maj 1945, demonstrationen den 8 maj 1945, ser du, det räckte.

— Du anser inte att det var av brist på politisk skolning?

— Inte alls, folk vet att man inte kommer långt med petitioner när det gäller fransmän. Om man kommer stickande med en petition så hamnar man i finkan. Och går man i ett demonstrationståg så mejar de ner en med kulsprutor. Vad ska man då demonstrera för? Och då säger folk: ”Jag vill inte dö på det viset. Jag vill dö i kamp för nånting. Och jag vill inte komma i fängelse för våra gamla papper. Jag vill inte buras in för nån liten struntsak, jag vill komma i fängelse för en rejäl sak.”

Och med en rejäl sak menar de öppen strid.

— De levde alltså under avgjort outhärdliga förhållanden?

— Absolut. ”Så här tjänar det inget till att leva”, sa de ibland. ”Det måste bli ett slut på det här.” Om det inte hade varit för att religionen förbjuder självmord så skulle de ha tagit livet av sig. Det var många som sa: ”Det här är inte att leva. Vi vill inte vara med längre. Det finns inget jobb och inga pengar. En karl — en karl med mustascher, som de säger — har inte ens så han kan köpa sig en kopp kaffe.”

Och när de kommer hem så hör de ungarna som tigger: ”*Khobz*, pappa, *khobz*, bröd!” Ungen han väntar inte, han ber dig om bröd. Man måste ge honom det. Då kan du tänka dig hur det känns för far i huset när han står med fickorna tomma ... Å, jag har hört berättas! Det är rena katastrofen. Vad gör man när folk kommer till en och berättar sånt? ”Jag vill hellre dö”, sa de. ”Dör jag så är jag åtminstone säker på att jag kommer till paradiset.” Åtminstone dö för nånting. Göra sig ett namn i historien åtminstone och bli ett föredöme, ja, du förstår.

— Kände de redan till vad du berättade för dem om kolonialismen?

— De sa allihop: ”Det tjänar ingenting till att tala om det för oss!” De var redan mitt uppe i helvetet. Vad vi krävde av dem var framför allt organisation och taktik och sånt. Men de var politiskt medvetna. De var väl informerade. Tror du man kan tala med dem om nöden? De lever i nöden. Vad ska man då tala med dem om? Inget av det man kan hitta på att säga kan mäta sig med deras dagliga erfarenhet. Då svarar de: ”Det där som ni säger är vi inte intresserade av, politisk information och allt vad det är. Ge oss vapen så ska ni få se på annat. *En'Fordjoukoum*: här ska ni få se på annat! Vi ska visa er hur vi ser på saken.”

Det var faktiskt så att vi en tid tvivlade på deras uppriktighet. Men till slut kunde vi i alla fall konstatera att det var sant vad bönderna sa, det var riktigt, och det var uppriktigt menat. Och när vi då gav dem vad de begärde — då, gosse, då fick vi se på annat! Då visade de vad de dög till.

Jag minns att vi redan uppe i Auresbergen hade folk utposterade under vartenda möte. Vid vartenda möte hade vi beväpnade vaktposter. Jag kommer ihåg Chihani — frid över hans minne! — Chihani, alltså, han hade livvakt hela tiden uppe i Aures. Det var han som var fackförningens ombud. Jag höll till i Guelma-distriktet och han i Batna.

Det var femtiovå eller femtiture. Redan då var det en mystisk förrevolution, och det var många som

högljutt krävde att förbundet skulle bestämma sig för att organisera sig militärt också och låta det braka löst.

— Och de vägrade?

— Tja ... De var rätt likgiltiga, ser du. De trodde inte. De var inte övertygade, för de hade ingen kontakt med folkets breda lager, och då kunde de ju inte veta. Man måste träffa massorna och diskutera med dem. Våra bönder är fantastiska. De kan de, jag har till exempel sett dem kuska runt i bergen för att samla in medlemsavgifter. De tar sin lilla åsna, och sen rider de mil efter mil och samlar ihop säd åt partiet.

De har inga pengar. Vi brukade ta upp årsavgiften vid årets slut. Då öste de upp säd åt oss, för säd hade de kanske. Och säden sålde vi sen och fick pengar för den.

Jag var som sagt i Guelma-distriktet, jag var till exempel i trakten av Mahouna och uppe i bergen vid Nador mellan Souk Ahras och Guelma och överallt. Och vad tror du man säger till såna människor? Till folk som hade upplevt den 8 maj 1945. Till folk med föräldrar som fortfarande var dömda till straffarbete i Maison-Carrée. Man såg inte till några vuxna. Det var en hel klass, en hel grupp, en hel kategori av människor som var borta. Det fanns trakter som hade förlorat tusentals pojkar som hade likviderats. Vad tror du man har att säga såna? Där fanns kanske en karl som bodde mittemot den kolonist som hade plundrat ut hans familj och sen blivit rik och köpt sig gårdar. Vad kan man säga till en sån? Det är bara en sak han kräver: ”Hjälp mig, hjälp mig så jag åtminstone kan befria jorden från detta avskum.” Då har man naturligtvis inte mycket att göra, man kan inte göra ett smack.

Jag kommer ihåg att vi höll möten i snön. Det tog ett par tre timmar för dem att ta sig dit. De rörde inte en min och så lyssnade de, och det var mycket nog för dem, ska du veta. I Souk Ahras-distriktet var det till exempel bara själva striden som diskuterades. Där var det en som sa: ”Jag är specialist på att lägga järnvägsräls. I trakten av Medjez Sfa kan jag bryta upp så och så mycket räls, så och så många kilometer räls på den och den tiden.”

Du hör vilken kampanj det var ... Det var bara såna problem som diskuterades. Den och den bron, hur ska vi? ... Du förstår ... Jag struntade blankt i alla gamla papper. Sånt nyttade ingenting till. Men vad som intresserade pojkarna, det var att tala om konkreta ting, om hur de skulle kunna skaffa livsmedel och ammunition. Det var den sortens diskussioner vi förde med pojkarna.

— Redan femtitvå—femtitre?

— Redan då. I själva Ouenza, bland soufifolket i Ouenza, var det exakt likadant. Jodå, de samlade in årsavgifterna. Vi bad dem utkämpa syndikalistkampen på ort och ställe, för vi hade också en syndikalistisk organisation inom partiet, men det som intresserade dem var att slåss. De kunde säga som så: ”Det går inte. Frankrike kommer aldrig att ge vika för politik. Fransmännen lämnar aldrig landet om de inte blir utsparkade.”

”Aldrig i livet!” säger folk. För de såg och ser hur de andra investerar. ”Aldrig!” säger bonden. Han resonerar klart och redigt: ”En människa som har lagt ner så mycket arbete kommer aldrig att gå med på att ge sig av om han inte blir tvingad till det, och tvingar honom gör man inte med demonstrationer eller med flygblad och inte heller med några stadsfullmäktige.” Eller de säger: ”Abd el Maj id — visst är han bra, men det är inte han som är mär, det är Burgat, och det bevisar de två femtedelarna.” Två femtedelar av ledamöterna i stadsfullmäktige var muselmaner och tre femtedelar européer. Då sa de: ”De kommer alltid att ha majoritet, ni ser väl hur lagen är, fransmännen kommer alltid att vara i majoritet. Hur tror ni att ni ska kunna utverka några reformer? De schasar bara bort er, ni är inte ens kapabla att bygga en kyrkogårdsmur” — det var riktigt, det

var en del valda ombud som krävde det — ”ni ser ju, de är inte ens kapabla att bygga en kyrkogård, och ni vill köra ut Frankrike! Är ni inte riktigt kloka? Kom tillbaka när ni har bestämt er för att slåss.” Folk var beredda då, ser du.

— Har ditt deltagande i den politiska kampen något samband med att du bekänner dig till islam?

— Ja. Jag fick en tankeställare en gång när farfar sa till mig: ”Ni kallar er nationalist men ni ber ju inte ens!” Och från den stunden, från det jag var fjorton år började jag förrätta bön. Men på den tiden gjorde jag det inte av övertygelse utan mest för att göra farfar till lags. Och sen kom det steg för steg, jag for till Frankrike, och det var i Frankrike som jag befästes i tron. Och det med mycket starka band. Nationalismen och religionen höll jämna steg.

Så är det förresten bland bönderna också. Fastän en del av våra kamrater vill låta påskina att det är enbart politik och enbart nationalism så är det bara snack, de har ingenting begripit, de har inte diskuterat med folket, för visst har moudjahid en religiös övertygelse.

Fellahen kämpar för att befria sitt folk, för att det ska kunna bli sig självt igen, och det är ett muselmanskt folk. Allt vad detta folk var har hotats, till och med dess tro. Han kämpar alltså för sin tro genom att kämpa för friheten. Men det viktigaste för algerierna är kampen för rättvisa och frihet. Och det kräver också Allah.

— Och kriget uppfattas inte som en islams kamp mot ska vi till exempel säga katolisismen?

— Nej, nej, absolut inte. Och framför allt inte för de algerier som har haft franska kontakter. Det finns en hel massa som har bott i Frankrike och som har känt franska katoliker. Det är inte alls ett religionskrig i den meningen. Absolut inte. Det är Frankrike och kolonialismen, det är exploatören och kolonisten som ska bort. Nej, visst inte. Först och främst är det fråga om befrielse, en folkets befrielse.

— Och du själv då, du som är frälst för den här kampen, vad anser du är väsentligast i den? För mig gäller det till exempel att kämpa för den förtryckte, att kämpa för den som lider orättvisa eller för människokärleken. Allt detta är stora evangeliska uppgifter. Är det samma uppgifter som föresvävar dig?

— Exakt desamma. Redan förut, när jag var ombudsman, ville jag aldrig hålla på med kontorsjobb. Jag ville vara nära de pojkar som bäst behövde mig, nära dem som led ont, och de som lider ont är bönderna. Och jag tyckte alltså att kontorsjobb var meningslöst för min del. Och om jag kan vinna en liten skara till åt partiet, en liten grupp till för saken och få en kamrat att förstå hur han ska inrätta sin dag och lyckas få en broder, en bonde, att bättre begripa vad som händer och sker så är det tiotusen gånger viktigare för mig än att spela kaxe på nåt slags kontor. Det är alltså nödvändigt för mig att alltid vara nära dem som blir utnyttjade, som behöver mig. Att jag nu har valt fackföreningsrörelsen är förresten ett val i samma riktning, för jag anser att Allah befäller mig att kämpa för rättvisan, och jag anser att den algeriska arbetarklassens sak är rättvis, och inte bara den algeriska arbetarklassens utan arbetarklassens överhuvud taget. Och kapitalismen är något orätt därför att den utnyttjar folk för att göra en handfull privilegierade ännu rikare. Ja, de blir rika på andras arbete. Sånt kan man förstås inte förklara, det går inte.

Jag kan ju inte vara religiös rakt ut i vädret. Min religion måste ju få en tillämpning. Man får inte vara som poeterna som bara pratar och ingenting gör. Man måste handla. Religionen är meningslös om den inte omsätts i handling, i vardagens handlande — annars är man ingen muselman. Om man inte tillämpar och var dag lever efter de grundläggande värdena, de andliga begreppen om broderskap och människokärlek så lönar det sig inte, man ställer sig utanför, man har ingenting förstått av religionen. — Och du är helt klar över vad den formuleringen innebär?

Att själva grunden för det religiösa handlandet är just människokärlek, rättvisa och ett oegennyttigt arbete för människorna?

— Ja, absolut. Så är det. Det är åtminstone så jag har förstått islam.

— Och du for inte tillbaka till Frankrike mellan femti och femtifyra?

— Nej. Jag stannade i Algeriet.

— När återvände du till Frankrike?

— I januari 1954. Jag gav mig av därför att MTLD inte la sig tillräckligt vinn om utbildningen. Då tänkte jag: ”Om partiet inte vill utbilda ledare så har jag inte här att göra. Jag sticker.” Och så for jag till Frankrike för att förkovra mig, för att bilda mig så där i största allmänhet, för att lära mig mer, och framför allt för att ingenting blev gjort. Ingen ville gå till handling, de ville inte sluta sig samman. Vad skulle en annan då göra? Inte ett dyft. Så tack och ajö!

Jag hade en kompis, en ombudsman som var däruppe i Paris. Och man kan gott säga att vi var neutrala i krisen. Vi höll varken med centralkommittén eller Messali Hadj och vi hade inte mycket att säga till om. Min kamrat brukade säga: ”Nu bråkar bägge våra ledare med varann, men de har aldrig begärt det allra minsta av fackföreningsfolket, och då kan också fackföreningsfolket ge tusan i bägge två, både centralkommittén och Messali.”

Vi skickade ut flygblad, vi tryckte flygblad och skickade ut dem överallt i Algeriet. För jag hade ju arbetat i både Oran och Constantine och Alger. Jag hade haft hand om alla tre departementen. Och vi skickade brev till alla fackföreningskämparna och sa: ”Se upp, de är inne på fel väg. Det är kolonialismen som är fienden. Att splittra partiet och dela upp sig i två läger är brottsligt som läget nu är.”

Och så fick Jacques Chevallier och hela gänget som de ville. Medan våra bröder i Marocko och Tunisien kämpade var vi fullt upptagna med att slå varann på käften. Vi menade: ”Fackföreningskämparna är partiet, det och inget annat är grunden.” Det var på våren 1954.

Och sen brakade det ju löst.

Flyktingarna

I / Beja

Beja är en stad med över 35 000 invånare 100 kilometer från Tunis och 85 kilometer från Ghardimaou, en by vid algeriska gränsen. Där har otaliga flyktingar funnit en fristad.

Där den fattiga gränden tar slut stiger jag in i ett av deras hus. Det är litet, och ändå bor här sjutti personer, tio familjer runt en minimal gård med hårt trampad jord. Det är lantarbetare och småbönder men också jordägare. Alla har samlats omkring oss, män och barn. Kvinnorna sitter och lyssnar lite avsidet mot en smutsig vägg.

Mohammed är bonde från Souk Ahras-trakten. Han har haft en egen gård på 80 hektar. Han är mörkhyad och har en kraftig mustasch. Han är fyrti år. Han är klädd i grå byxor med violetta ränder, mörkblå väst och ljusblå stickad tröja med vita ränder på tvären, på huvudet har han en vit turban och på fötterna lädersandaler, och han är barbent. Han har fyra barn.

Han hade flera arbetare, kärror och en traktor, han ägde olivträd, han sådde vete och andra sädesslag. Han skördade 15 000 kilo vete och 10 000 kilo korn. Han födde upp kor och får och hästar.

Ingen här talar franska. Min ende tolk är en yrkespolitiker som ofta bara gör ett sammandrag av vad de män och kvinnor har att berätta som jag frågar ut.

— Jag bodde alldeles i närheten av bergen, och i bergen är det skärmytslingar jämt. Souk Ahras låg tretti kilometer bort, och till Ouenza var det elva kilometer.

När ALN:s (Armée de Libération Nationale) förband dök upp i trakten hjälpte jag dem med pengar och förnödenheter. En dag inte långt därefter satte kolonialtrupperna eld på hela min gård för att hämnas och skövlade allt som fanns på mina ägor.

Men mig själv fick fransmännen inte tag på, jag var inte hemma. Då bad de alla som var där hälsa mig att jag omedelbart måste lämna trakten.

Om de träffade på mig när de kom förbi nästa gång skulle de skjuta mig på fläcken, både mig och hela min familj.

De körde bort min säd på lastbilar innan de satte eld överallt i närvaro av gårdens arbetare. Det var en massa soldater. Jag flydde med familjen till Gambetta och sen till Souk Ahras. Jag var det första offret för deras attentat. Men sen har småbrukarna i trakten fått gå igenom samma sak, den ene efter den andre.

Jag lämnade min gård den 28 juni 1956. Jag vill gärna påpeka att när jag lämnade mina ägor stod grödan på rot och att den lades för fädot och att ingen sen dess varken har bärgat skörden eller plöjt eller sått.

Jag var som sagt inte hemma när fransmännen kom. Det var däremot min hustru. Hon heter Hafsia. Där är hon.

Hon sitter på marken. Han står upp när han talar, hon sitter inkrökt i sig själv, hopkrupen på den hårt trampade jorden. Hon är klädd i ett stort förkläde som räcker ända ner till fötterna och i en turban som är gjord av en röd gammal trasa och virad utanpå två andra gulgröna turbanner. Runt högra handleden har hon ett silverarmband. Hon har ett blått kors i pannan, ett på vardera kinden och ett på hakan. Hon bär ingen slöja. Hon talar fort, med uttryckslöst ansikte och slocknad blick:

— Klockan var åtta på morgonen. En bilkaravan stannade framför gården. Det var fransmännen. De kom i jeepar och lastbilar. När jag hörde motorbullret blev jag som från vettet. Jag öppnade bägge dörrarna in till huset. De kom in. En del gick runt och snokade i stall och lador och på vindarna. Jag var ensam inne i rummet med min dotter Aicha och en jordbruksarbetare, han som var förman. Honom tog de och tvang honom ut på gården. Jag hörde hur arbetaren skrek och vrålade och militärerna slog. Allt som fanns i mitt rum samlade de ihop. Filtar, lakan, kläder och smycken. De gick inte förrän rummet var tomt och de hade brutit upp klädkistorna.

Sen tog de vår mat, olja, socker och couscous. ”Var finns vapnen?” frågade de mig. ”Detta är allt vi har.” — ”Du måste bekänna. Var finns vapnen?” — ”Vi har inga vapen.” — ”Vi ska nog se till att poliserna piskar sanningen ur dig”, sa de. Jag svarade: ”Jag har inga vapen.”

De släpade ihop kläderna och lakanen och filtarna i en stor hög ute på gårdsplanen. De hade med sig bensin och en bunt tidningar och ville sätta eld på alltihop.

Då kastade jag mig på klädhögen och grät och sa: ”Enligt muselmansk sed är det hustrun som äger kläder och lakan och täcken. Sätt efter min man i stället och hugg huvet av honom!” De ville inte lyssna till mina protester, jag fick fingertopparna svedda av elden, de sparkade undan mig och satte eld på alltihop, allt blev lågornas rov.

Efter den betan flydde vi, för vi var rädda att bli skjutna.

En femtonårs pojke tar sedan till orda. Han är från byn Oued Cham inte långt från Laverdure i södra Souk Ahras. Han heter Bekri. Hans far är lantarbetare.

— Jag har aldrig gått i skolan i Algeriet. Det finns en skola i min by. Jag gick inte i skolan, och jag arbetade inte heller.

— Har du träffat några *djounoud*?

— Jadå, jag har träffat dem. Ni kan tro att jag blir glad när jag får träffa soldater i ALN.

— Varför det?

— Därför att det är en armé som bekämpar de kolonistiska förtryckarna. Så snart en patrull eller några av ALN:s män tränger in i byn går vi alla ut ur husen, och folk sjunger: ”Algeriet, våra fäders jord ...” Och jag svär vid Allah att folk slaktar så många kalvar och får och tackor de nånsin kan. De fattiga lagar *couscous* och bakar bröd som de bjuder på. Kvinnorna lagar maten tillsammans. Soldaterna hjälper de fattiga och ger dem pengar.

Fransmännen misstänkte att vi hjälpte rebellerna och att vi visade dem väg över bergen, så de tog oss till ett koncentrationsläger. Där förekom det tortyr.

Jag rymde. Jag kom upp i bergen. Jag gick med soldaterna för att komma fram till tunisiskt territorium. Innan vi var framme stötte vi på många svårigheter och råkade ut för bakhåll.

Vi kom fram till Morice-linjen, dödsbarriären. Det tog oss en månad att komma över. Vi grävde en löpgrav och tog oss upp i skogen vid Beni Salah.

Vi var fjorton pojkar. Vi hoppades fullt och fast att vi skulle få stanna kvar vid gränsen och sen ta oss tillbaka in i landet och slåss. Men vi blev läkarundersökta, och bara tre av oss förklarades starka nog att ge sig av och bära vapen, de andra skickades till Tunisien.

— Är det någon av er som har nånting att säga? frågar vi sen.

En gammal kvinna reser sig och kommer fram. Marfia Cherifa är sjutti år, mycket lång och mager. Barfota. Hon har flera stycken vita och svarta schalar över axlarna, klänningen är en skärblommig nattskjorta, en skär turban som börjar vid hakan är virad runt nacken, och en annan orangefärgad turban är snodd runt huvudet och hänger fram över pannan.

— Det var i juli 1955. Vi bodde i en liten by på fyra hus. En dag var det en *fidai*, en rebelsoldat med sabotageuppdrag och sånt, som sköt ihjäl en kolonist med en revolver. Expeditions kåren kom farande till byn. Alla husen omringades av militär. Vi höll som vanligt på att laga kvällsmat, de körde ut oss och samlade männen på ena sidan av ett fält och kvinnorna på den andra.

Bland männen fanns det inte en enda pojke eller ung man, bara gubbar. Bland kvinnorna fanns det både unga flickor och gifta kvinnor och gamla gummor.

Min man var sjuttitre år. En officer frågade honom: ”Vem dödade mannen?” — ”Jag vet inte.”

I vår åsyn torterade de honom på det allra grymmaste sätt, sen spridde de sig runtom i husen. Vi hörde skott och granatexplosioner där vi stod.

De föste ut boskapen, kor, oxar, tjurar, kalvar, åsnor, mulåsnor, hästar, getter och tackor, de slaktade de bästa djuren och slängde upp dem på sina små lastbilar. Sen satte de igång. De magra djuren sköt de ner inför våra ögon.

Vi darrade. Vi fruktade att vi skulle slaktas som boskap. De tog min avsvimmade man och ledde in honom i huset. Där fanns en eldstad av tre stenar, och ovanpå den stod en gryta med kvällsmaten.

Till mig sa de: ”Ta av grytan.”

Och de doppade ner min mans hand i den heta grytan för att väcka honom. ”Är det till rebellerna?” — ”Nej, det är till oss”, svarade min man. ”Du måste bekänna. Är det till rebellerna?” — ”Nej, det är till vår familj.”

Då slog de sönder grytan med maten vi hade lagat och förstörde allting.

När de gick släpade de ut min man och dödade honom i min åsyn. När det blev kväll gav soldaterna sig iväg, och samma natt lämnade jag byn tillsammans med några andra.

Men mitt land kommer att bli befriat, och jag ska få vända tillbaka till min by.

Det var i Ouled Soukies i närheten av Gambetta. Jag får höra att Ouled Soukies befolkning är boskapsuppfödare. Det är långa och magra araber, alla jordägande. Var och en av dem hade en häst. På tisdagar och onsdagar red de ner till marknaden i Souk Ahras.

Tjugotre personer varav tolv barn har tagit sin tillflykt till en gård några kilometer från Beja, alldeles i närheten av järnvägsviadukten på banan mellan Beja och Bizerte. Fem sex kvinnor sitter framför huset, barnen springer omkring barfota och leker. Där är alla familjerna samlade. Gamle Zaied Ben Ahmed, som är sjuttifem år och från La Calle, sitter på en stenbänk framför dörren. Han är småbrukare; han ägde några åkerlappar 14 kilometer utanför stan.

— Vi bönder har alltid varit emot kolonialregimen, men det var inte alla som var av samma mening. Det fanns folk hos oss som samarbetade med fransmännen. Men jag kan försäkra att de arbetande klasserna var missnöjda och att de levde i förtryck och fruktan. Ända från den 1 november 1954 stod vi på våra soldaters sida. Vi har tagit emot dem hos oss, vi har tjänstgjort som deras vägvisare över bergen. Vi skulle ha burit dem på våra axlar och på våra huvuden om så behövts. Vi har aldrig dragit oss undan, även om vi var fattiga tog vi emot dem med öppna armar.

Detta är vad som hände hemma hos oss den 23 maj 1957:

Vår armé hade haft vägen förbi byn i de dagarna. Alla hade vi ställt oss i ALN:s tjänst, vi hade gett dem allt. Några timmar efter det vår armé hade brutit upp blev vi omringade av väldiga franska truppstyrkor. De föste ihop oss huller om buller, män kvinnor och barn. En löjtnant i franska armén kom fram till oss och ropade med hög röst: ”Ben Slama Tarchou Ben Ali.”

Ben Slama Tarchou stod mitt ibland oss med sina barn. ”Här är jag”, svarade han. Löjtnanten sa till honom att stiga fram ur klungan, förde honom ut ur byn och sköt ner honom sjuhundra meter längre bort. Han hade ända från början varit *moussebel*, samlat in förråd och varit kontaktman och vägvisare. Han stred som frivillig för nationens sak.

Hans många barn blev faderlösa. Militärerna gick in i husen och öste samman vete och korn och hällde på bensin så att vi inte längre skulle ha nånting att äta. Alla ungdomarna i byn tog de med sig, ingen vet vart. Självt fick jag utstå den mest fruktansvärda tortyr från fransmannens sida i själva byn. De torterade mig med elektricitet, och sen försvann de igen efter att ha avlossat några skott. De hade tagit med sig både boskapen och linneförråden, ingenting hade de lämnat kvar. Samma natt fick vi hjälp av ALN som evakuerade oss från platsen och tog oss med upp i bergen. Därifrån förde de oss till Tunisien.

— Hoppas ni kunna komma hem till Algeriet igen?

— När mitt land blir fritt ska jag lämna Tunisien samma dag. Ben Slama Tarchou Ben Alis hustru är här. Tagida Hedi är trettitvå år.

— Jag skulle kunna berätta för er om allt vad Frankrike har gjort mig. Jag stod bredvid min man

när han svarade: ”Här är jag.” De sköt ner honom sjuhundra meter ifrån mig, han ville helst bli skjuten framifrån. Så han sköts framifrån och lämnade fem barn efter sig. Det var min svärmor som släpade upp honom ur diket och själv begrov honom. Jag tog mig över bergen med mina barn och kom fram till Tunisien.

Ben Slama Tarchous bror talar franska. Han heter Ben Slama Bouzenzen. Han berättar:

— Jag var fellah sju kilometer utanför La Calle. Där i trakten finns det många kolonister. De har mycket bördiga ägor. Där finns många lantarbetare. De får hundra francs om dan och arbetar inte mer än fem sex dar i månaden. I den trakten odlas vete, korn, kikärt, tobak, vin och jordnötter. Där finns många olivträd och apelsin- och fikonsträd.

Redan den 1 november 1954 gav sig mer än hälften av de unga pojkarna i byn, tolv stycken, upp i bergen. De kom ofta ner i byn och sa: ”Vi räknar med er hjälp.”

I fyra månader arbetade vi för *moudjahidines*. Klockan ett en natt korn en fransk trupp med lastbilar. Vi blev omringade. CRS (*Compagnie Républicaine de Sécurité*) klev på därhemma och fick tag i mig. Vi var elva stycken som forslades bort i en lastbil i riktning mot Bône.

Vi torterades. ”Arbetar du för rebellerna?” frågade de. ”Ja, det gör jag”, svarade jag.

Fem av oss satte de på leidenflaskor, och alla fem dog.

Det var advokat Manville från Paris som var min försvarare i Bône. ”Det där är en brottsling, en mördare”, sa de. ”Nej”, svarade advokat Manville. Jag dömdes till tio års fängelse och femhundra francs i böter. Jag appellerade till Alger och fick bara två års fängelse.

Jag satt fängslad två år i Alger. Till vakterna i fängelset och till rätten sa vi allihop samma sak: ”Algeriet kommer snart att vara fritt.”

När jag kom tillbaka till min by fann jag ett förband ur befrielsearmén i huset. Jag stannade hemma i sjutton dar. De algeriska soldaterna kom ofta till byn. Det var inte längre den franska administrationen som registrerade giftermål och hade hand om rättskipning och skatter. Det var ALN.

Klockan sex på eftermiddan den 23 maj 1957 kom franska armén till byn. Vi var sex bröder och tre systrar. Vi föstes ut på torget allihop.

När de hade dödat min bror — han var trettitvå år — tog de med mig till La Calle. Det var löjtnant Brunet och gendarmen

Kraft och tyska främlingslegionärer. De drev oss ner från lastbilarna med slag av bösskolvarna. Vi var framme i La Calle vid middagstiden nästa dag.

Det stod fem poliser på gården. ”Klä av dig”, sa de till mig. ”Varför vill du jag ska klä av mig?” frågade jag. ”Klä av dig”, sa de en gång till. ”Men varför?” sa jag. Sen band de fast mig vid händer och fötter på en bräda. De bar fram en stor dunk vatten. I den hällde de tvättpulver. De stack en tratt i munnen på mig och fyllde hela buken. ”Så här gör fransmännen”, sa de, ”men ni — ni dödar folk.” Där var elektriska sladdar överallt. Jag torterades dag och natt i nio dygn. Jag var tjugosex år. I sex månader stannade jag på kasernen i La Calle.

En söndag vid middagstid var det en vakt beväpnad med en kulsprutepistol som hade oss att skyffla och sopa rent på kaserngården. Vi var tre stycken. I sex månader hade jag inte kunnat raka mig. Du kan inte föreställa dig så jag såg ut. Jag hade bara ett par byxor och en enda skjorta. Jag hade aldrig fått nåt att byta med.

Vakten försvann ett ögonblick för att gå på dass. Då ropade jag: ”Stick!” Vi sprang mot muren och vi hoppade. Men en av oss bröt benet när han föll. Ändå var det ingen hög mur. Och den andre fick en kulkärve i sig uppe på murkrönet. Jag hann upp i bergen, och mindre än femton kilometer därifrån kom jag rakt på befrielsearmén.

— Tror ni att ni vinner kriget?

— Säkert. Där karlarna slutar tar kvinnorna vid.

2. Gränsen vid Oujda

27 maj 1959

Från Oujda går vi västerut fastän stora landsvägen tar av åt nordväst, nästan norrut i riktning mot Marnia, Turenne och Tlemcen.

Klockan är två. Till höger har vi de blåa bergen på andra sidan gränsen med några gröna och solbelysta sluttningar, och närmare oss ligger kullar med en färg som av fuktig mylla. Till vänster slätten. Fyra mulåsnor drar en bondes kärra. Vi passerar vitbeslöjade kvinnor som går i dammet vid vägkanten i eucalyptusträdens skugga.

I fjärran syns mot horisonten en klunga på åtta tio män i snabb takt komma ridande på små åsnor, mycket raka och med sina käppar som spjut över axeln.

Några vita hästar på stubbåkrarna bland flockar av mulåsnor.

Vi har redan lämnat vägen, Sidi Yahia ligger bakom oss och gränsen är nära. Vi tar oss fram på en eländig grusväg. Det finns nästan inga träd, bara ett ensamt olivträd. Vägen går upp och ner över ofruktbara och steniga fält. Några får skockas kring en liten herde som nästan försvinner i en stor svart *kachabia*. Ytterligare några fält med härdigt vete som är angripet av svartrost.

På de öde kullarna som sluttar ner mot foten av de berg som tvärt reser sig bortom gränsfloden mellan Marocko och Algeriet ligger tält av samma färg som kullarna i ungefär jämnstora klungor lite varstans på bägge sidor om vägen och ett stycke ifrån den. Små *douars* på ungefär ett dussin tält.

Vägvisaren som jag har med mig ända från Oujda är en mycket lång och kraftig karl med stora rödlätta mustascher och blå ögon. Snövit turban, blå linnebyxor och en regnkappa som är knäppt högt upp i halsen över en malvafärgad skjorta utan krage.

Hela vägen längs gränsen, från Saidia vid Medelhavet till Figuiq nere i söder har de algeriska flyktingarna slagit läger några kilometer från sitt land i små grupper familjevis, utspridda över hundratals och åter hundratals kilometer, och varje *douar* som är inom synhåll från Algeriet är också inom synhåll från de närmast liggande byarna.

Överallt är det likadant, säger min vägvisare, likadana tält, överallt väntar flyktingarna på mindre än en timmes väg från sitt land, väntar på att kriget ska ta slut och de ska få vända tillbaka. Jag följer honom på en liten gångstig. Marken är torr, men det finns ändå blommor mellan stenarna. Vita och utmärglade hundar springer omkring mellan tälten. Det blåser en våldsamt västan.

Några män närmar sig i gula eller vita turbaner, grå mantlar och blå byxor:

— *Salem!*

— *Salem!*

Men vi går förbi dem, och snart stiger vi in i ett rymligt tält av alfagräs. Därinne sitter flera

familjer samlade i ett hörn runt en liten eld som brinner mellan tre stenar under en öppning i taket. Tältets ägare är fellaher. De hade ett stycke jord som de brukade inte långt från Marnia och några får uppe i bergen. En ung kvinna sitter på en bastmatta. Bredvid sitter hennes bägge barn: det ena en liten treårs pojke, Aissa. Blå kofta, små vita kortbyxor och blont hår. Han skrattar när min vägvisare uppifrån sin imponerande höjd gång på gång ropar: ”Aissa, Aissa!” till honom.

Den unga kvinnan är klädd i en vid, ljusblå klänning och är barfota. Fatma, hennes lilla flicka, har en röd klänning med runda blommor och små gröna och svarta prickar. Svarthårig, brunhyad, sorgsen i blicken och barfota.

Mot tältväggen står en låda med diverse matkärl. Några kycklingar springer omkring. Nära elden ligger en hög rötter av den vilda bröstbärsbusken. Man ser inte till några matförråd vid en första blick runt det stora tomma tältet.

— Vad åt ni till middag idag? frågar jag.

Den unga kvinnan lyfter på huvudet, ser på sin man och svarar:

— *Khobz*, bröd.

Hon är röd om kinderna. Hon skrattar. Hon visar på en alfakorg med rätt låga kanter där det ligger två bitar av en sorts bröd, den ena på korn och den andra på vete. Det är hela förrådet: på sin höjd ett halvt kilo bröd.

— Och i kväll? Hon skrattar igen.

— *Khobz*.

Far och mor och barn äter inte annat än svart bröd på hela dan. Det är kvinnan som bakar brödet på stenarna i *tadjîn*. Hon är noga med att strö lite mjöl i botten på *tadjîn* för att degen inte skall klibba fast vid marken.

Det stampade jordgolvet är mycket rent. Filtar ligger travade mot en av tältstängerna.

De berättar att de bodde i en ”förbjuden” zon, att ”Frankrike” kom och gav dem en veckas frist för att utrymma sina ägor. Då gick de över till Marocko med fåren 1956. Det är nu tre år sen.

Men i början hade de inget att äta. Inget arbete. Då sålde de sina får, det ena efter det andra, för att kunna köpa säd och socker och olja.

Den här kvinnan hade ett yrke i Algeriet. Hon flätade mattor av alfagräs, men här i Marocko har hon inget arbetsmaterial, säger min vägvisare.

Varken mannen eller hans hustru talar eller förstår franska. Mannen skakar på huvudet och talar. I långa meningar.

— Vad säger han?

— Han talar om hungern.

Det är mer än två kilometer till vatten.

— Vi hämtar hit det på åsnor eller också bär kvinnorna det på ryggen.

Organisationen, det vill säga FLN, förser varje flykting i lägren med tio kilo korn eller vete, ett kilo socker och 200 francs i månaden och därtill en liter olja att delas på tre personer.

Man får ge 50 francs för ett kilo vetemjöl i Oujda, sockret kostar 100 francs kilot och oljan 220 francs litern. Om den algeriske flyktingen fick 1000 francs i början av varje månad skulle han

naturligtvis klara sig bättre än nu. Och det är värre söderut där distributionen inte alltid fungerar som den ska.

Tältet är grått, nött av sol och regn. Nederkanterna är ruttna, och vinden viner in från alla håll. Den här sortens tält är gjorda av hopsydd alfamattor. De är mycket rymliga eftersom de är avsedda att ge skydd åt både familjen och boskapen. I vanliga fall håller de sig gott i två år. När det regnar sväller alfafibrerna, och tältet blir fullkomligt vattentätt. Men fibrerna torkar och brister, och efter tre år är tältet oanvändbart och går sönder vid minsta stöt. Fjärde året faller det i trasor. Tälten var inte nya när flyktingarna tog dem med sig till Marocko, och det är nu tre år sen de gav sig iväg hemifrån. Nu är de alltså i mycket dåligt skick.

Vi går ut. Fem sex barn sitter på några stenar bredvid ett annat tält. En gubbe har uppsikt över dem. Han sitter med nedslagna ögon. Han säger ingenting, kroppen är utsliten. Hans händer vilar på en knotig käpp. Han har grått skägg och kopparfärgad hy. Han är insvept i en lång, blå *kachabia*. Den faller ända ner till fötterna som är instuckna i ett par gamla röda turkiska tofflor. En ofantlig kapuschong vidgar sig bakom honom. Den gula, löst virade turbanen hänger ner över axlarna.

Det äldsta barnet, en sturvuxen pojke på cirka tio år, har en liten kamrat i knät. Den lille har en svartochvit luva på huvudet och är för övrigt bara klädd i en grå skjorta. Han kan väl vara två år gammal.

Min vägvisare drar upp skjortan på ungen och känner på magen. Magen är rund, alldeles för stor och alldeles för hård.

— Han är sjuk.

Den lille börjar gråta. Jag låter fråga om det finns mjölk åt honom.

— Nej, han är för stor.

Vägvisaren vänder sig till pojken som har tagit den lille i knät igen och tröstar honom.

— Varför är inte du i skolan?

— Det är ingen skola i eftermiddag.

I den här byn går alla barnen, både pojkar och flickor, i marockansk skola.

— Är den obligatorisk?

— Ja.

Skolan ligger inte långt härifrån, i grannbyn tre kilometer bort. En del av flyktingbarnen har beretts plats i marockanska skolor, och andra har av Organisationen själv satts i algeriska skolor som öppnats lite varstans. På så sätt har det ordnats regelbunden skolgång för 5000 algeriska barn på marockanskt område.

Slutligen har några *talebs* här och var samlat barnen från tältlägren i sina koranskolor.

Ett annat tält. Därinne arbetar en kvinna. Hon väver en matta av alfagräs sittande bakom de spända trådarna i sin vävstol. Ett litet barn i trasig skjorta leker på golvet. Det är Mohammed, ett år. Han är mager och blek.

Vi går ut och kommer tillbaka till gubben och barnen. Den gamle ser mot bergen.

— Varendra natt hör de artilleriet, säger min vägvisare. Han talar till den gamle på arabiska: ”*Medfaa*, kanonerna!” Gubben ser på mig och skakar på huvudet:

— Så är det.

Jag låter säga att kriget tar slut en vacker dag och att algerierna ska bli fria.

— När det är slut? svarar han. Det vete Gud, om tre fyra dar eller tre fyra år, vad vet jag.

Vi skakar hand med männen och beger oss till ett annat läger några kilometer därifrån.

— Det finns minst 100 000 flyktingar vid gränsen, förklarar min guide under vägen, och av dem är nästan 45 000 barn under sexton år.

Samma anblick: några tält bland buskarna, en åsna som skriar mitt ute på ett fält. Ett tiotal gubbar flockar sig runt omkring oss, skakar hand och ler: turbaner, *kachabias*, dåliga skor och utsvultna ansikten.

De talar. Jag lyssnar, men ingen talar franska.

— De säger att de allesammans var jordägande i Algeriet.

En flock småpojkar, de flesta klädda i en enkel skjorta som räcker nedanför knäna, ställer sig runt min vägvisare och mig. De står och trycker sig intill varann i en ring innanför de äldre. De ser på oss med sina svart- och vitblänkande ögon. Inte en enda man mellan femton och fyrtifem år.

— De är i bergen.

En gubbe stoppar några fingrar i munnen och visar mig sina tänder. De är inte många. Han skrattar och de andra med honom.

— Han säger att om han inte vore så gammal skulle han också vara i bergen.

En annan blinkar åt mig och säger medan han tar mitt högra pekfinger och lägger på sitt bröst:

— *Kif, kif.*

— Fast han är gammal skulle han gå dit om han bara fick.

Några småflickor har närmat sig. Som alltid är det en gubbe som frågar någon av de små, en liten pojke i skotskrutig skjorta med det mörka ansiktet lyft mot oss:

— Vill du gå med upp i bergen?

— *Naâm!* Ja! Han slår ner blicken, drar sig ett par steg tillbaka och försvinner bland alla de gamla.

— Likadant med flickorna, säger guiden.

Han vill få dem att säga det, men de är rädda för mig och gömmer sig bakom gubbarna som pratar i ett där de står i en halvcirkel, rynkiga, leende och tandlösa med vita skägg och turbaner i alla kulörer.

— Vad säger de?

— De säger att de är jordbrukare och att de alla hade gårdar i Algeriet.

— Har de arbete?

De betraktar kullarna och bergen på andra sidan gränsen.

— Nej. Nu ligger ju jorden för fädot därborta.

Långt i fjärran kan man urskilja en fransk militärpostering högst uppe på en kulle.

När vi lämnar dem följer de allesammans med över gräsfältet. Barnen har inte rört sig ur fläcken,

de ser oss försvinna, och plötsligt ropar de allihop:

— *Tahya El Djazair!* Leve Algeriet!

Stora mörka kaktusmassor reser sig runt lägret, översållade med gula stjärnblommor.

Vi stiger in i ett tält. En kvinna mal säd mellan två stenar. Det ligger lite vete i en alfakorg. Hennes man har följt efter oss. Det är en karl i fyrtiårsåldern med långsmalt och bittert ansikte och tre dagars skäggstubb med vita strån i. En vit turban med saffransgula prickar, en trasig vit trikåtröja med en bred röd bård över bröstet och vida blåa byxor. De bara benen är instuckna i urmodiga *pataugas*. De fem barnen sitter i en ring runt modern. Hon sitter med ena benet uppdraget och det andra utsträckt framför sig och ger oss inte en blick.

— Vi har bara två kilo säd kvar, säger mannen. Han leder mig fram till filtarna. Guiden följer efter.

— De har fått dem från Egypten.

Det bekräftas av en arabisk text. Tillsammans vecklar de upp en filt och synar den samtidigt från alla håll. De får syn på de blå arabiska bokstäverna präntade på en liten vit tygremsa, och de håller sig på respektfullt avstånd ända tills en granne kommer fram och läser upp det för mig:

— Gåva från det egyptiska folket till det algeriska broderfolket.

— De kommer från Gamal Abdel Nasser, säger guiden.

— Gamal Abdel Nasser, upprepar han.

Vi går tillbaka till den unga kvinnan. En liten tvåårs flicka har varit framme vid kvarnen och tagit mjöl blandat med kli och försöker med sin fumliga lilla hand proppa i sig mer än hon kan svälja. Hon har hela näsan full med mjöl.

— Hon vet råd, hon! Hennes mor vill ingenting säga, hon passar på att äta när vi är här.

Den unga kvinnan sitter orörlig med nedslagna ögon. Hon har inte vågat läxa upp den lilla.

— Vad åt ni till middag idag? Det är fadern som svarar:

— Bröd.

— Var det allt?

— Ja, det var allt.

Han går och letar upp en tom literbutelj bakom ett knippe ginströtter.

— Oljan är slut, säger min vägvisare.

Detta om något är nöd!

Och ändå gör FLN både vid gränsen och i det inre av Marocko kanske hittills ganska sporadiska men ofta mycket anmärkningsvärda insatser. Det är befrielsefrontens första steg mot en ny omvårdnad om alla flyktingarna. Den försöker skaffa drägliga materiella villkor åt alla, inte så mycket genom hjälp utifrån som genom att skaffa arbete åt alla, och den försöker befordra den kulturella utvecklingen genom ordnad skolgång för alla barn och bekämpande av analfabetismen bland de vuxna.

Jag har sett sådana skolor lite varstans. Utomordentliga folkskollärare, som är lika fattiga som sina elever och av vilka många för övrigt är fransmän, undervisar outtröttligt i bristfälliga lokaler dessa uppmärksamma jordbrukarbarn. Inte bara i arabiska utan också och lika mycket i franska.

Paradoxalt nog är det FLN som lär ut franska åt dessa landbygdsbarn som i det franska Algeriet aldrig skulle ha talat annat än arabiska.

Jag har sett UGTA:s barnhem i Khemisset, ett annat finns i Marrakech som finansieras av UMT (*Union Marocaine du Travail*). Och i Oujda finns utspisningsställen för barn, en rumscentral och en del hus som hyrs av FLN och är fulla med gubbar, kvinnor och barn.

En mycket effektiv vårdcentral för små flyktingbarn finns i Oujda. Den har annex i Boubker, Ahfir, Tiouli och Berguent.

Algeriska kvinnor gör allt för att lösa de problem som de allra minsta och deras mödrar utgör. Tyvärr har de inga resurser, och hjälp utifrån är sällsynt.

Svenskarna har å sin sida satt igång med utspisning av algeriska barn i Oujda. Tre fyra personer har kommit dit och arbetar på platsen. De kommer snart att öppna en barnkrubba och kunna ta emot fyrti till sexti flyktingbarn åt gången i treveckorsperioder för att de små ska få nya krafter. De ska ge dem så närande kost som möjligt, klä upp dem från topp till tå och låta dem genomgå en grundlig läkarundersökning.

— Det är de enda som hjälper oss, säger rebellerna.

Barnen

1. La Marsa

Av de 110 000 algeriska flyktingarna i Tunisien är cirka 50 000 barn. Ett hundratal av dem är sammanförda i La Marsa vid Tunis-bukten i en stor villa med tillhörande annexbyggnader som ligger inbäddade i trädgårdar. Deras föräldrar är döda eller också kämpar fadern i Algeriet, eller de har kanske ensamma flytt undan kriget när det slog ner på deras by, hela deras familj kanske skingrades och splittrades i en *djounoud*-kolonn, och så togs de om hand i de algeriska flyktinglägren vid gränsen.

Huset sköts i UGTA:s regi. Det är inte bara araber och kabyler som har vård om barnen. En del av lärarna är fransmän som är födda i Algeriet eller i moderlandet. De har tagits emot som bröder och med glädje; UGTA är därtill mycket angelägen om att få dit fler av samma slag.

Ett stort arbete läggs ner på att rädda så många barn som möjligt undan nöden i algeriernas gränsförläggningar. UGTA vädjar till alla och över alla gränser.

Några tiotal meter från huvudbyggnaden som ligger på andra sidan en gårdsplan med vit sand hör jag från ett klassrum hur barnen läser innantill på arabiska. I ett annat klassrum alldeles bredvid är det en massa barn som oavbrutet mässar på franska:

— *La mère de Jilani a un joli bébé.*

Jag stiger in. Först läser läraren, sen tar det ena barnet efter det andra om samma fras:

— *La mère de Jilani a un joli bébé.*

Och alla upprepar i kör, med skrovliga, sträva och mycket höga röster denna ramsa som de bara till hälften förstår. För tre månader sen kunde de flesta av barnen inte ett ord franska. Jag tittar i deras anteckningsböcker som är fyllda med prydligt skrivna meningar. När jag går från klassrum till klassrum och tar mig en titt på huset upptäcker jag stora pojkar på fjorton femton år som sitter på en järnsäng eller vid ett gammalt bord eller direkt på golvet och som illa klädda och med huvudet i händerna — alltid med huvudet i händerna, så ansträngande tycker de det är — läser i

gamla nerklottrade böcker.

När lektionerna är slut samlas barnen kring mig. Där är små sexåringar, och där är stora pojkar på sexton sjutton år. Vi sitter på järnsängar i en stor sal.

Den förste som tar till orda är Ali. Han är sjutton år och liten till växten. Runt huvud, ett ärr mitt i pannan, krusigt mörkt hår. Han är klädd i grön tröja, violett halsduk och grå byxor och har skor på fötterna. Han är från Morsott.

— Min far är bonde.

— Äger han jord?

— Ja, han har egen gård. Han hade kor och får. Men ingen åsna. Han bodde i byn.

— Gick du i skolan?

— Javisst. I fyra år.

Ali har två bröder och en syster.

— Min far och min kusin och jag och kusinens pojke hjälpte rebellerna att älska vårt land.

— Ville ni att ert land skulle bli fritt?

— Javisst. En dag kom det militärer till vår gata, och de bara klev in och tog min far och min kusin. Sen fick de arbeta som slavar, de fick bygga skyddsvärn och hugga skog, för de var fångar. De kom tillbaka en gång till. Då tog de mig och min kusins pojke också. De tog oss med till sin kasern. Där sov jag en natt, och nästa dag tog de mig till SAS-byrån. (*Section Administrative Spéciale*). Där tvang de mig att tala. Snyggt gjort. Och så släppte de på strömmen. I öronen och på fingrarna.

Han visar på sina öron och händer.

— ”Jag har aldrig sett nån rebelsoldat”, sa jag. ”Jag har varit i skolan.”

— Vem ledde förhöret?

— En kapten. Jag blev rädd när de tog fram sladdarna och klämmorna, så jag rusade på kaptenen som satt vid sitt bord. Allting for i golvet, böcker, pennor och bläckhorn.

”Undan med dig!” sa han. Och så höll min morbror mig. Han skrattar.

En liten pojke bredvid förklarar:

— Hans morbror är överlöpare.

Alla lyssnar, uppmärksamma och allvarliga som vuxna.

— Släppte de verkligen på strömmen?

— Javisst, jag föll i golvet. En gång.

— När hände detta?

— I augusti 1957. Sen stannade jag i kasernen en natt till, och sen stal jag från min kusins pojke. De andra:

— Du stal inte från honom! Han:

— Nej, han var med på det. Han satt kvar i fängelset. Men jag träffade min bror på gatan. Han är tjugotvå år. ”Gokväll”, sa jag. ”Gokväll”, sa han. Jag skrev ett brev till min mor där på gatan. Jag

gick inte tillbaka hem utan tog tåget till Tebessa.

Jag krånglade mig ut ur Tebessa och kom in i skogen, men jag träffade inte på några rebeller. Jag gick tillbaka till Tebessa igen och tog tåget till Kouif. Jag steg av. Där var det patrullstrider. Jag räddade mig undan. Sen for jag till Ouenza och därifrån till Souk Ahras. I Souk Ahras stannade jag tio dar. Jag sov på ett café. Jag tog tåget och kom hit.

Tåget var fullt av franska soldater, men konduktören var arab. Jag kom till Souk el Arba. Därifrån kom jag till Ain Draham. Jag blev soldat i en bataljon och fick följa med kaptenen till östra basen i trakten av La Calle.

— Varför gav du dig in i Algeriet?

— För att slåss. Det fanns tre unga pojkar till i bataljonen. Ibland fick vi gå ner till havet och skjuta. Vi sov under träd förstås, aldrig i *mechtas*. Ibland åt vi ingenting, det var besvärligt. Vi marscherade efter klockan fyra på eftermiddan. Jag stannade hos rebellerna i nästan tre år. Jag hade en tjeckoslovakisk kulsprutepestol 43.

— Var du nere i byarna?

— Ja, till och med i närheten av den franska kasernen. Folk var glada. De lagade alltid mat åt oss, bjöd på suikas och bröd. De höll vakt och gav oss upplysningar och cigaretter från stan.

I Blandan anföll vi en kasern med granatkastare. Det var klockan sex på eftermiddan. Jag sköt spårlyjus, jag låg bredvid granatkastaren. Spårlyjusen och granatkastaren gjorde att de fick korn på mig. Jag fick en kula i pannan, de sköt med ett kulsprutegevär av 1924 års modell.

Han visar mig ett tre till fyra centimeter långt ärr ovanför ögonen mitt i pannan. Kulan gick ut i nackhålet. Sen dess är han förlamad i ena handen.

— När vi slog till reträtt låg jag avsvimmad. På natten kom postbudet från Tunisien. Det var brev till mig. ”Ali är här inte”, sa de. Fyra sergeanter gav sig ut och letade efter mig. De hittade mig vid en väggkant klockan fyra på morgonen. Militärpatrullen hade inte gått ut. Om den hade gjort det, skulle de ha hittat mig.

Jag las in på sjukhus i Tunis. Och sen ville jag tillbaka upp i bergen, men jag orkade inte gå. Jag gick två mil, och sen föll jag ihop.

— Är du ledsen för att du inte kunde ta dig dit igen?

— Jag vill hellre dö på ärans fält än stanna här. Det är för mina vänners skull jag vill tillbaka. Civilbefolkningen kommer med fotbollar och presenter till oss.

— Vad då för presenter?

— Leksaker, mekaniska fåglar, kakor ... När kriget är slut far vi tillbaka allihop.

Han ser på de allvarliga barnen runt omkring oss. De är av samma mening. Han ser på mig.

— Vad tycker ni då?

Nu är det en annan pojke som talar. Hassen är fjorton år. Blå tröja, ljus väst, grå halsduk, hjortskinnssandaler och kortbyxor. Och en kastanjebrun basker.

— Jag bodde utanför Blandan. Min far var fellah, han hade en stor gård, femton hektar slättjord. Han odlade tobak, majs, sockerhirs, vete, meloner, vattenmeloner, jordnötter och vin. Han hade också kor, får, hästar och en åsna.

Det låg — han tänker efter — trettitre kilometer från La Calle, femtitvå kilometer från Bône och

tretti kilometer från havet. Jag gick i skolan, jag tyckte om att gå i skolan. Vi var nio barn, alla var yngre än jag, utom en syster som var äldre.

I augusti 1956 kom det till en sammanstötning hemma. Vi bodde i en stor *douar* på hundra hus, Om el Agareb. Rebelsoldaterna brukade komma ner till oss. En dag klockan åtta på morgonen blev det en skärmytsling nånstans mellan vår by och grannbyn Blandan, en och en halv kilometer från mitt hem. Jag låg i sängen och hörde skotten. Min far flydde upp i bergen. Jag stannade hemma, och skottlossningen varade en timme.

— Vad tänkte ni då?

— Vi trodde att far skulle dö.

Det kom fransk militär till byn. Vi gick ut på torget, och beridna *spahis* omringade torgplatsen. Där tvingade de ut oss allihop, män, kvinnor och barn, och där stod vi.

De grep de ledande männen i byn. Dem dödade de inför våra ögon. Sju stycken. Med kulsprutepistoler.

I sju timmar stod vi rätt upp och ner på en grässlänt. De plundrade och brände. Vi tittade på, för vi stod i en backe. Vi såg hur militärerna nere i byn släpade ut korna och slaktade dem. Vi såg bränderna. De satte eld på husen. Nu finns det bara tre eller fyra kvar, för hela byn hjälpte befrielsearmén.

De slaktade våra djur. Bara en ko och en kalv fanns kvar, för de var uppe i bergen. Röken var nästan vit. Man hörde hur korna råmade och hundarna skällde.

Soldaterna hade vita mantlar. De bodde på en gård. ”Vill ni inte tala om för oss var rebellerna håller till?” De hånade oss och skrattade åt oss. De tvingade barnen att lägga sig på marken och närmade sig med en kulspruta. Sen sa de till femtonårs pojkar: ”Tala nu om för mig var rebellerna finns, annars skjuter jag dig.”

Han tänkte efter.

— På lastbilarna fanns en automatkanon och en kulspruta. Det var en stor Panhard-kulspruta. Men pojkarna ville ingenting säga.

De vuxna hade sagt: ”Vi vill dö för vårt land, vi vill inte leva i nöd.”

Vid fyra-halv femtiden sa de: ”Försvinn härifrån. Begrav de här karlarna i kväll.” Kvinnor och barn grät. Då sa de: ”Om ni gör om det här igen så ska vi späcka karlarna med bly och slänga granater på kvinnorna, och barnen ska vi skicka till sjömansskola i Frankrike.”

Vårt hus var förstört. De bästa korna hade de tagit med sig, men de magra hade de låtit vara kvar. Vi hade inget att äta.

— Men korna som de hade slaktat då?

— De gick inte att använda. De hade inte slaktats på rätt sätt. Vi fick ner tre oxar från bergen och slaktade dem och sov ute i två dygn.

— Hur gammal var din minste bror?

— Två år. Var skulle vi sova? Nästa dag fällde vi träd och byggde hyddor. Vi var som schakaler, vi hade ingenstans att ta vägen.

Efter några dar kom min far tillbaka och hälsade på. Jag gick ju i skola i Blandan, men när det här hände var jag förstas borta ett par tre dar.

”Varför kom du inte till skolan?” frågade läraren som var militär. ”Jag var sjuk.” — ”Det är inte sant. Din far är politisk kommissarie.”

Det var en *caoued*, en angivare, som hade sagt till militärerna: ”Hans far är politisk kommissarie.” Och han har ändå femti kor och han har ... Han får 10 000 francs av militärerna för att ange sina egna landsmän. Han heter Salah. Både han och hans fru och son är angivare. Min far är gift med hans dotter — för min far har två hustrur — och hon är tjugofem år.

Jag hjälper alltid far. Min far kan varken läsa eller skriva. Jag hjälper honom till och med när det gäller politik.

Min mor har gått i skola. Hon hade avgångsbetyg, för min morfar, hennes far, var skogvaktare.

En dag kom min far hem med en bössa. Det ville han inte tala om för sin nya hustru. Han sa ingenting. Men hon berättade det för sin far och mor.

Rebellerna ville döda hennes far, men då sa min far: ”Nej, han är ingen angivare.”

”Du måste rädda dig”, sa jag till far. ”Lärarn sa att ...” Men han trodde mig inte.

Så kom militärerna hem till oss, 9:e spahisregementet. Jag var i skolan då. De tog min far och satte honom i kasernen i Blandan. ”Om tre månader ska du till Frankrike, till sjömansskola”, sa lärarn. ”Säg det till dina föräldrar. Från och med nu ska du bo hos oss.”

”Akta dig!” sa han. Han hade en hund. Det var en svart och brun hund. Den vägde säkert fyrti kilo.

— Hurdana öron hade den?

— Som den lilla Rödluvan. ”Bit honom”, sa han, för han trodde inte att jag skulle komma tillbaka.

Han gjorde ett tecken åt hunden, och den bet mig så att jag skulle komma tillbaka. ”Nu finns det ingenstans du kan gömma dig. Jag ska bussa hunden efter dig, och hon kommer att hitta dig.”

Han visar mig några stora vita ärr på vaden. Tre runda bleka fläckar.

— Jag hade en näsduk. Den band jag om benet och sen gick jag. ”Jag ska upp i bergen”, sa jag. Rebellerna gav mig en turban att binda om såret.

Far kom till det engelska lägret i Bône.

Jag levde med rebellerna uppe i skogen och sov under korkekarna. Min fars andra hustru blev dödad av de våra. Först hade de dödat sonen till Salah, angivaren. ”Den där ska få sig en kula i skrovet”, sa de.

Det var på natten. Jag var lite bättre då. ”Gå nu och ta livet av en förrädare och kom sen tillbaka till oss”, sa rebellerna.

Det var en angivare. Han hade gått och spionerat på byborna för att skicka dem till fångläger så att de inte skulle kunna hjälpa rebellerna längre. Där var de instängda bakom taggtråd. Han hade dödat folk också. Jag sökte honom dag efter dag. Jag fick inte tag i honom. I tre dar väntade jag i ett buskage med en handgranat. Han brukade alltid gå den vägen, men den gången kom han inte förbi.

Vi var uppe i bergen. Vi var tre stycken, två rebeller och så jag. Det var på morgonen. Vi hade två kulsprutepistoler och två handgranater. Vi var i Bourdin. Det är en by inte så långt hemifrån. Fransmännen kom. Vi gömde oss bakom träden. Det var en commandotrupp. De var alldeles inpå

oss. Det finns en bassäng där. De föste ihop alla byns invånare. De tog ut sju män och frågade: ”Hjälper ni rebellerna?” De torterade dem. De slet köttstycken ur kroppen på dem, fyrtifyra bitar bara på en enda av dem och slängde åt hundarna. De bara skar, så här, precis var som helst.

Där fanns en bassäng full med vatten, en vattenho. Den välte de omkull. De skrek och gormade.

De dödade alla sju. Det var ett hundratal soldater.

De dödas hustrur grät. Vad skulle de ta sig till? ”*Battel, Ya Rabbi, battel!*” ropade de.

— Vad betyder det?

— Det är ett slags sång och betyder: ”Vilken orättfärdighet, Allah, vilken orättfärdighet!”

Från tio på förmiddan till vid middagstid nästa dag stod vi där. Militärerna var runt omkring oss. På natten sken månen lika starkt som solen.

Vid middagstid gick vi därifrån. Militärerna hade försvunnit. Vi gick in i byn. Vi skickade bud till bataljonen i Tunisien. Fyra kvinnor hade dödats. De låg ute på torgplatsen. Männerna hade de lagt på ena sidan och kvinnorna på den andra så att rebellerna säkert skulle se dem. De havande kvinnorna hade de skurit upp. De hade tagit ut fostren, det såg jag med egna ögon. De låg tillsammans med sina mödrar.

Bataljonen kom dit. Rebellerna dödade omkring hundra militärer.

Bourdin ligger inte långt från Tarf.

I tre år levde jag uppe i bergen, ibland med rebellerna och ibland ensam. Jag höll vakt. På nätterna gick jag ner i byn. Till min mor gick jag inte ofta för att folk inte skulle säga att jag hade varit hos henne och militärerna skulle komma och ta henne. När jag såg militärer flydde jag.

I september 1958 kom min far ut från fängelset. Han tog sig ensam över till Tunisien. Jag tog med mig familjen och kom hit med tre rebeller.

Och jag är säker på att Algeriet ska segra. Ja, för vi är stolta över vårt land, och vi vill inte leva i nöd längre. Vi tänker inte böja oss under oket. Kolonisterna har tagit tjugo hektar från oss därhemma. Vi hade trettifem, nu har vi bara femton. Och det var den bästa jorden de tog.

Barnen i Om el Agareb brukade säga till rebellerna: ”Vi kommer om vi bara får, småbarnen med. Vi vill slåss!”

2. Abd el Hamid

Abd el Hamid föddes i M'haia för fjorton år sen. Röd skjorta, skinnjacka, blå jeans och sandaler. Han är blond och leende med ljusa ögon.

M'haia är en liten by cirka tjugo kilometer norr om Souk Ahras.

— Vi var fem syskon, far var lantpolis, men några år före revolutionen blev han avskedad för att han var nationalist, och sen köpte han en speceriaffär i byn. Han bad sin far om pengar och köpte butiken.

Och så hade vi vårt hus.

— Hurdant var det huset?

— Det hade stenväggar och halmtak. Där fanns två rum och en liten trädgård, för vi tyckte om grönsaker.

Jag bodde i Souk Ahras för att kunna gå i skolan. Det fanns folk som inte ville vara under franskt välde längre. De samlades till ett möte och gav sig av till Auresbergen.

— Varför gav de sig iväg?

— De ville inte betala, Frankrike tvingade dem att betala skatter, och det ville de inte.

En dag på vintern när jag kom från skolan vid fyratiden och skulle gå hem kom det en rebellsoldat gående i närheten av kyrkan. Han var klädd i överrock och hade en kulsprutepistol, så det var en rebellsoldat. Jag kände honom sen förut. Jag ville inte gå hem, jag följde efter honom, för jag ville veta vart han skulle ta vägen. Jag gick bakom honom. Det fanns en bar som hette Chez Totor på torget i Souk Ahras. Han såg att det var militärer inne på baren. Han började skjuta, sen slängde han iväg två granater och flydde. Då kom det en civil algerier förbi klädd i en *kachabia*. Totor, barägaren, tog sitt gevär, för han trodde det var han som hade skjutit. Han sköt två skott och dödade honom. Men soldaten kom undan. Han hade sju andra soldater med sig, men de flydde.

Poliser från CRS omringade alla civila. De tog med dem till en stor danslokal och började granska deras identitetskort. En slog de. Han sa att han arbetade för FLN. Allihop stod i en klunga framför dörren, och då sa han det. Femti stycken förde de bort på lastbilar. Jag vet inte vart de for, det känner jag inte till. Och sen gick alla hem var och en till sitt, alla som inte hade blivit bortförda av militären.

Den lille talar med armbågen stödd mot bordet och huvudet i handen. Den andra handen vilar på bordet, och blicken håller han sänkt.

Han har för övrigt glömt hur det gick till. Det var inte Totor som sköt, han hade blivit sårad där han stod bakom disken. I själva verket har ingen någonsin fått reda på vem som dödade algeriern som gick förbi på väg från moskén. Och slutligen var det ingen som häktades i Souk Ahras den dan.

Abd el Hamid var elva år när detta hände. Han minns attacken mot Totors café och han kommer ihåg att folk arresterades, och efter tre år tycker han nu att alltihop hände på samma dag. Men i övrigt är allt han säger sant.

— Vad ansåg de gamla om den algeriska befrielsekampen?

— De gamla var mycket nöjda.

— Och pojkarna i skolan?

— Skolpojkarna, det vet jag inte.

— Pratade ni aldrig om kriget?

— Nej. Fast med pojkarna hemma i kvarteret, för dem kände man. En natt kom rebellerna, det var nästan midnatt. Det knackade på dörren, min far var inte hemma, han var i Souk Ahras. Min mor gick ut. De började förhöra henne. ”Var är din man?” — ”I byn.” — ”Säg till din man när han kommer att han ska vänta på oss i morron natt.”

När far kom tillbaka sa min mor: ”Det har varit beväpnade och uniformsklädda karlar här och sökt dig.” — ”Vilka var det?” frågade min far. ”Jag känner dem inte.”

Han frågade folk ute i byn: ”Vilka var det? Var det befrielsekämparna?”

Han fick höra att de var uselt klädda, så han gick ut i byn och köpte skor och pälsjackor och gav dem.

De hade mycket pengar som de hade tagit på kolonisternas gårdar. De gav min far en massa pengar och listor på vad han skulle köpa. Sen den dan arbetade han för dem. Han kunde inte själva ge sig ut och skaffa så mycket för fransmännens skull. Därför gav han pengar till folk i byn, och var och en gick och köpte ett par skor och en jacka, sen tog de på sig skorna och jackan och kom hem till oss. Alla arbetade för rebellerna. En del kom ridande och andra till fots. De lämnade jackan och skorna hemma hos oss och vände tillbaka barfota och utan jacka. De kunde ha över två mil hem. Kaptenen skickade ner några rebelsoldater med ett förseglat brev. Min far gav dem jackor och skor.

Det fanns en man som inte tyckte om min far, och han sa till fransmännen att det fanns en massa saker hemma hos oss. När de fick reda på det kom de upp i pansarbilar, och far fick syn på dem. Det fanns skog och floder och bäckar hemomkring.

— Hur gammal var din far?

— Trettifem år. Han sprang och gömde sig i terrängen, och fransmännen omringade byn och började söka överallt och samlade ihop alla bönderna i byn och tittade på alla identitetskort och frågade kvinnorna: ”Vad heter din man?” Min mor sa ett annat namn.

Men där stod en liten pojke, och när arabsoldaten pekade på min mor och frågade honom: ”Vad heter hennes man?” så sa han det riktiga namnet.

Det var vid tretiden på eftermiddan. Algeriern gick och talade om det för sin kapten, och då sa han till min mor: ”Din man arbetar för rebellerna, han är rebell själv.”

Jag tänkte på far, på var han hade gömt sig nånstans. Alla var rädda. Militärerna skrämde oss med sina kulsprutepistoler. Ibland sköt de rätt upp i luften. ”Jag vet ingenting”, sa mor, ”jag vet inte var han finns. Döda oss bara om det är det ni vill.”

Sen gav de sig av. ”När din man kommer tillbaka”, sa de, ”så säg honom att han ska infinna sig på kasernen.”

Far kom hem igen. ”Nehej, jag går inte dit, då dödar de mig.” På natten sa han till rebellerna att de hade varit där. Han var sjuk. ”Gå till sjukhuset i Souk Ahras”, sa de.

Där var han en månad, och där träffade han sjuka kulspruteskyttar. En som låg bredvid honom var sergeant. Han sa till min far: ”Känner du inga algeriska rebeller?” — ”Hur så?” — ”För jag vill rymma.” — Nej, jag känner inga.”

En söndag när jag var och hälsade på min far på sjukhuset stannade jag hos honom en halvtimme. Han gav mig ett brev till de algeriska rebellerna. När jag lämnade det fick jag ett annat tillbaka. Det gav jag till far. Han gick och läste upp det för kulspruteskyttarna. Sergeanten och hans kamrater skrevs ut från sjukhuset och kom tillbaka till sin kasern. Då kom de algeriska rebellerna ner till kasernen vid midnatt och la beslag på vapnen och dödade de franska soldaterna. De algeriska kulspruteskyttarna följde med dem upp i bergen. Min far låg kvar på sjukhuset då.

Det var en militär som hade hört vad far sagt till sergeanten. Det talade han om för fransmännen. Militärerna kom till sjukhuset och frågade: ”Finns han här? Ring oss när han blir utskriven.”

När han lämnade sjukhuset slängde de upp honom i en jeep utanför sjukhusporten och for iväg till kasernen. De slog och torterade honom. De släppte på elektricitet i näsan och öronen. Och han fick elektricitet i fingertopparna med. När de hade torterat honom ordentligt ville han ändå ingenting säga. ”Döda mig om ni vill. Bränn mig om ni vill. Slit sönder mig om ni vill. Jag säger inget.”

Sen stängde de in honom i en sal där det fanns vatten och halm på golvet. Där låg han i två dar. Där fanns andra algerier också. De hörde hur han jämrade sig. Vid sextiden en dag kom det militärer i en jeep för att hämta honom. ”Vi ska köra dig hem”, sa de. ”Jag vet att ni tänker döda mig. Låt mig be först och ta mig sen.”

Far förrättade sin bön. De tog av honom alla hans kläder och lät honom bara behålla sin *gandoura*, sin blus. Långt inne i skogen sa de till honom: ”Gå hem nu.”

Han gick tjugo meter, sen var det nån som ropade på honom, far vände sig om, och den andre sköt ner honom. Där lät de honom ligga, och sen for de.

Det fanns en algerier, en fellah som bodde där i närheten. Han hörde skotten och gick ut för att se vad det var. Han såg militärerna och en man i vit blus som låg på marken. Han gick fram och tittade. Den fellahen var god vän till min far.

När han såg att far var död berättade han för min farfar att hans son hade dödats av militärerna. Efter två dar gav mina tre farbröder och farfar sig iväg för att hämta hem far. De red dit. När de kom i närheten av platsen, kanske en halv kilometer ifrån, var det en hund som gav skall. Men två kulspruteskyttar som hade rymt från kasernen dödade hunden. Mina tre farbröder och farfar gick fram till far och skyndade sig därifrån och tog med honom hem. Jag och mina systrar sov så vi såg inte när de kom. Jag ville inte sova den natten, men jag la mig en liten stund. Jag hörde att det var några som grät, jag vaknade och sprang ut i butiken. Det var natt. ”Varför gråter ni?” sa jag. Jag fick syn på honom och stannade hos honom en liten stund. Hela huvudet var söndertrasat, och hjärnan hade runnit ut. Och hjärtat och hela bröstkorgen var sönderskjutna, det var bara hål överallt. Då svimmade jag. Sen var jag sjuk i två dar.

Sergeanten och en annan soldat kom och hälsade på oss. Han gav oss tjugotusen francs till mat och till kläder åt min mor och mina systrar.

När fransmännen kom tillbaka letade de efter mig. Men farfar hade bett rebellerna komma och hämta mig. Jag följde med dem på natten och stannade hos dem i fem månader. Vi hade det bra där. Det var jag och en pojke till. På dagarna slog vi läger, och på nätterna strök vi omkring. Vi kom ner i byarna ibland.

— Vad sa barnen då?

— De blev så glada när de fick se oss och våra vapen. Det fanns till och med småbarn som inte var mer än sex år men ändå ville följa med oss för att de tyckte så mycket om oss.

— Och de äldre?

— De äldre var mycket stolta. De skötte vakthållningen.

Vi kom fram till Morice-linjen. De algeriska rebellerna skar av trådarna. Vi kom in i Tunisien. Det var i juli 1957. Jag ville stanna kvar hos dem, men det ville inte kaptenen. De förde mig hit med våld.

En ung algerisk lärare sitter hos oss. Han har lagt fram Makarenkos Pedagogiska poem på bordet. Han lutar sig fram mot pojken.

— Skulle du vilja kämpa för Algeriet ifall nån bad dig om det?

— Ja, mer än gärna.

Jag återsåg honom några dar senare. En eftermiddag gick jag på Avenue Habib Bourguiba i Tunis på väg till Porte de France. Jag hade svårt att tränga mig fram genom folkhopen när jag hejdades

av en hand. Det var pojken. Han vände upp ansiktet mot mig och såg på mig. Jag blev förvånad över hur glad han var att träffa mig. Han sa ingenting, han hade inget att säga. Han slöt ögonen till hälften. Han var värdig och förtroendefull.

Flickorna i Tunis

Kvinnor och unga flickor som ibland inte var stort mer än barn deltog med vapen i hand i gerillan och upploppen i städerna. Andra följde rebellerna upp i bergen för att ta hand om sårade och sjuka.

Även kvinnorna i byarna har slutit upp i kampen. När de algeriska soldaterna kommer till byn lagar de mat till dem och tvättar, stryker och lappar deras kläder. De upprätthåller kontakten med befrielsearmén.

I kriget är kvinnan jämställd med mannen på alla områden. Det är ett bevis på den nya situationen i det självständiga Algeriet.

1. Fatima

— Jag heter Fatima. Jag är sexton år, snart sjutton. Jag är äldsta barnet. Jag bodde hemma hos far och mor.

Vi är i Tunis. Hon talar mycket lugnt med blicken lyft mot höjden. Hon ser lite barnslig ut i sin himmelsblå jumper med vita ränder på tvären. Hon talar allvarligt och stilla och fingrar på en liten träbit. Hon har vita örhängen och en silverring på fingret. Hon kommer från Biskra.

Hon tycks inte bry sig om att en sju åtta flickor sitter i en ring omkring henne och lyssnar, orörliga med ena armbågen på bordet och huvudet i handen, och ibland upprepar några av hennes ord som en antik kör.

— När jag var liten lärde jag mig franska och arabiska i skolan.

En dag hade vi ordnat en fest till åminnelse av Algeriets historia. Vi hade arrangerat en demonstration för att visa den franska regeringen att vi algerier vill ha självständighet och inte vill att Frankrike ska härska över oss. Vi sjöng algeriska sånger medan vi marscherade. Gendarmerna mötte oss med kulsprutepistoler. Sen skingrade de oss och stängde skolan och förde bort läraren och internerade honom. Han satt i fängelse i många år, och min far blev häktad och kom i fängelse, för han var algerisk folkskollärare. Då slutade jag i både den franska och den arabiska skolan och fick inte läsa igen förrän jag blev tolv år och började i en annan arabisk skola.

Sen kom revolutionen i Algeriet femtifyra, och jag började arbeta med algerierna för revolutionens sak. Jag bar vapen, jag diskuterade med befolkningen och talade för sammanhållning. Jag gick omkring med matvaror och vapen och bud ända tills de häktade min far igen. Jag såg hur fransmännen torterade far och torterade algerier, och det kunde jag inte tåla. Det var tortyren som kom mig att fly upp i bergen.

Små barn har knappt hunnit födas förrän de franska soldaterna kommer och tar dem och dödar dem, ja, de tar medelålders kvinnor och gamla gummor och torterar, och unga flickor med. Männena fångslar de och låter dem gå ute i solen hela dan och ger dem skämt vatten. De torterar dem ofta, och de gör razzior och tar då kvinnor med. De föser samman dem på en öppen plats tillsammans med barnen och låter barnen stå där och törsta och gråta hos sina mödrar, en del havande kvinnor får missfall, och de stackars männen pinar de och låter dem släpa på stora

stenar.

Det var allt detta våld jag inte kunde stå ut med. Jag tog mig upp i bergen. Jag var med om bataljer och jag skötte om soldaterna. Och där fann jag systrar som hade kommit före mig. Jag var inte ensam. Varenda flicka i hela Algeriet ville upp i bergen, det fanns till och med gamla gummor som sa: ”Synd att vi inte är unga så vi kan komma upp i bergen.” Och barnen sa: ”Synd att vi inte är stora så vi får komma upp i bergen och försvara vårt land.”

Var och en försvarar det på sitt sätt. Det finns män som försvarar det med sin mun genom att propagera för vår politik: de talar så ofta de kan om Algeriet. De som kan ge sig upp i bergen gör det. Andra sitter i fängelse och lider där. Och flickorna går upp i bergen för att hämnas på Frankrike och för att försvara sitt land och hindra Frankrike från att härska över oss.

Och vi ska fortsätta att kämpa till sista blodsdroppen.

När jag hade kommit upp i bergen träffade jag systrar som jag höll ihop med under anfällen. Ibland blev det skottlossning, och vi marscherade på nätterna från sex på kvällen till sex på morgonen, och alla blev glada när de fick se oss. Och folk sa: ”Nu tackar vi Allah för att vi har en disciplinerad armé som försvarar oss mot Frankrike så att vi får sköta oss själva.”

När jag kom upp i bergen träffade jag till och med fransmän som tyckte vi hade rätt. Efter striderna tog vi ibland till fånga fransmän som hade tvingats ut för att slåss mot oss. ”Vi har blivit hitskickade med våld”, sa de. ”Våra mödrar sitter hemma och gråter, vi har blivit tvingade hit.”

Och när de kommer till Algeriet så kommer de till oss, ibland träffar man på dem uppe i bergen. Vi skickar hem dem om de så vill. Vi är tacksamma för att de medger att vi har rätten på vår sida.

Och ibland finns det fångar som inte vill ge sig. Det är vi som tar dem till fånga. När vi gör det är de väldigt rädda för de tror att vi ska göra likadant med dem som de gör med sina fångar. Men vi gör dem inget illa, tvärtom. Vi sköter om dem och ger dem mat och lämpliga kläder. En gång tog vi fyra stycken. När vi tog dem hade de trasiga skor, och fötterna blödde. Vår befälhavare sa: ”Gå och leta reda på ordentliga kläder och låt dem få äta vad de vill. Se till att de får vad de behöver.” Vi gav dem mat och bra kläder, och de blev förvånade över att vi behandlade dem så, de trodde att vi skulle tortera dem precis som de själva torterar sina fångar. Vi torterade dem inte, och det är ju bara rätt, för de har tvingats hit, och de tycker vi har rätt. De sa: ”Vi trodde inte att det gick till så här, i Frankrike skrämde de oss alltid.”

”Visst, vi respekterar fångar som alla andra länder”, sa vi, ”för det här är ett krig, och vi kränker inte några rättigheter. Vi är inte som er regering när den tar våra soldater och torterar och förödmjukar dem. Och ibland tvingar de dem till och med att dansa. De låter dem släpa på stenar och arbeta i köket. De trampar och stampar på dem, det är vad Frankrike gör med sina fångar.”

Vi tackar de fransmän som hjälper oss, folkskollärare och läkare, vi är mycket tacksamma. Det finns till och med franska flickor, en som jag var tillsammans med. Vi marscherade sida vid sida uppe i bergen. ”Jag har gått över till er”, sa hon, ”för att mitt land förtrycker er, ja, för att mitt land förtrycker er.”

Det var därför den flickan värderade oss så högt. Och jag höll mer av henne än av min egen syster därför att hon insåg och medgav vår rätt, för att hon erkände mitt land och kom och hjälpte oss att kämpa mot förtrycket.

Vi är tacksamma mot många fransmän som medger att vi har rätt. Leve det oavhängiga Algeriet! Och vi algerier ska kämpa ända tills vi blir oberoende, om Gud vill. Vi ger inte upp förrän Algeriet har blivit oavhängigt, och vi tackar alla de fransmän som medger att vi är i vår fulla rätt.

— Stannade ni länge uppe i bergen?

— Ett och ett halvt år stannade jag kvar i första wilayan.*

2. *Fatiha*

— Jag heter Fatiha. Jag kommer från Alger. Jag har nyss fyllt nitton år.

— Hur gammal var ni när ni kom med i gerillan?

— Jag var sjutton år.

— Och det gick era föräldrar med på?

— Ja. Jag bodde hos min faster. Hon var med på det. Jag arbetade i Alger liksom mina bröder, men sen blev de häktade. Från den dan var jag efterspanad. Jag gömde mig hos en annan bror. Och under de fem månaderna gick jag som sjuksköterskeelev och lärde mig lägga förband och ge sprutor. Sen gav jag mig iväg upp i bergen.

Jag märkte att det var ett hårt liv, att det var alldeles för ansträngande. ”Vad gör det?” tänkte jag. ”Jag stannar.”

Sen träffade jag läkaren. Jag stannade hos honom och de sjuka. Jag stannade hos de sjuka, och ibland var jag med i striderna. Vi skötte om våra patienter i dechras, vi behandlade både män, kvinnor och barn. Ibland marscherade vi, och ibland gick det flera dar utan att vi fick nån mat. Det hände att striderna varade i flera dar, och då väntade vi tills vägen var klar. Och våra bröder dödade och var tappra och gav sig inte.

— Gick ni långa marscher?

— Ja. Vi gick på natten. Vi gick på natten tillsammans med våra bröder. En gång hade vi gått en hel natt i sträck, vi hade några gubbar med oss. På morgonen kom vi fram till en by. Och då kom de franska militärerna. Hela dan fick vi slåss mot dem, till långt fram på natten ... Och på natten bröt vi upp igen. Då åt vi massor ... Sånt är livet i bergen, så är det däruppe. Och varför inte? För vårt land ska vi stå ut med vad som helst.

— Följde ni med soldaterna överallt eller stannade ni kvar i byarna?

— Vi följde med överallt, till varenda lägerplats.

— Och det orkade ni med?

— *Naâm.*

— Och när ni fick ont i fötterna?

— Så gick jag i alla fall.

— Berätta vad ni har sett.

— Jag har träffat folk. Jag har varit med om strider. En gång kämpade vi från klockan två på dan till midnatt. Sen dödade vi dem och slog till reträtt. Vi tog med oss vapen och kläder, och den dan förlorade vi två bröder. Jag var med om anfallet mot El Malah: vi dödade spahis och soldater och la beslag på vapnen och drog oss sen tillbaka. Fransmännen omringade oss. På en och samma dag skickade de fyrty flygplan på oss. Bröderna öppnade eld och besegrade fransmännen, och vi tog

---

* Rebellernas ledare har uppdelat Algeriet i sex olika distrikt, *wilayas*, som vart och ett står under befäl av en överste.

med oss vapnen och försvann därifrån.

Otaliga var de bröder som kämpade för sitt land, och de kämpade gärna för oberoendet. De marscherade och slet ont för att landet skulle bli fritt, och alla flickor ville upp i bergen för att vinna oberoende. Varenda dag önskade vi att vi skulle bli oavhängiga för att kunna leva fritt i vårt land. Vi ville vinna oberoende åt vårt land för att bli fria, för att få studera och förstå och lära oss en massa saker.

3. Cherifa

Cherifa är lång och smal och mycket mörk, klädd i något blått och vitt.

— Jag är tjuogoett år och född i Souk Ahras.

— Vad gjorde era föräldrar?

— Far var järnvägstjänsteman. En gång råkade han göra nånting så det hände en olycka, och då blev han avskedad av fransmännen. Bara fördenskull. Sen dog han kort efteråt. Jag stannade hemma, och mor stannade hemma. Två år senare dog hon också. Och sen stannade jag hemma hos min bror.

— Var ni bara två syskon?

— Vi var tre. Jag hade en lillasyster, och så var det min bror som är äldre än jag. Han är tjugofyra. Och sen bodde jag med min bror och syster hos min moster.

— Har ni gått i skola?

— Nej, jag har inte gått i skola. Jag stannade hemma. Och så var det min bror som var ... han arbetade som sekreterare på en fabrik. Jag hade det inte så illa hemma ända tills det där hände i Algeriet. Min bror arbetade. Han hade alltid haft arbete, men när det blev en veckas strejk 1957 häktades han för att han inte gick till arbetet. De häktade honom, och jag stannade hemma i fjorton dar. Sen gick jag med i gerillan.

— Varför gick ni med i gerillan?

— För att jag såg att fransmännen ... de hade gjort oss så mycket ont ... Och en dag gick jag och skulle hälsa på min bror, och då körde de iväg mig, förstår ni, de franska vakterna. Och så hade jag några saker i handen. Och det slängde de i golvet. Och samma dag gick jag upp i bergen, bara försvann ... samma dag.

— Vad var det ni hade i handen?

— Jag hade mat med mig till min bror och det ... till min bror som satt i fängelse. Ja, och det slet de ifrån mig och kastade i golvet. Allihop som hade kommit dit körde de ut. Och då var det färdigt. Då gick jag direkt till rebellerna.

— Var det första gången ni hade känning av kolonialismen?

— Det hade hänt många gånger tidigare ... När de kom för att hämta min bror slog de honom så jag såg det, och då började jag skrika förstås. Då var det en militär som tog mig i håret och slängde omkull mig på golvet.

— I själva Souk Ahras?

— Ja, i själva Souk Ahras. Och jag såg våra grannar, att de var ... och hela min familj, under den där strejken hade vi det mycket svårt ... Och efter det, förstår ni, så hade jag fått nog ... Och då

slöt jag mig till maquisen.

— Och hur var det när ni kom dit?

— Första dan jag kom dit stannade jag i en by. De lät mig bo hos en familj i hyddorna som ... Nåja, jag stannade ...

— Ni var inte sjuksköterska?

— Nej.

— Stannade ni inte så länge i bergen?

— Jag stannade ... ja, efter tre månader var jag tillbaka i Tunisien. Men jag följde alltid våra bröder, jag hängde ihop med våra bröder.

— Tog ni er igenom Morice-linjen?

— Nej, den fanns inte då. Vad såg ni bland rebellerna?

— Jag såg ... ja, när jag kom dit så såg jag militären och allt sånt ... Jag var mycket glad. Och jag till och med grät när jag såg våra bröder och att ... att de var så bra.

— Var de många?

— Ja, det var de. Det var nånstans i Ouled Bechia, och sen när jag kom till Beni Salah också.

— Såg ni plundringen i Beni Salah?

— Ja, det gjorde jag. Jag var hos en familj som bodde mitt ute i skogen, för de hade skövlat alla byarna. Och alla byarna blev nerbrända till grunden, allting ... Och då var jag med våra bröder.

— Deltog ni i deras marscher?

— Ja, jag följde med dem hela tiden.

— Lagade ni mat ibland också?

— Ja, jag bakade bröd och så, för jag hade ju inget annat att göra. Tvättade underkläder och lagade dem och bar saker åt dem när vi bröt upp.

— Bar ni själv bördorna på ryggen?

— Javisst.

— Var ni inte rädd för att gå?

— Nej, jag var inte rädd. Jag hade det bra, och jag mådde fint.

— Skulle ni ha velat stanna kvar där?

— Jag skulle ha velat stanna där till slutet. Men det kom två sjuksköterskor till vår förläggning. Och då sa befälhavaren till mig: ”Såja, nu får ni gå tillbaka till Tunis med era systrar.” Och jag kom tillbaka till Tunis.

Rebellerna

Vad finns det för band mellan folket och ALN, i vilken utsträckning är det ett väpnat folk som bor i bergen och på slättlandet, och är *djounoud* — det vill säga de algeriska rebelsoldaterna — bara stöttrupperna av ett helt folk i krig? Det var detta jag framför allt ville ta reda på genom att lyssna till de unga soldaterna i den nationella befrielsearmén.

1. Lakhdar

— Min far var gatsopare i Souk Ahras. Det var där jag föddes. Jag gick i arabskolan. Den andra hade vi inte rätt att gå i. Den var reserverad för européer. Det var först efter avgångsbetyg från folkskolan som jag kom in i en klass där det tillsammans med européerna gick en fem sex araber som var söner till rika jordägare. Far sa ofta: ”Jag låter dig gå i skolan för att man ska kunna kalla dig *monsieur*.”

Jag hade två systrar och en bror.

Min far var född på landet. Han var mycket ung när han lämnade sin by. Men dit kom vi ofta tillbaka, och jag brukade vandra omkring på fälten med honom. ”Det här är våra ägor”, sa han. Nu var det kolonisterna och staten som ägde dem. Jorden räckte inte till för de av mina släktingar som hade stannat kvar. Deras getter fick inte gå i skogarna längre, för dem ägde staten. Mina släktingar fick klättra upp på de brantaste sluttningarna och gräva med sina spadar, och de kunde inte ens använda sig av skärar när de skulle skörda. De levde i mycket små förhållanden. Kött åt de bara en gång om året på Aid el Kedir-dan.

Till skor använder bönderna fyrkantiga bitar av ko- eller oxhud som de fäster med läderremmar sedan de först lindat foten med en trasa.

När de bygger sina hus eller *gourbis* samlar de stenar i bergen och staplar dem på varann så att de bildar väggar och täcker dem med en växt som heter *diss* och som de har snattat på statens domäner. Den har mycket vassa blad som är glatta på ena sidan och skrovliga på den andra och slår ifrån sig regnet. De liknar en centimeter breda och fyrti centimeter långa remmar och är mycket vattentäta.

Inga möbler i hyddorna. Fellaherna tillverkar själva sina grytor, träskedar och fat. Gafflar finns inte, och alla äter ur samma fat.

I den byn gick barnen inte i skola. Där fanns bara en koran-skola.

Kolonisterna har verkligen tagit ifrån oss jorden. En maltesare, Cordina, kom till Souk Ahras i espadrilles, och nu äger han väldiga vinodlingar där i trakten.

— Kände du till byn Ain Abdallah?

— Man kan knappt tro att det är sant. När jag for hemifrån 1945 fanns den inte. Det är rena slumkvarteren. Husen är gjorda av jordklumpar: man lägger lera i en form och låter den torka i solen, och sen bygger man.

— Påminner det om ett zigenarläger?

— Mycket värre, zigenarna har i alla fall sina husvagnar! Där borta bor folk i grottor och fästningsvallar och precis vad som helst. Det är folk som har kommit in till stan från landsbygden för att få arbete. Det får de inte, och så drar de sig tillbaka igen. De äger ingenting, deras enda tillgång är ett par armar.

Arbete finns inte. De lever på tiggeri och äter rötter. De går och plockar vilda kronärtskockor och samlar ollon under ekarna. Ibland får de arbete på kvarnen i några dar, och ibland när det är den tiden hjälper de till med skörden och får lite säd.

På morgonen den 8 maj 1945 var vi en skara ungdomar som tågade fram på Rue de Biskra med en banderoll: ”Vi vill ha självstyre.”

På eftermiddan föll det två revolverskott mot några främlingslegionärer, också på Rue de Biskra. Samma kväll var det några förband ur Främlingslegionen som kom ner i stan med stridsvagnar

och pepprade gatorna med kulsprutesalvor. Redan nästan dag anlände senegaltrupper från Souk Ahras. Nyheten om vad som hänt i Guelma och Setif spred sig. Många ungdomar arresterades. Själv blev jag häktad den femtonde.

Jag var arton år. Jag arresterades vid tvåtiden på morgonen ute på gatan. Jag hade vapen på mig, en engelsk 7,65:a. Först fördes jag till polisstationen i rådhuset och sen till uppsamlingslägret på gendarmeriet. I två veckor var jag i händerna på polisen och gendarmerna.

De hämtade dit min mor och satte henne ute på gården. De förhörde mig och slog mig i en sal som vette ut mot gården, och mor hörde hur jag skrek. Men jag ville ingenting säga, och mor hade ingen aning om vad det gällde.

Före mig hade min bror och farbror blivit häktade. Min farbror dödades under ett flyktförsök från Maison-Carrée 1946. Min bror blev torterad med elektricitet. Han dömdes till tio års straffarbete och tio års landsförvisning. I sju år satt han inne i Lambese. Nu är han ute. Han är i Frankrike. Han är trettitvå år men alldeles krokig och förstörd i kroppen. Han är ogift. Han har gått igenom så mycket så han är lite fnoskig. Han vill inte höra talas om politik mer. Honom har de knäckt, förstår du. Ibland är jag till och med rädd att han ska råka i klammeri med våra egna.

Mig torterade de länge, de klädde av mig naken och band mig vid en bräda, hissade upp mig i luften med block och talja och klädde upp mig ordentligt och hotade mig med badkaret. Det var en stor bassäng där de slängde ner misstänkta så de stod i vattnet upp till hakan och höll på att drunkna. ”Vill du jag ska böga dig i arslet?” var det en polis som sa. En annan förolämpade mina förfäder: ”Dina förfäder är bastarder.” Det var Forat, en gendarm. Jag var skolkamrat med hans son. Kommissarien hette Robert.

Men då blev jag modig. Jag beslöt att döda honom någon gång senare i livet och att de aldrig skulle få mig att tala. Ibland viftade de med en revolver och sa: ”Om du inte talar så skjuter jag dig.”

De hade mig att svälja såpvatten ända tills jag var full med vatten i hela kroppen och det rann ut genom munnen. Men det hade bara motsatt verkan, jag blev bara ännu modigare. De fick inte ur mig nånting.

Efteråt blev jag febersjuk i ett halvår. Febern blossade upp varannan eller var tredje dag.

De följande dagarna ökade terrorn i Laverdure, Villars och Mondovi. Många människor häktades. De föstes upp på Fiatlastbilar och kördes långt ut på landet. Där fick de gå av: ”Nu kan du ge dig iväg.” Och så sköts de ner.

På vägarna låg liken och ruttnade och blev uppätta av schakaler. Gendarmerna arbetade ihop med italienska fångar som de hade tagit med sig från Tunisien och som fått vapen för att slå ner upproret. De bar inskriptionen PG (*Prisonnier de Guerre*) på ryggen.

När jag slapp ut ur fängelset värvade jag mig på tre år i krigsflottan. När jag hade muckat slog jag mig ner i Frankrike, i Paris. Jag hade jobb lite varstans. Jag gick in i befrielsefronten igen.

Jag vill inte tala om vad jag gjorde i Frankrike för att inte utlämna mina kamrater. Jag skulle bara vilja säga att många fransmän hjälpte oss i vårt arbete. Utan dem skulle vi i min sektion inte ha kunnat uträtta hälften av vad vi gjorde. I en familj var det en gumma som tände vaxljus för mig var gång jag gav mig ut på ett uppdrag. Det var som om det hade varit min egen familj.

Polisen var ute efter mig, så jag lämnade Frankrike och kom till Tunisien den 6 november 1957. Jag anmälde mig omedelbart som frivillig till Algeriet. Den 15 december var jag i Souk el Arba. Då var Bougleze överste i östra basen.

I mars 1958 kom jag in i Algeriet. Överallt tog befolkningen emot oss med öppna armar. Vi hade med oss proviant för tre dar så att de inte skulle behöva tänka på vår försörjning.

Den 28 april var vi med i strider som varade en vecka på olika punkter utefter Morice-linjen. Pojkarna sjöng medan de sköt. De var mycket modiga. Döden var nånting man kunde tala om utan skräck. ”Om jag dör så ska du ha min klocka och du min plånbok”, sa vi.

Vi hade döden mitt ibland oss, men det struntade vi i. De äldre hade stor stridsvana, men de unga var lika tappra som de.

En dag plockade vi upp en artonårs pojke på vägen. Officeren frågade honom: ”Varför vill du följa med oss? Tycker du det är din plikt att öppet slåss för ditt land eller är det för att nån har angett dig för fransmännen så du inte kan stanna hemma i byn längre?” — ”Det är mina föräldrars fel”, sade pojken. ”Om de hade släppt iväg mig skulle jag ha gått till ALN för länge sen.”

Det var en bondpojke. ”Du är inte stark nog för att följa med oss”, sa officeren. Men pojken ville i alla fall. Då fick han bära två engelska BSA-gevär och en väska med två tusen 13-grams patroner för att vi skulle se om han orkade. På det viset gick han hela dan utan att klaga. Första dan han var med i en strid sköt han fyrtifem skott.

Ofta marscherade vi genom skogar som flyget hade stuckit i brand, marken och träden var alldeles svarta. Och vad rebellsoldaterna angår så gick de helt och fullt upp i revolutionskriget. Det behövdes inga order uppifrån för att de skulle se vad som måste göras i varje situation.

Pojkarnas tapperhet går inte att beskriva. I en strid träffades en kamrat till mig, Abd-el-Azziz Kader, av granatsplitter så att benet slets av nedanför knät. Blodet forsade ut, och det var bara skinnslamsor som höll benet kvar. Jag och hans brorson stod bredvid honom. Abd-el-Azziz Kader var underlöjtnant och sjukvårdare vid bataljonsstaben, och hans brorson var sjukvårdare på ett kompani. Vi lyckades inte hejda blodflödet. Då sa Abd-el-Azziz: ”Omkull”, för bomber och granater exploderade runt omkring oss.

Då skulle hans brorson försöka skära av honom benet, jag hade lånat honom min svenska kniv. Men han sa: ”Så där ska man inte skära av ett ben. Ge mig kniven så ska jag visa dig hur man gör.” Sen delade han ut sina tillhörigheter till dem som stod där. Efter en timme var han död. Han hade varit i motståndsrörelsen sen i september 1954. Han var mycket känd i hela östra basen.

Bönderna i byarna skaffar livsmedel åt oss, men ofta var vi långt från alla byar, uppe i bergen, och då åt vi bara vilda kronärtskockor ... och så smultronträdets frukter. Det finns andra uppe i bergen som i många dar, ibland en hel vecka, inte har annat än bröd och vatten att leva på.

Det var fellaherna som på mulåsnor förde de sårade till gränsen. Skälet till att revolutionen har kunnat hålla på så länge är att den sprungit direkt ur folket, att den har folkets fulla stöd, det är det som är dess styrka.

I ALN finns det inga kaptener eller löjtnanter. Anförarna äter samma mat som manskapet.

En dag hörde vi skottlossning vid fronten. Det var en trupp algerier som drog sig tillbaka till Tunisien. ”Det är några jävla svin som försöker visa hur duktiga de är. Det kan de vänta med tills det verkligen gäller. Den här ammunitionen betyder pengar för vårt folk. Folkets skärv är alldeles för värdefull för att man ska slösa bort den på okynnesskjutning.”

Många rakade sig var dag. ”Om jag dör vill jag dö ren.” Den militäre löjtnanten sa: ”Om vi skulle falla i fransmännens händer måste vi vara klädda i uniform.” Han var yrkesmilitär, en före detta bonde från Djidjelli som aldrig hade gått i skola. Han hade varit med i Indokina och deserterat

från franska armén.

Det är ett mycket hårt liv pojkarna lever, men kamratskapet är gott. Om det bara finns fem filter på tio rebeller sover de tillsammans allihop. Om en kompis är trött, så hjälper de andra till att bära hans packning.

De tycker mycket om Nasser. En dag fick vi filter från RAU (*République Arabe Unie*) och på dem stod det: ”Från det egyptiska folket till sitt kämpande algeriska broderfolk.” Det steg lite värme från Egypten upp till våra berg.

De äldre som har varit i Indokina talar ofta om ryska vapen och om stalinorglar. De väntar hjälp från Sovjet, och de berättar att under kriget i Indokina fanns det högtalare som under själva striderna talade om för dem på arabiska när de borde sätta sig i säkerhet för salvorna från Viet-Minh.

— Talade rebellerna om Algeriets framtid?

— Ja. Den talade de mycket om, och först och främst om jordreformen. Vi har blivit bestulna på vår jord, vi måste ha den tillbaka. Vi lägger inte ner vapnen förrän vi har fått vår jord.

De ville grunda en folkrepublik, en verklig republik. ”Man måste ta itu med problemen från grunden och kämpa för oberoende tills målet är nått. Alltså kämpa för att folket ska bli herrar över gruvorna, oljan, fabriker och bankerna.”

Jag hade en känsla av att vi redan var ett fritt folk. ”Detta är den algeriska republiken, detta är början.”

Vi marscherade mitt på dan, det kan inte undvikas i krig. Det här landet och de här byarna är våra. Här har vi ingenting att frukta. Och efter solnedgången tillhör Algeriet oss, bara oss, hela natten. Fransmännen låser in sig i sina hus och vaktlurar och kaserner och kommer inte ut.

2. Abd el Krim

Han var rebellsoldat i en bataljon i östbasen. Östbasen är det område som sträcker sig från Tunisiens gräns till Morice-linjen, ett tjugo till fyrty kilometer brett bälte, bergigt och täckt av tätä tall- och ekskogar.

Abd el Krim tog sig igenom östbasen från den 28 till den 30 september 1958.

Han är liten och satt med gröna ögon och grått hår.

Efter en lång marsch genom en dalgång fick han syn på de båda första små algeriska byarna på bergssluttningarna. Det var nordväst om Sakhiet Sidi Youssef, en vattenfattig trakt med några källor på långt avstånd från varann. Där växer fikon-, mandel- och olivträd. På sluttningarna odlar bönderna korn och vete.

Så fort bybefolkningen fick syn på rebellsoldaterna kom de mangrant och mötte dem på stigarna, gubbar, kvinnor och barn. De kom från bägge hållen och strålade samman med truppen några hundra meter från byarna.

De berättade att franska soldater hade kommit dit kvällen förut. De hade lagt sig i bakhåll på stigarna ner mot Tunisien och överrumplade en man och en kvinna på väg till gränsen. De hade gripit dem och tagit dem med sig till en av byarna. Där hade de skjutit dem inför det församlade folket från bägge byarna.

— De visade oss deras grav, berättar Abd el Krim. När fångarna expedierats hade fransmännen

förklarar: ”Om ni inte inställer er på fastställd plats och deltar i folkomröstningen, så ska ni allihop få ett dussin kulor i kroppen.”

Fellaherna frågade oss vad de skulle göra. Vi sa att det stod dem fritt att rösta och att om de bestämde sig för att avstå så kunde de redan dan därpå ta sig ner till Tunisien under beskydd av vår armé. De beslöt sig för det. Till och med barnen deltog i diskussionen.

Vi hade samlats på den öppna platsen i en av byarna. De kom ut ur sina hus och bjöd oss på sina sista förnödenheter: *couscous*, mjölk, torkade fikon och mandlar. Kvinnorna kokade te och kaffe på *kanûns*. De var ytterligt fattiga. Vatten bars upp från en källa långt borta, på åsnerygg eller mänskorygg. Det fanns ingen väg och ingen skola. Nästan alla gick klädda i trasor. Väggarna i deras hyddor var gjorda av upptravade trädstammar, taken var av halm.

Överallt mötte vi samma spontana förtjusning, samma glädje och stolthet över att få träffa oss. Barnen var alldeles vilda, de kunde inte stå stilla.

— Tog tunisierna på andra sidan gränsen också väl emot er?

— Bönderna i västra Tunisien är solidariska med de algeriska befrielsekämparna. De bjuder på kaffe när man tar vägen över deras marker. De lånar ut sina mulåsnor och öppnar sitt hjärta för oss: ”Vi är varandras likar, alla hör vi till samma folk och har samma öde. Vi kommer inte att bli fria förrän Algeriet är det.” Och de är fulla av beundran för det kämpande Algeriet.

”Det är ni som blir vår räddning”, säger de också. Ifall algerierna bad Tunisien om frivilliga skulle de ställa upp i hundratusental.

— Varifrån kommer rebellerna i östbasen?

— De algeriska soldaterna i östbasen är för det mesta bönder från Tebessa och Souk Ahras. Men det finns också många före detta gruvarbetare från Ouenza. De är unga, i genomsnitt tjugo år. Men de är mogna: de vet att de slåss för friheten och jorden. Alla är medvetna om sina skyldigheter i revolutionen. En dag hade det skurit sig mellan en av anförarna och några unga soldater. De var övertygade om att deras chef hade fel. ”Han är oduglig”, sa de, ”men det är inte så noga, det är inte han utan revolutionen som är det viktiga.”

Det är en mycket otvungen stämning mellan officerare och soldater. Ingen auktoritetstro men ändå en mycket sträng disciplin, helt enkelt därför att det revolutionära och nationella medvetandet är så väl utvecklat hos var och en.

Jag kommer ihåg en gång när det inte fanns några cigaretter. Pojkarna rökte rosmarin. Och somliga beklagade sig. Men då var det andra som svarade: ”Vi är inte här för att äta och röka. Här gäller det revolution!”

Jag kunde aldrig märka den ringaste misströstan. ”Vi ska kämpa i tjugo år om så krävs”, brukade de säga. ”Vad gör det oss?” De hämtar sin styrka ur att både deras egen och deras faders revolt ligger samlad och ackumulerad inom dem.

Det är sällan de kan läsa och skriva. Men de är vetgiriga, de är som den förtorkade jorden. När de träffar nån som kan svara på deras frågor släpper de honom inte. En algerisk student som kom från Berlin stannade i tre dar hos soldaterna och pratade kommunism. På kvällarna gjorde de upp eld och satt runt den och frågade honom om allt mellan himmel och jord. Så for han, och alla kom och undrade: ”Var är han? Ska han inte komma tillbaka? Det var en bra pojke.”

— Berätta lite om de politiskt ansvariga i kriget.

— Både den politiske och den militäre löjtnanten och den löjtnant som har hand om

underrättelse- och förbindelsestjänsten samarbetar med kaptenen. Det är kaptenen som kommenderar över bataljonen. Den politiske löjtnanten har under sig politiska aspiranter som inte hör till armén utan snarare är beväpnade civila stationerade bland befolkningen.

— Vari består de politiska aspiranternas arbete?

— De samlar in avgifter, förbereder truppernas genommarsch och meddelar vad den provisoriska regeringen och militärkommandot har beslutat.

— Utlägger de vad som beslutades på Soummam-kongressen?

— Soummam-kongressen är föga eller inte alls känd. I Tunisien tar de emot flyktingar, för statistik över dem och övervakar livsmedelsdistributionen i uppsamlingslägren.

För var månad växer sig beundran för Sovjetunionen allt starkare i bergen. Den nationella befrielsearméns kämpar har länge sett att de franska soldaterna har hjälmar och annan utrustning från Amerika och att deras gevär och kulsprutepistoler, granatkastare och kanoner kommer från Amerika. De känner det alltmer som om Frankrike vore Amerikas Algeriet: att det i allt högre grad blir koloniserat av den amerikanska kapitalismen och att Förenta Staterna så att säga krigar genom sina mellanhänder. De ser förresten också hur sovjetblocket kanske ännu mer än Kina gör våldsamma utfall mot Förenta Staterna.

Några dar efter detta samtal får jag ett brev från Abd el Krim.

Han har velat skriva och berätta för mig om ett massmöte som han deltog i vid gränsen för att fira republiken Algeriets provisoriska regering.

Jag citerar brevet ordagrant:

”Den 30 september hade vårt förband gått i ställning vid gränsen. Vi skulle skydda eftertruppens reträtt.

I den trakten bodde en hel mängd av våra flyktingar tillsammans med de sista resterna av befolkningen mellan Morice-linjen och tunisiska gränsen som sluppit undan terrorn efter folkomröstningen. Vi beslöt utnyttja uppehållet bland civilbefolkningen till att med dem fira bildandet av den provisoriska algeriska regeringen.

För att hindra ett eventuellt flyg- eller truppenfall från fransmännens sida posterade vi ut kulspruteskyttar runt en stor kitteldal omgiven av skogklädda kullar. På ena sidan kitteldalen fanns en buskbevuxen ravin där befolkningen skulle kunna söka skydd i händelse av ett luftangrepp, vilket var vad vi mest av allt fruktade. Kitteldalen bildade en cirkelrund scen med ungefär 150 meters omkrets.

Befolkningen hade fått bud genom våra patruller och kom femton tjugo kilometer ifrån. Ungefär tretusen personer hade strömmat till. Alla hade infunnit sig, till och med spädbarnen. Ingen hade stannat hemma i hyddorna. De få tunisiska familjer som bodde i närheten hade blivit inbjudna av de våra och blandat sig med vårt folk.

Från början hade vi bestämt oss för att bjuda på te och kaffe under festen, men så fick vi reda på att ett av våra förband på väg hem från ett anfall hade lagt beslag på en boskapshjord som tillhörde en förrädare som de hade skjutit i Souk Ahras-området. Det var ett fyrtital oxar och kor. Truppens befälhavare avstod en del av dem åt oss för vår festmåltid. Och en tunisisk handelsman från gränsområdet som våra trupper brukade köpa livsmedel av när de kom förbi skänkte karameller och sötsaker till barnen.

Redan klockan fem på morgonen började folk strömma till. De satte sig i grupper under träden

som kransade platsen och vilade sig efter sin långa nattliga vandring. Soldaterna som serverade te och kaffe blandade sig med bönderna och diskuterade med dem som på en byfest. Barnen klängde på soldaterna, fingrade på deras vapen och ansatte dem med frågor, och somliga sov i deras knä. Det var antagligen sådana som hade förlorat sina fäder.

När alla hade anlänt vid tiotiden var platsen nästan full av folk: män, kvinnor och barn i alla åldrar hade blandat sig med soldaterna. Aldrig i hela mitt liv har jag känt en sådan stämning av kärlek och solidaritet eller en sådan social sammansmältning, inte ens under våra sammankomster och folkmöten i Frankrike.

Högtidligheten började klockan elva. Civilbefolkningen och soldaterna hade slagit sig ner i halvcirkelformade rader som vi hade sagt till dem. Förbandets officerare stod vid talarstolen. Det var en solig höstmorgon. Spejarna och kulspruteskyttarna stod kamouflerade högst uppe på kullarna och höll vakt.

När den befälhavande officeren tog två steg framåt för att läsa upp proklamationen om att det Revolutionära nationalrådet hade beslutat bilda en provisorisk regering för republiken Algeriet reste sig alla. Medan proklamationen lästes, hissade en soldat sakta nationalistfanan på en flaggstång dit alla vände sina blickar.

Då ljöd revolutionssången — Den Heliga Eden — samtidigt som hedersvakten avlossade tre salvor efter varann varpå följde smattret från de båda batterierna med kulsprutor på bägge sidor om talarstolen.

När sången hade sjungits var det min tur att hålla ett tal och förklara meningen med festen:

'Kvinnor och män i det revolutionära Algeriet!

Uppkomsten av en algerisk regering efter en hundraårig dvala i kolonialismens natt är av världshistorisk betydelse och ett avgörande steg framåt i vårt revolutionskrig för Algeriets befrielse och vårt folks framåtskridande. Det är en händelse av världshistorisk räckvidd därför att det betecknar återuppståndelsen av ett folk som redan intar sin plats bland världens fria folk.

I detta krig står den franska imperialismen inte ensam mot oss. Bakom sig har den imperialist-stater som förser den med pengar och vapen så att den kan ödelägga våra byar, anställa blodbad på våra landsmän och skövla våra fält. Men vi har också en värld på vår sida. Det är alla de folk som kämpar mot imperialismen i Asien, Afrika och Sydamerika. Det är de arabiska och afro-asiatiska staterna och det mäktiga socialistiska lägret med bland annat det väldiga Kina som nyligen har erkänt vår regering.

Det är av stor betydelse för vår fortsatta kamp, det betecknar ett avgörande steg på vägen mot ett självständigt Algeriet.

Men vad innebär då denna självständighet som folket har offrat och fortfarande offerar så mycket för? Är det en återgång till Algeriet av igår men utan kolonisterna? Nej. Vår kamp är en revolutionär kamp för en fullständig befrielse av alla algerier på alla områden.

Vi kämpar för att jorden och rikedomarna i Algeriet ska tillfalla det algeriska folket och inte nationella eller utländska enskilda eller bolag.

Vi kämpar för att alla ska få jord att odla, för att alla barn ska få gå i skolan, för att varje familj ska få en bekväm bostad och för att alla ska få en hederlig utkomst.

Vi kämpar mot exploatering i alla former, mot nöd och sjukdom och mot den okunnighet som kolonialismen så länge har hållit oss kvar i.

Vi kämpar slutligen för bildandet av en algerisk demokratisk och socialistisk republik där kvinnorna, som nu har vunnit frihet genom vår kamp, i framtiden ska få arbeta sida vid sida med männen för att bygga upp ett fritt och broderligt land.

Leve den segerrika algeriska revolutionen och dess armé! Leve republiken Algeriets provisoriska regering! Och leve denna sköna flagga som redan vajar mot Algeriets fria himmel!"

Knappt hade jag slutat tala förrän en applådåska brast lös, det blev ett larm och oväsen som smattret från automatvapen. Sen rusade alla som en oemotståndlig flodvåg fram till den stång där nationalflaggan vajade.

På några sekunder och utan att någon av oss begrep varför vippade flaggstången över ända och bars bort som om den varit masten på en stormpiskad båt. Flaggstången knäcktes itu, och flaggan och flagglinan slets i småbitar.

Inte förrän några sekunder senare, när vi hade hämtat oss från förvåningen, förstod vi att var och en av dessa män, kvinnor och barn ville ta med sig en bit av flaggan som minne för att kunna kyssa den."

3. Areski

Areski är en undersätsig tjugofyraåring med svart hår, mustascher, brun hy och guldtänder. Det är en man som blivit märkt av kriget. Efter att ha sårats i en strid har han i flera månader legat på sjukhus i Tunis.

Han föddes 1935 i en liten by i Kabylien. Redan vid tio års ålder var han muselmansk scout. När han var fjorton slutade han skolan efter att ha fått avgångsbetyg. Han hjälpte sin far, som var bysmed, i verkstan.

Där arbetade fadern, hans bägge söner och två anställda. Det var en typisk lantsmedja.

— Vi gjorde harvar och plogar.

Jag minns att när jag var tio år tågade jag igenom stan och sjöng patriotiska marschsånger och var klädd i muselmansk scoutuniform.

Ledaren berättade för oss om Algeriets historia, om Abd-el-Kader och Moqrani. Vi var patrioter allihop. De äldre var däremot ovetande och likgiltiga.

När jag var tolv år hade jag gjort mig en liten kniv som jag skulle använda i det frihetskrig jag drömde om. Den drog jag mer än fyra gånger i skolan när jag grälade med européer. Jag retade ofta europeiska barn när vi var på väg hem från skolan. På den tiden gjorde jag ingen skillnad mellan vanliga fransmän och kolonister.

I skolan gick jag barfota. Jag fick inga skor förrän jag fyllt fjorton år. Sexti procent av de muselmanska skolbarnen gick barfota, till och med när det regnade och snöade. Jag hade ett par skor till söndagsbruk.

Redan som tioåring arbetade jag med min far på torsdagar och söndagar. Jag skötte bälgen eller också vaktade jag mulåsnorna och åsnefölen. Vid tretton år gjorde jag en vuxens arbete.

Jag hade det inte så roligt när jag var barn, ska du veta. En del av mina kamrater var ofta borta från skolan för att hjälpa till ute på åkrarna. Andra gick inte alls i skolan. De var springpojkar, de vaktade får, de bar vatten till byggena, de arbetade på småkrogar och bagerier eller också band de upp vinstockar med rafiabast. De fattigaste var skoputsare. Fyra barn av tio gick inte i skolan. De hade aldrig skor utan *arkassens*. Det är skinnlappar som skyddar foten från direkt beröring med

marken och som hålls uppe av remmar.

En ung pojke lyssnar på Areski. Han förklarar:

— Det är hudar som bönderna har saltat. De är ogarvade. Det är en fyrkantig bit kohud med salt på och så ett snöre.

— Den 1 november 1954 var scoutrörelsen nästan upplöst. När vi skulle träffas några stycken stämde vi möte på gatorna, för vi hade ju inga lokaler. Vi talade om Algeriets befrielse. Jag var nitton år. Vi försökte hela tiden få kontakt med motståndsmännen. Det var mycket svårt, men eftersom vi var ganska många fick vi till sist kontakt. Vi samlade genast ihop pengar som vi skickade till maquisen, och sen förberedde vi vårt uppbrott. Vi skaffade oss militärkläder, skor och vapen. Vi sparade pengar. Vi var väl ett trettital.

Vi fick order att göra våra första sabotage, och så fort vi hade utfört dem vidtogs det repressalier mot stan. De ansvariga scouterna häktades. Nästa natt gjorde vi fler sabotage för att visa att de som hade häktats inte varit med om den första aktionen. Sen blev det så farligt att vi måste ge oss av. Det var i mars 1955. Hela Kabylien var i uppror. Innan vi gav oss iväg dödade var och en av oss en fiende av vårt eget folk, sen gick vi upp i bergen.

Till en början sökte vi inte strid med de franska trupperna utan gick från by till by och kallade överallt samman folk till politiska möten på den öppna platsen framför *djamaan*, moskén. I varje by bildas en cell som bestod av flera *fidaiyines* (soldater som är avdelade för sabotage och attentat) som alla kände. Vi rekryterade en sån ur varje familj

Jag var med i bergen — hade vapen i hand, vet du — och var salig och stolt, och jag tänkte: ”Nu är jag i alla fall en man.” Jag trodde inte mina ögon. Jag var förvandlad, jag var inte rädd för något. Jag var fanatisk.

Nästan alla människor grät när befrielsearmén första gången kom till en by. Barnen sjöng fosterländska sånger.

När vi var i strid kunde vi höra kvinnorna ropa i byarna långt borta. De hade samlats på bytorget för att mana oss till seger. Och du måste förstå att när en kvinna är med kan en algerier aldrig retirera. Kvinnorna ropade alltså för att säga oss. ”Här är vi.” Och vi gick hellre rakt i döden än slog till reträtt.

Männen i byarna för bort de sårade, kvinnorna ger dem vatten och bröd och mat.

När gubbarna såg oss i byarna grät de av glädje men också av grämelse. ”Må Allah vara med er”, sa de, ”må Allah vara med er. Ta mig med. Låt mig bara få gå några steg med er. Låt mig få vara med i det heliga kriget.”

Sen kom de beryktade massakrerna, den ena efter den andra, i maj 1956. Franska armén satte igång med systematiska räder över tredje wilayan. Inte en enda by skonades, och var tionde man blev skjuten. Det var de allra yngsta som greps och dödades. Inte ens djuren slapp undan. En ensam liten åsna ute på ett fält, en hel boskapshjord eller en höna — allt mejade de ner med kulkärvar från sina flygplan. De sparade inte på krutet. Om ni kommer upp i bergstrakterna ska ni hitta tonvis med tomma patronhylsor från kulsprutor 12,7, en halv tums. Vi vet mycket väl att det är amerikanska vapen som Frankrike bombarderar oss med. Det säger alla. Som bevis samlar vi på patronhylsor.

Till slut blev det så uppe i bergen att djuren av egen drift alltid sökte skydd under träden. De gick inte fram förrän det hade blivit mörkt. Det är sant.

De dödade boskapen i byarna, framför allt mulåsnorna, för att ALN inte skulle kunna utnyttja dem. De ville slå ner oss med terror.

Till en del lyckades de. Det var då folk började bli angivare, de hade sett hur starkt Frankrike var. För fransmännen är ett människoliv inte värt mer än en fluga eller en myra. Byborna tvangs under hot att lämna upplysningar. Befolkningen var utblottad, men varenda by gav oss ändå sin tribut i pengar och livsmedel. Den politiske kommissarien hjälpte de stackars olyckliga människorna. Det var som om vandaler hade dragit fram, precis som vandaler, jag överdriver inte.

Jag var löjtnant i armén. Jag blev allvarligt sårad under en strid i juni 1957. Vi befann oss på en kal bergskam och blev angripna av franskt flyg. Jag fick en flisa av en kula från en halvtums kulspruta i käken. Kulan hade splittrats i min kikare. Samtidigt blev jag sårad på ett par andra ställen.

I en vecka låg jag utan att kunna svälja så mycket som en droppe vatten. Hela käken var sönderfläkt. Jag vårdades på ett sjukhus som låg gömt vid en liten *oued*, ett vattendrag, mitt ute på landet i Kabylien. Det doldes av några buskage och var osynligt från luften.

Efter en månad gav jag mig av till Tunis. Det var i juni 1957. Det tog oss arton dar att komma fram till gränsen.

Några veckor senare träffar jag Areski igen. Jag lyssnar medan han på nytt sitter och minns de gångna åren.

— Ser du, FLN bedriver framför allt sin agitation i de skogigaste distrikten, för där har vi ett stort försprång. Och fransk militär vågar sig inte gärna in i såna trakter.

Och så har vi skolorna, framför allt de arabiska, som skjuter upp som svampar ur marken. I varenda by får barn från sex till tolv år undervisning. I stället för att var och en ska valla sin ko kan man få se hur hela byns boskap har samlats i en enda hjord och hur varje familj släpper till en herde varannan eller var tredje dag så att de andra ska kunna bli fria från arbetet och gå i skolan. På såna platser är befolkningen duktig i både läsning och skrivning.

Och vad beträffar att ta vård om folk, så finns det sjuksköterskor som i grupper på två eller tre går från by till by och erbjuder sina tjänster — som självklart är gratis — åt alla som behöver deras hjälp. Och på såna platser förekommer det också att ”skatterna” avskaffas, så befolkningen slipper punga ut med sina avgifter till oss.

Och när franska armén kommer dit, så blir det förstas våldsamma strider, strider som ibland håller på i flera dar. Och om det skulle gå så illa att den franska armén lyckas tränga in i en by, så finns det inte en människa där, inte en levande själ, förstår du, för folk flyr hellre än de riskerar att bli nackade.

Och befolkningen är hundraprocentigt för FLN. Det märker man genast, framför allt på kvinnorna som bakar bröd och lagar mat medan striderna pågår och som bär upp det ända till våra löpgravar, för de flesta männen hjälper till att föra bort de sårade. Och det är huvudsakligen kvinnorna som förser oss med livsmedel ända upp i löpgravarna.

Jag ska ge dig ett exempel från en by. Så fort det kommer till en sammanstötning och den franska armén lider stora förluster måste den by som ligger närmast stridsplatsen betraktas som ... som uttraderad från jordens yta. Den byn kan betraktas som uttraderad, om inte samma dag som striden äger rum så oundvikligen dan därpå. Automatiskt kommer det en flygeskader som dyker ner på byn och bombarderar den tills det inte finns sten på sten kvar av husen och utan att räkna med om det finns några tiotal eller tjugotal eller rentav hundratal familjer där. För som jag redan har sagt

anser fransmännen att en algeriers liv är mindre värt än en myras.

— Och kan du nämna namnet på några såna förstörda byar?

— Jadå, jag ska nämna några inom mitt distrikt, till exempel en hel sektion som lydde under mig på den tiden och som heter Azeroun Bechar. Efteråt döptes den förresten om till Azeroun Bennar, det vill säga ”elddonet”. Nå, i den trakten fanns det åtminstone ett tiotal byar, och där finns det inte en levande själ nu, utom kanske några fåglar eller vildkatter. Inte ett enda hus, inte en bjälke.

Bara några kilometer utanför Bougie, eller vi kan säga i trakten av Seddouk som också hörde till min sektion, låg till exempel Aguemoun. Det var förresten en av de byar som fick lida värst därför att de som bodde där inte ville flytta hemifrån, inte ens när byn hade förklarats ligga inom en förbjuden zon. De bodde i underjordiska och naturligtvis hemliga grottor bara för att på ett eller annat sätt kunna skaffa livsmedel åt oss. Detta att förse oss med mat var deras enda strävan, och jag måste säga att de fick betala det mycket dyrt, för inte ens havande kvinnor blev skonade när fransk militär lyckades lägga vantarna på dem. Jag har till och med hört berättas att en havande kvinna blev knivskuren till döds och att en senegales med en bajonett skar ut fostret ur moderns, den blivande moderns, buk och slängde det ifrån sig några meter bort.

— Var det i Kabylien?

— Ja, just i den byn som heter Aguemoun.

— Låg åkrarna för fädot runt de här byarna som flyget hade jämnat med marken?

— Javisst. Allt fick förfalla, det vill säga allt som bönderna inte kunde bruka längre. För flygarna skjuter på varenda levande själ, framför allt inom de förbjudna zonerna. Om de så bara finge syn på en oxe skulle de kunna peppra den med hundratals skott. Visst är det så. Du ser ju till exempel hur säden står mogen, men ingen skördar den av fruktan för att flygplanen ska komma och överraska skördearbetarna och döda dem.

29 maj

I Oujda har jag turen att träffa tre algeriska soldater som kommer inifrån landet. De har kanske varit en vecka i Marocko. I flera timmar pratar vi med varann i ett litet rum. Två av dem talar franska. Den tredje kan bara arabiska.

Om några veckor kommer de att vara tillbaka i bergen. De ber mig att vara diskret när jag berättar om dem, att inte beskriva dem och inte gå in på alltför många detaljer.

Om den ene av dem är häftig och bitter — vilket kommer att framgå — så är det för att han väntade sig mycket av någon som gjorde honom besviken. Vad den andre beträffar var han ytterligt vänskaplig, och som soldat var han påfallande fri från hat och till och med aggressivitet.

Det gladdde mig att han blev uppriktigt förtjust när han i mig mötte en representant för det Frankrike han hade känt före kriget — ”Om ni träffar den eller den i Paris så hälsa honom från mig” — och som för honom var det enda rätta.

4. Mabrouk

— Jag är mycket glad åt att få diskutera det algeriska problemet med er. Jag är lite över tretti år och född i trakten av Mostaganem.

— Bodde ni i stan eller på landet?

— I en lantlig småstad, så jag hade kontakt både med stan och landsbygden. Jag växte upp och

gick i folkskolan. Så fort jag hade blivit klar över min ståndpunkt handlade jag som alla unga algerier som kommer från en mycket proletär miljö, och det gör de flesta i Algeriet ...

— Var er far snarare arbetare än bonde?

— Min far är arbetare. Jag började fatta hurdan situationen var i tretton- fjortonårsåldern, framför allt i skolan. På min tid — och jag tror det är likadant nu — gjordes det stor skillnad på oss från lärarhåll. Det är beklagligt att behöva säga det, men så var det faktiskt, det gjordes skillnad mellan muselmanerna som man kallade vid alla möjliga öknamn och européerna, det vill säga judar, spanjorer och fransmän. Och mitt rasmedvetande föddes som sagt i skolan där vi behandlades som en underlägsen ras. I fortsättningen var det på sätt och vis tack vare skolan som jag kunde analysera läget i stort för mina landsmän och konstatera att så kunde det inte fortsätta. I mitt fall var det kanske undervisningen som kom mig att fatta ståndpunkt tidigare än vissa av mina kamrater, men alla kom till samma insikt.

Det var under förkrigstiden, före revolutionen, och på den tiden var vi som alla ungdomar livligt intresserade av de partier som började bildas, av partier för unga algerier, och jag gick helhjärtat upp i verksamheten.

Det fanns en muselmansk scout rörelse som för det mesta var halvt underjordisk, scouterna förföljdes av den franska polisen. Och det gjorde som sagt att jag blev mer och mer medveten om det beklagansvärda i vår situation och att jag givetvis entusiastiskt gick med i alla politiska partier och med ännu större entusiasm engagerade mig i revolutionen.

Scoutrörelsen var oss till stor hjälp. Jag minns att vi 1944, när jag var rätt ung, hade organiserat ett nationalläger i Tlemcen. Där var alla städer och alla byar i Algeriet representerade. Jag kom i kontakt med många ungdomar i min egen ålder.

Och jag måste erkänna att vi som var unga på den tiden, vi var beredda på en revolution. Redan 1944! Vi unga av den generationen, av min egen generation, vi var redo för revolutionen. Sen har de flesta av alla dessa ungdomar gått in som aktiva i befrielsearmén. Vi var medvetna om européernas rasdiskriminering, och i början fanns det kanske en motström av rashat från vår sida, men mycket snart blev kampen till vad den är idag, och av all världens ungdom är vi de minst rashatiska och de mest anti-kolonialistiska. Just därför att vi har lidit av rastänkandet har vi själva kommit över det. Vi kämpar för en förbrödring mellan alla människor.

Jag vill också påpeka att eftersom jag kommer från en liten landsortsstad — det har jag redan sagt, men jag upprepar det för att det är ett faktum av stor betydelse — har jag sett att bönderna hade det mycket svårt. Skördearbetarna hade svältlöner. Jag är från en trakt där det finns många kolonister och stora gods och vinodlingar. Det är en mycket rik landsända. Nåväl, den algeriske arbetaren blev mycket orättvist och skamlöst utnyttjad.

– La ni själv märke till nån sådan utsugning?

– Jag hade många tillfällen. Ta till exempel skördearbetarna. De arbetar på sommaren. Det var mycket, mycket varmt, och de hade över tolv timmars arbetsdag under mycket svåra förhållanden. Jag minns inte hur stor lön de fick på den tiden, men det var en lön som var klart otillräcklig för familjens behov.

– Har ni nån erfarenhet av hur de hade det vad beträffar bostad, mat och kläder?

– Ja, en arbetare levde i stor misär. Det gör han förresten än. Han har det kanske rentav värre nu för krigets och terrorns skull.

– Var ni aktiv medlem av något politiskt parti mellan åren 1945 och 1954?

– Nej. Jag var ung på den tiden, det var i min ungdom. Sen blev jag aktiv partimedlem och var med ända till revolutionen.

– Var ni i MTLD?

– Nej, i UDMA (*Union Démocratique du Manifest Algérien*). På sommaren 1954, alltså redan före november månad, stod vi i kontakt med många ungdomar, och vi kände på oss att det skulle hända nånting. Det fanns en gnista hopp.

Jag minns att jag vid den tiden hade ett samtal med en kamrat, vi diskuterade som vi gör nu och pratade om politik och om vår hållning mot Frankrike. Och jag kommer ihåg att min kamrat sa: ”Ingenting hjälper mot det kolonialistiska Frankrike. Ingenting, det lönar sig inte att prata, vi måste övergå till handling.” Och jag som närmast är pacifistisk till min läggning, ni förstår att jag ... det var inget sentimentalt snack, det var objektivt och logiskt när man betänker vilken återvändsgränd Frankrike och den franska politiken hade hamnat i. Om man resonerade logiskt kunde man bara komma fram till en enda slutsats: att övergå till handling och börja en väpnad befrielsekamp, och jag tror att det var den enda riktiga utvägen. Det är en väg som har fått oss att mogna. Och vår självständighet blir bara starkare därför att vi har kämpat oss till den.

– Var ni student?

– Ja.

– Hur gick det till när ni gav er upp i bergen?

– Det var ganska nyss jag kom dit. Jag har mest arbetat, jag verkade länge i stadsmiljö, 1958 gick jag upp i bergen.

– Som så många andra därför att ni hade fått misstankarna riktade på er?

— Terrorn blev värre och värre i städerna. Till slut var jag tvungen att ge mig iväg. Mina överordnade ansåg att det var min plikt att gå in i maquisen.

— Gick alla i er familj med på det?

— Ja, de blev bara glada, de gick med på det allihop.

— Ni gav er alltså iväg, och vad såg ni däruppe?

— Mitt första intryck? Jag fick flera kamrater som så att säga ... jag har glömt ordet ... som hjälpte mig att anpassa mig efter mitt nya liv. Det var unga pojkar. Jag minns en gång när det var natt och jag kände mig trygg och som hemma. De satt runt omkring mig. Vi hade stött på fientliga patruller, och jag kände det som om jag var i trygghet hos dem. De var beväpnade, vapnen är det viktigaste för oss. Den muselmanska befolkningen i Algeriets byar och städer står vapenlös mot en europeisk befolkning som är beväpnad till tanderna. Vi var utlämnade på nåd och onåd, minsta nyck från någon hemvärnsman kunde betyda döden. Ibland, mycket ofta, var det oskyldiga som föll offer för ett eller annat våldsdåd, och varje dag riskerade vi att bli ner-skjutna som djur på öppen gata. Men när jag hade fått ett vapen ... Bara det faktum att jag hade fått ett vapen gjorde mig redo att trotsa döden. Att dö när man har försvarat sig med vapen i hand, det är att dö som en fri man.

Under mina fortsatta marscher i bergen togs vi emot hos algeriska bönder, och jag minns hur kvinnorna tvättade våra underkläder och pysslade om oss. Det var en ära för oss att äta deras bröd och dela deras torftiga måltider: lite *couscous* ibland och kornbröd och mjölk. Ni vet ju att det stora flertalet av Algeriets befolkning lever i svår fattigdom. I vissa slättbygder är bostäderna relativt bra, men ju högre upp i bergstrakterna man kommer desto fattigare blir det, där bor de i

hyddor och under bedrövliga hygieniska förhållanden. Och detta för att den muselmanska befolkningen har blivit undanträngd. Det är ju allmänt bekant, det är ett faktum att den har trängts undan upp i bergen. Det är nånting som alla vet och alla kan berätta om.

En kväll dök ett flygplan upp, en B-26:a, inte långt ifrån den plats där jag befann mig. Det var på sommaren och månsken. Det släppte några bomber, och sen började det beskjuta en klunga hus till sent på kvällen, ända till halv tio. Piloten bar sig åt som en galning och höll som sagt på till mycket sent, jag minns än hur det var, och det är det andra också som gör, vi var flera stycken. Han tömde magasinerna. Nästa dag gick jag och en kamrat och tittade på de där husen, och jag minns att vi kom till en mechta. Där satt en kvinna och hennes dotter, en åtta års flicka, och jag minns hela scenen. Min kamrat vände sig till kvinnan och sa: ”Hur mår du?” — ”Bara bra.” — ”Var du inte rädd?”

Då gick jag fram till flickan och frågade: ”Nå, var du rädd i går då?” Hon log mot mig. Det var en flicka därifrån bergen som var mycket söt och blond, och det var lustigt, hon log mot mig och sa: ”Nähä då, jag var inte rädd ...” och sen sprang hon bort till getterna och började leka med dem.

— Märkte ni om befolkningen ändrade attityd mot er efter den 13 maj?

— Befolkningen står alltid bakom ALN. Till och med mer än förr, tror jag. Fransmännen har inte ändrat taktik i sin krigföring här uppe i bergen efter den 13 maj. Den franska armén har fört ett lika skoningslöst krig som tidigare. Såvitt jag vet var det inget som blev annorlunda.

— Blev ni vittne till några massdemonstrationer under dagarna efter det att den provisoriska regeringen hade bildats?

— Just vid det tillfället var vi tämligen isolerade från folk. Åtminstone jag för min del. Vi stod i kontakt med några *mechtas*, de delade vårt liv och var våra sanna bundsförvanter. Efter vad våra bröder enstämmigt påstår så väntade alla människor, hela befolkningen i våra trakter — och antagligen hela det algeriska folket — otåligt på att republiken Algeriet skulle få en egen regering. Vi var stolta och lyckliga över att se den republiken bli till.

— Vad tror ni om Algeriets framtid?

— Vår framtid ska vi bygga i blod och tårar, och alla de unga som kämpar inne i landet är övertygade om att den framtiden ska bli schön och att de själva ska skapa sig den. Soldaterna inne i landet som går i sin dagliga gärning menar att de på samma sätt ska hjälpa till att bygga upp Algeriet och tycker att de ska ta på sig ansvaret. Samtidigt som de strider bereder de sig på att ta sitt ansvar. Vi kommer kanske att bli en övergångsgeneration, en kampgeneration, men vi är övertygade om att våra barn, den kommande generationen, ska bli en generation av fria människor som är stolta över att tillhöra ett Algeriet som föddes ur striden, ett Algeriet som ska räcka ut en brodershand till alla länder.

— Säger och tänker bönderna och de unga soldaterna att det kommer att bli ett ofantligt arbete att ta itu med efter befrielsen?

— Alla har den uppfattningen att den verkliga kampen börjar när vi har fått självbestämmanderätt, och alla gör sig redo för den.

Det som enligt min mening ger oss kraft i vår kamp är att majoriteten av våra ledare, det stora flertalet av ledarna, är sprungna ur det algeriska folket, att de har danats i kamp och lidande. Och hela folket skänker dem sitt förtroende. Det vet att de genom oavhängigheten kommer att styra och leda det fram till en social och ekonomisk befrielse.

— När algerierna talar om sitt lands befrielse och radikalt för 1830 års erövring på tal, har ni då

en känsla av att de kanske underförstår att de tänker ta tillbaka de landområden som de har jagats bort ifrån?

— Ja. Det kommer kanske att bli det algeriska folkets största seger. Den algeriska jorden har fallit i händerna på stora bolag och rika kolonister. Och agrarreformen och återskänkandet av jorden kommer kanske att bilda grundvalen för morgondagens Algeriet.

— Hörde ni det sägas bland rebellerna?

— Mycket oftare bland civilbefolkningen än bland rebellerna. Rebelsoldaterna är unga hetsporrar som är redo till offer och som tycker att döden — den är livet. Folket är bundet vid jorden, folket känner värdet av jorden. Folket hyser inga hämndkänslor, det vill bara ha rättvisa: det har blivit bestulet på sin jord, det tar den tillbaka med vapen.

5. Läkaren

— Det bär mig emot att prata med er. För det första avskyr jag att tala om mig själv, och framför allt att tala med en fransman ... jag trodde inte jag skulle behöva växla ord med fransmän så snart. Men bröderna har ju presenterat er, och det räcker för mig.

Vad vill ni jag ska säga? Hur gammal jag är? Lite över tretti. Ska jag berätta om min bakgrund? Nåja, jag kommer från en ska vi säga förmögen familj. Förmögen ända till en viss tidpunkt. Sen blev mina föräldrar ruinerade. Jag har upplevt bägge faserna, om ni så vill, och på så sätt har jag fått ett bättre grepp om situationen, min egen situation. När jag var barn och familjen välbärgad fanns det vissa fransmän som värdigades ta emot mig i sina hem ... därför att jag var fint klädd. Jag hade inte löss! Men en dag, jag var väl en sex sju år, var jag hemma hos en fransk familj som var så där fin och förnäm. Deras lille son brukade komma hem till oss, och jag gick ofta till honom. En dag, det minns jag så väl, var det nån sak som hade försvunnit i hans hem, och ögonblickligen anklagade de mig. Jag tror att det var min första chock som barn, och då började jag skilja på araber och fransmän. När jag sen började i skolan kom jag förstås alltid ihop mig med mina lärare.

— Av vilken anledning?

— En viss rasdiskriminering i skolorna. Ja absolut! Jag tror att en rätt betydande minoritet av lärarkåren stod över rastänkande, men majoriteten hade böjt sig för den allmänna opinionen i Nordafrika. Jag har studerat både i Algeriet och i Marocko. Från det jag var tolv år började jag bli medveten om en klar skillnad: jag var arab och de andra var fransmän. Och för självkänslans skull måste jag bli arab så mycket som möjligt. På läroverket gick man i olika grupper, vi var tillsammans med muselmaner, och fransmännen höll ihop med varann. På den tiden gjordes det som i alla läroverk skillnad mellan franska fransmän och algeriska fransmän. Den skillnaden håller tyvärr på att suddas ut.

— Men den fanns i alla fall?

— Såvitt vi kunde förstå fanns den. När jag hade gått ut gymnasiet måste jag välja yrke. Mina föräldrar satte sig emot mina egna och mina lärares önskemål. Jag blev tvungen att avstå från mina ambitioner, man hade visat mig på folk som hade valt just den banan och som släpade sig fram nånstans med att driva handel därför att det inte bereddades plats åt dem i deras eget land. Så jag fick böja mig för mina föräldrars argument.

— Vad var det för ett yrke ni ville lära er?

— Jag ville gå på. Tekniska Högskolan, men så måste jag läsa medicin i stället. — Hann ni bli

läkare innan det här hände?

— Ja.

— Spelade Setif nån roll för er? Ni var ju så ung då.

— Jag var femton år, men jag var redan mogen. Setif var inget som förvånade oss unga. Jag var kvar hemma i byn på den tiden, för mina studier gick inte friktionsfritt. Jag var tvungen att avbryta dem en tid. Jag minns att vi ungdomar vagt hade hört sägas att en revolt var under uppsegling. Det fanns förstås vapen i byn, kulsprutor stod redo överallt. Det var löjligt som upprorsförsök ... Vi pojkar tyckte förstås det var spännande, och när vi träffades sa vi: ”Det finns inget att göra... Nånting håller på att hända här i landet men ...” Sen blev vi nyfikna och ville veta mer. Till slut hade stämningen stigit till kokpunkten. Efteråt fick vi veta vad som hade hänt och hur många som var döda. De som kom tillbaka där bortifrån berättade hur det hade gått till.

Och några dar senare ordnades det ett segertåg. Vår enda revolthandling var att vi inte gick i raka led, det var allt. Det var vår enda revolthandling den gången.

— Var ni nationalist redan på den tiden?

— Jag var ingenting, jag var arab rätt och slätt.

— Berätta lite om perioden mellan 1945 och 1954.

— Ja, mellan fyrtifem och femtifyra blev man en annan. Jag blev eld och lågor för ett visst parti därför att mina föräldrar till- hörde det. Men senare kom jag i kontakt med kamrater och blev eld och lågor för ett annat parti. Då begrep jag ingenting än, kan man säga, men en sak visste jag, och det var att det fanns utlänningar. Bara det. Det fanns några stycken, kanske ett tiotal som var annorlunda, men alla de andra var Utlänningar.

Jag blev föräldralös mycket tidigt. Jag hade det mycket svårt medan jag studerade, men tack vare ett solidariskt stöd från folk i byn som var stolta över att hjälpa fram en som kunde gå långt och tack vare fattiga människor som hjälpte oss och föreningar som scoutrörelsen och till och med de politiska partierna ...

— Så lyckades ni till sist fullfölja era studier?

— Ja. Och när jag sen verkligen började begripa en smula politik så var det i Frankrike. Det var en obehaglig tid. Nationalistpartierna låg så smått i luven på varann. Det var en osämja som äcklade mig så jag inte ville höra till något parti.

— Var det mellan 1952 och 1954?

— Nej, mellan fyrtinio och femtifyra. Jag vacklade lite mellan höger och vänster och var med på konferenser. En tid var jag mycket tilltalad av den så kallade franska vänstern.

Och sen kom den 1 november. Vi hade inte trott så mycket på det. Vi var lite smittade av vad jag tror är det mest utmärkande för fransmännen, nämligen skepticisimen, tvivelsjukan som förresten har något mycket elegant över sig, särskilt i vänsterkretsar.

Och vi kände med detsamma att så var det, ingenting återstod, allt var förlorat, men det fanns ledare och vägen var funnen. Vi följde revolutionen i tidningarna och blev entusiastiska, men vi kände oss lite vid sidan av, vi fick inga nyheter hemifrån, och så var det det att vi så smått hade börjat gå till handling vi med och överge de politiska kannstöperierna och de meningslösa partigrälen. Vi organiserade oss, och det gav upphov till den beryktade strejken som vi entusiastiskt satte igång med den 28 maj 1956. Då skyndade vi oss att lämna Paris. De flesta av

oss hade inget att göra i Frankrike längre, och det var bäst att fara hem. Vi kom till Marocko och träffade likasinnade. Och sen ville vi till varje pris ge oss upp i maquisen omedelbart. Då talade bröderna förstånd med oss och sa: ”Er plats just nu är inte i maquisen, ni kan gott vänta lite.” Och då arbetade vi, arbetade i broderlandet.

– På det politiska planet?

– Både politiskt och i våra respektive yrken. Vi väntade på att det skulle bli vår tur, och en dag var det nån som sa: ”Om ni har lust så ...” Och lust hade vi verkligen. Vi gav oss in i Algeriet, det var 1957.

– Vad var ert första intryck när ni återsåg ert folk och gick in i ALN?

– Å, mitt folk mötte jag inte så med detsamma, först såg jag taggrådsstängslan. Med den uppfostran jag hade fått trodde jag fortfarande att det var ett så att säga nått och prydligt litet krig som fransmännen förde, och mitt första intryck – för det var ju den beryktade fältvallen i de förbjudna zonerna – det var brända dechras. Jag trodde inte mina ögon. Det var hela byar som var nedbrända, hus som stod övergivna, sädesfält som inte var skördade och hus där man fortfarande kunde hitta barnens saker. Efteråt har jag hört berättas att fransmännen hade gett dem två timmar på sig att evakuera, och de hade inte ens hunnit ta med sig barnens saker eller någon köksattiralj. Ja, det var mitt första intryck. Det var lite väl brutalt, åtminstone för en person med min läggning. För efter hand har jag kunnat konstatera att folket självt inte förvånar sig över nånting längre. Jag var lite efter i utvecklingen.

Sen kom vi alltså med i den riktiga motståndsrörelsen. Jag träffade bröder, jag flyttade från *merkez* till *merkez* – en *merkez* är en rastplats för ALN — och det var rätt långa vägar och lite tröttsamt, men det gick. Jag började bli bekant med bröderna som jag senare skulle lära känna mycket bättre. Vad beträffar uppläggningsen av marschrouten så var den perfekt. Vi hade ett par tillbud på vägen, men inte så allvarliga. Våra stridskamrater blev mycket glada över att träffa bröder utifrån. Sen kom vi fram till det ställe där vi skulle vara.

Och när vi kom ner bland befolkningen så ramlade synintrycken över en, det var nästan så man kände sig yr ibland, till den grad var revolutionen en realitet för alla och hade genomsyrat hela folket, detta folk som de politiska partierna förklarade för oss att man måste uppfostra. Jag för min del tror att revolutionen har uppfostrat det mycket fortare. Ta till exempel de första civila som hjälpte oss med upplysningar i kritiska situationer och som verkligen riskerade mycket mer än vi som för dem var främlingar, det vill säga folk från en annan wilaya, en sorts gäster – för till och med i maquisen har man en känsla för takt och ton och är mycket mera rädd om sin gäst än om sig själv – dessa civila som alltså hjälpte oss den dan, ja, det var verkligen ingen skillnad på dem och på en *djoundi*. De hade tagit den värsta stöten. Varje gång jag talade med dem var det som att höra mardrömmar berättas, det var så man ville hålla för öronen. De allra flesta hade blivit torterade, det var för dem nånting ... De skrattade förresten åt alltihop när de berättade om det.

Jag har kommit igenom byarna, och jag har sett ungar skyldra gevär med träbitar som skulle föreställa bössor och kulsprutepistoler.

– Gubbarna då, vad sa de?

– Gubbarna är för det mesta inte så entusiastiska som de unga. Nej, det är de som ännu inte fyllt fyrti som är med i revolutionen. Fast det är klart – jag har sett gamla gubbar som rentav följde trupperna.

– Och kvinnorna då, särskilt de unga kvinnorna?

– Den största hedern för en algerisk familj är att få ta emot och förpläga en rebelsoldat – ibland är det rentav genant att se hur lyckliga och nöjda de blir, man frågar sig varför, man undrar om man verkligen har gjort sig förtjänt av det.

– Finns det kvinnor som mera direkt deltar i revolutionen?

– Ni ska veta att om en kvinna lagar mat åt rebellerna och om franska armén nånsin skulle slå ner på förbandet så stryker hon med precis som de andra. Sen finns det ju de kvinnliga rebellerna, *djoundiate*. På våra rastplatser finns det till exempel gamla kvinnor som står för maten och som absolut inte vill ner till byarna och civilbefolkningen igen.

Jag installerade mig på min post, jag träffade bröder och överordnade. Bröderna var oroliga för mig därför att jag var nykomling. ”Det tar ett halvår innan du blir gerillasoldat”, sa de, och det är mycket, mycket sant. Men under dessa sex månader hjälper de en så gott de kan. Jag installerade mig på min post, och det var där jag lärde mig det viktigaste. Jag hade gått med i revolutionen för att ta hand om sjuka – och så upptäckte jag att det inte bara gällde att ge medicinsk vård. När man förestår ett sjukhus med femti sjuka får man inte bara ägna sig åt sjukvård utan klara livsmedelsförsörjningen och försvara sina patienter när det börjar smälla, det vill säga vara militärbefäl och allt på en och samma gång. Det är en besvärlig uppgift men det måste man, för i ALN är läkaren den siste som slår till reträtt, efter alla sina sjuklingar, det är en hederscodex. Kriget bestod för min del i att rädda mina patienter, att sköta om dem och sätta dem i säkerhet.

Vi var mycket väl skyddade, vi hade eget vaktmanskap. Men ibland var det svårt. Ja, ibland var det mycket besvärligt.

Och flera gånger blev jag vittne till inte vad man menar med broderskap utan — jag tvekade länge att använda det uttrycket om fransmännens beteende, för jag har levt med dem så länge – utan den allra rääste grymhet, det finns inget annat ord för det. Det har hjälpt mig att förstå mångt och mycket. Jag minns den dan de Gaulle höll sitt berömda tal den 23 oktober. Vi var på reträtt, det var en oerhört besvärlig reträtt. Fransmännen var mycket manstarka, det var ett anfall i stor skala och jag hade femti patienter, vilket är mycket. Femti patienter varav en del kunde stå på benen och andra inte. Och det kom lite plötsligt. Nå, jag lyckades i alla fall rädda de av patienterna som kunde gå. Men det fanns en löpgrav där det låg sex sårade som inte kunde röra sig. När jag kom tillbaka efter anfallet fann jag dem skjutna allihop. De hade inte ens haft förbarmande med de stackare som fått benen avskjutna. Och just den dan minns jag att vi hade hört de Gaulle tala om broderskap och försoning. Han hade just slutat sitt tal när en av mina vaktposter kom och talade om för mig att han hade sett en kvinna och tre små barn dödade på andra sidan vattendraget. Ja. Så ni förstår hur pass stor de Gaulle är i våra ögon! Och dan därpå var det den fruktansvärda synen av sex svårt sårade som kallblodigt hade skjutits ihjäl.

Jag har sett franska fångar. Jag har skött franska fångar, och jag tror att vi är mycket humanare. Det är kanske nöden som har lärt oss det, men vi gav dem vård och till och med cigaretter. Sånt var förbjudet för oss själva, men vi köpte åt dem. Befälet bad att de av oss som kunde tala franska skulle prata lite med dem, så de skulle få lite förströelse. Rebellarmén är närmast en skola i godhet, man är stoltare över sitt goda hjärta än över nånting annat. Jag tror att den franska armén gör fransmännen ännu lite rääre och att våra ledare gör oss ännu lite mänskligare. När de har med sig fångar förbjuder de de mest hetlevrade av oss att så mycket som röra vid dem eller ens säga ett ont ord till dem. Det verkar som om civilisation och humanitet skulle finnas där man minst tror det.

– Kan ni minnas några händelser som skulle kunna kallas karakteristiska för algeriernas patriotism?

– Det var en underlig fråga, såna minnen har alla.

– Jag menar nån karakteristisk händelse?

– Vii rebellarmén var i en förbjuden zon där folket i alla fall hade stannat kvar. Det var en stor del av befolkningen som stannade kvar och drog sig tillbaka med ALN. Och ALN upprättade skolor, det hade Frankrike aldrig gjort därborta. Barnen gick i skolan. Men de lärde sig inte bara att läsa och skriva, de höll också utkik uppe på bergskammarna. De gav larm när flygplanen närmade sig. De dar det brakade löst retirerade de, ibland alldeles ensamma — för däruppe var de alldeles ensamma – och de var mycket stolta när de klarade sig helskinnade undan. Det var små ungar på sex sju år som kom där med sin lilla skolväska och som till och med gjorde sura miner när de såg oss för att de inte fick några vapen.

Det känns så konstigt att tala om allt det här, det är så man nästan vill gråta när man tänker på att Frankrike har drivit oss till såna ytterligheter.

— Har ni sett unga kvinnor kämpa vid soldaternas sida?

— Ja. Det fanns en del *djoundiate* i commandotrupporna och i kompanierna, som absolut ville vara med. Den mänskliga naturen är sig lik överallt, soldaterna är galanta till och med i maquisen, de skulle inte gärna se att de få kvinnor som är där stupade, de skulle gärna vilja skydda dem, men flickorna har ju kommit dit av fri vilja.

— Och ni har sett dem delta aktivt i striderna?

— Javisst, det finns de som har varit med i commandotrupporna i ett och ett halvt år. Där finns flickor som har varit med om tjugo, kanske tretti drabbningar.

— Berätta om kvinnorna som dödades med barnen i sina armar, säger hans kamrat.

— Å, sånt händer ofta. Det är när man hör andra bli förvånade som man själv blir det. Under de beryktade Challe-operationerna deltog jag i den största drabbningen därborta i Ouarsenis med mina patienter. Vi hade vadat över vattendraget, och jag kunde inte avancera längre, jag var tillsammans med en annan läkare, och det var ett flygplan som styrde rätt emot oss ... Soldaterna ryckte fram, de kringrande oss, och vi skickade bud till våra bröder att fransmännen hade kommit. Då fick vi uttrycklig order från de styrkor som befann sig därborta att ta betäckning, både vi på sjukhuset och alla åldringar och civila, och de beslöt att invänta fransmännen. De hade bestämt sig för att den dan skulle de lyckas. Nästa dag kom det till en mycket hård sammanstötning, för fransmännen var mycket manstarka. Det var som sagt mycket häftiga strider, och våra bröder vann en stor framgång. De drog sig tillbaka och hade varken förlorat vapen eller nånting, men dan därpå hörde vi radion: ”Rebellstyrkornas förluster uppgick till trehundrafemti stupade.” Det är klart att vi led några smärre förluster, men de översteg inte femton man.

Striden pågick ända till fem på eftermiddan, och den hade börjat i gryningen. Så det där pratet om Challe och hans berömda taktik med flygplan och allt gör rebellerna bara narr av, det är inte effektivt. Men det är klart att de som vanligt lyckades döda några kvinnor och barn. De tog livet av gamla gubbar som inte kunde gå, och de dödade fyra unga kvinnor. Två av dem var mödrar och bar sina barn i famnen. Dan därpå hittade vi ungarna liggande i terrängen.

De hade klätt av manliga och kvinnliga rebelsoldater och lagt dem i obscena ställningar.

Detta hände den 3 mars 1959. Jaha. Oss förvånar det inte alls. Den dan var det en civilperson som ensam hade lagt beslag på två fallskärmsjägares vapen, de där berömda fallskärmsjägarna, fastän han bara hade ett gammalt jaktgevär hade den gamle gubben lyckats lägga vantarna på bägges vapen!

Vad soldaterna beträffar hade de gjort väl ifrån sig, det var en fullständig seger. De hade spritt sig i terrängen och legat och tryckt var och en på sin post, och sen träffades de efter en sex sju timmar igen och åt sig riktigt mätta hos bönderna i byn. De vilade ut ordentligt när striden var över, och de hade skött sig bra.

— Så ni menar att den algeriska armén är oslagbar eftersom den har befolkningens stöd?

— Absolut, för oss som är mitt uppe i det finns inte skuggan av ett tvivel. Vi kommer att få vår självständighet.

— Enbart genom kriget?

— Nej. Våra bröder därute gör sitt jobb, och armén gör sitt. Vi har en regering, vi har bröder ute i världen, och vi vet att de gör vad de kan och arbetar för landets bästa. Vi är en armé som lyder under en regering precis som alla andra arméer världen runt.

— Vad anser ni om landets framtid med utgångspunkt från vad ni kan iaktta bland befolkningen och era kamrater?

— Kämpar vi så är det för folkets lycka. Först och främst för vår värdighet som algerier. Jag kan inte inse varför vi skulle bli det sista folket i världen som får ett eget fosterland. Dessutom är vi inte fransmän. Själv har jag tillbragt hela min studietid i Frankrike och umgått i de bästa franska familjer, men inte i någon av dessa miljöer har jag för ett ögonblick känt mig som fransman. Först och främst gäller det vår oavhängighet. Det är en fråga om människovärde. Och det är ett vittomfattande begrepp, värdighet kan man inte dela på. För vårt folk är det den enda vägen till lycka, nån annan finns inte, för det finns ingen lycka utan värdighet.

– Och ni menar att landet inte kan utvecklas om det inte blir självständigt?

– Hur tror ni att människor som bara har förakt till övers för ett annat folk ska kunna arbeta för dess välfärd? Nånting sånt är otänkbart, det går bara inte att föreställa sig. Vi begriper mycket väl att fransmännen har intressen i Algeriet, det är ju självklart, vi förstår att de klamrar sig fast vid sina intressen, vi förstår dem, men så fort de kommer med anspråk på att göra om

vårt folk till fransmän så är det ren lögn. Det finns absolut ingen grund för det, varken historisk eller geografisk. När allt kommer omkring är vi ett folk av araber och berber, punkt och slut. Vi har vårt eget språk och vår egen historia, och vi har roligt på vårt eget sätt och har våra egna sedvänjor. Ni vet — vad jag brukar skratta åt det skrattar inte en fransman åt som har bott i Algeriet i hundratretti år, det bara är så. Det gäller helt enkelt hela vår existens. Det enda som kan ge oss tillbaka vårt människovärde är självständighet, det är vägen till lyckan. Så enkelt är det!

– Och ni menar att soldaterna och folket redan nu gör sig redo att bygga upp morgondagens Algeriet?

– Ja, absolut, ni ska veta att under befrielsearmén har många människor – framför allt bergens folk – utvecklats mycket snabbare än under hundratretti års franskvälde. ALN-soldaterna, eller till och med de civila som har kontakt med ALN, är folk som på fyra år har utvecklats lika mycket som de skulle ha gjort på tretti med skola och allt. Se bara på honom som sitter bredvid er.

Han pekar på sin kamrat.

– Han kunde varken läsa eller skriva. Nu lär han sig både att läsa och skriva arabiska. Det är i maquisen han har lärt sig det, och han utvidgar oavbrutet sina kunskaper.

Och numera vet en bonde hur han ska klä sig. Han vet vad en undertröja är för nånting. Han vet

vad ett par kalsonger är för nånting. Nu när ALN finns kan man få se bönder som går så långt att de klär sig i shorts på sommaren eftersom allt vad soldaterna gör är heligt för dem. Det är deras armé, det är deras stolthet och ära, och en *djoundi* kan inte göra nånting som är olämpligt. Så när rebellsoldaten tar på sig shorts så tar de också på sig shorts, de är inte generade, för soldaten vid deras sida gör likadant!

Till och med kvinnorna bland befolkningen följer våra *djoundiates* exempel, en *djoundia* verkar framför allt bland kvinnor.

– Och i bergen grundläggs kanske nya och kamratliga relationer mellan unga pojkar och flickor?

– Just det, flickornas verkliga utveckling är inte den som madame Massu menar. Våra rebellkvinnor har varken slöja eller annat sånt, de går klädda som soldater, och det går fint att sova i samma hydda utan minsta baktanke, vi är som en stor syskonkrets. Ibland blir en *djoundi* och en *djoundia* förälskade i varann, och när det märks att de menar allvar så gifter de sig, och vi håller bröllop för dem. Ibland har de till och med fått fyrverkeri från fientliga flygplan på kvällen.

– Hoppas ni att de här nya förhållandena snart ska spridas lite överallt?

– Det är klart. Det är bara araber som kan utveckla araber, inte madame Massu.

– Vad nu framtiden beträffar – har ni ett intryck av att alla är beredda att ta itu från grunden för att hjälpa landet på fötter?

– Ser ni, när en rebellsoldat kommer ner från bergen till en *dechra* – själv fick jag ofta flytta från berg till berg, och då måste man ner på slätten – då bor han hos civilbefolkningen. Men de jag tog in hos brukade gråta av ilska för att de inte hade några vapen. De kunde inte försvara sig mot de franska soldaterna som kom och inte bara behandlade dem illa utan vad värre var torterade dem. Och de törstade, riktigt törstade efter att få höra nyheter uppifrån bergen, de törstade efter skildringar av striderna, om man så talade tre timmar i sträck satt de kvar och lyssnade. De unga pojkarna på sjutton arton år passade upp oss, och när vi sen skulle dra vidare tiggde och bad de att vi skulle ta dem med. Jag har aldrig sett något liknande. Man var tvungen att stanna kvar en lång stund och tala förstånd med dem och säga: ”Er tur kommer, och ni kan göra nytta härnere på slätten, det är lika viktigt att skaffa fram livsmedel som att slåss.” Men de tyckte det var ett ärelöst jobb. Att arbeta med livsmedelsförsörjning och samla in upplysningar tyckte de inte var ärofullt nog, de ville få ett gevär i handen.

Ni tycker kanske att det låter storordigt, men i det här kriget får man inte vara rädd för stora ord: detta är ett krig på liv och död. Personligen är jag glad att våra ledare håller huvudet lite mera kallt: det har blivit ett grymt krig där hela folket törstar efter hämnd. Det finns inte en enda familj som inte har blivit drabbad.

Men vi rebellsoldater är privilegierade uppe i våra berg, vi är lyckliga, för vi försvarar oss och dödar. De dödar ju föralldel oss också, men vårt människovärde tar ingen ifrån oss.

— Armén och folket står alltså solidariska i kampen och bereder väg för en sant demokratisk morgondag?

— Men vi har ju redan en demokrati. Vi kan inte tänka oss en sannare demokrati än den som finns inom ALN. Jag ska säga er en sak: jag med mitt om ni så vill intellektuella förflutna har aldrig behövt göra våld på mig själv. Allt jag gjort har jag gjort av fri vilja, fullkomligt frivilligt, jag har aldrig, aldrig gjort avsteg från revolutionens sak.

Och uppe i maquisen levs ett annat liv, där finns en ännu mycket djupare samhörighet. De bästa kvällarna är när vi sitter och pratar om vad vi ska hitta på sen. Det är bonden som minns sin jord

och som nu arbetar hos den eller den kolonisten. Det är rebellen som säger: ”Vi ska bygga dammar.”

Och alltid slutar det på samma sätt när man söker förklara lite närmare för dem: ”Ni förstår, det kommer att bli svårt. Det är mycket lättare att kriga än att klara den ekonomiska utvecklingen i ett land!” Då svarar de med en mun: ”Vi arbetar som frivilliga så länge det behövs!”

Och många säger: ”Jaha, när vi har fått självständighet så ska jag anmäla mig som frivillig till Sahara i tio år.” Sahara är för dem den plats där det är allra värst att arbeta. Rebellerna, ser ni, de tänker mycket på framtiden.

— Ni har en stor tilltro till det här landets framtid?

— Det behöver inte diskuteras ens. Jag tycker det är en underlig fråga.

— Jag talar om framtiden, om landets utveckling efter befrielsen.

— Ja. Men ett folk som har lyckats föra krig mot den tredje eller fjärde i ordningen av världens stormakter med dess soldater, fallskärmsjägare, främlingslegionärer, angivare och hemvärnsmän, med dess amerikanska bomber och hela konkarongen, ett sådant folk är moget, det är inget tvivel om det. Ett svårare mognadsprov finns inte.

6. En djoundia

29 maj Beslöjad och liten kommer hon vid sextiden på kvällen. Hon ser ut att vara i fyrtiårsåldern. Jag säger att en *djoundi* har talat om henne och att jag skulle vara glad om hon ville berätta om sitt liv uppe i bergen. Det går hon med på. Men hon skulle helst vilja tala på arabiska, för franska kan hon så dåligt. Jag lyckas i alla fall övertala henne att berätta på franska så gott det går.

— Vad ska jag börja med?

— Berätta om Algeriet före revolutionen.

— Det var alltid detta rastänkande. Under kriget 1939-1945 var muselmanerna illa klädda och hade inga skor, men fransmännen och fransyskorna hade kuponger, både klädkuponger och matkuponger och allting, så de hade det bättre än vi. Vi är algerier och vi hör hemma här, och fastän vi bor i vårt eget land så hade vi det svårt, och de andra hade det bättre än vi.

Den gången beslöt vi att så kan det inte hålla på: det är bättre att dö än att leva i en sån orättvisa. Och så var det rasmotsättningar i skolorna och rastänkande överallt, fransmännen var alltid förmer än vi, vart man kom var fransmännen förmer än vi, överallt var det så.

— Minns ni vad som hände i Setif?

— Allt som hände i Setif de där dagarna var nånting som hela Algeriet hade kommit överens om att göra på samma dag, från Marnia ända till tunisiska gränsen. Det var den 8 maj, den 8 maj 1945.

Då kom det en order som sa att det inte var rätta ögonblicket: ”Stopp, vänta!” Så vii vår stad lät bli, men i Setif, jag vet inte, men de trodde väl att vi var med på samma gång allihop så de satte igång, de stackarna, och fransmännen trodde att de kunde få folk lugna genom att göra så mot Setif, men där trodde de fel, vi känner likadant nu som då.

Från den tiden började de som var emot Frankrike att arbeta i de bägge partierna MTLD och UDMA, och det gjorde jag med.

Alltid denna orättvisa, alltid. Det bor muselmaner i bergen som är illa behandlade, barnen går omkring barfota och undernärda, dåliga bostäder har de, och inte går de i skolan. Och även om de går i skolan så tar de inte hand om dem utan bara skickar hem dem likadana, och när de sen har blivit stora så tar Frankrike in barnen i armén och går i krig med algeriska barn. När de är unga lämnas de vind för våg, de får sova på golvet och skjutsas hit och dit, och sen får de skaffa sig en skoputsarlåda. Det finns inte en enda fransman som borstar skor, det är araber som gör sånt, små arabpojkar. Varför? Det är fördenskull vi har beslutat kämpa för Algeriet. Vi har kämpat, män, kvinnor och barn, flickor och pojkar och åttiåriga gubbar. Vi dör hellre för vårt fosterland än lever kvar i en fransk koloni.

Den förste november väntade vi på att de skulle sätta igång i Aures. ”Gode Gud, måtte de klara det”, sa vi. Sånt kan vi också göra, vi kan också ta oss upp till Aures. Vi väntade i sex månader, och då kom den andra fronten vid Turenne. Då började vi organisera oss så smått, både män och kvinnor, och vi kvinnor organiserade oss för att komma underfund med vad vi skulle göra men också för att delta i kampen. Och så gjorde männen med, och när det såg ut att bli nåt av, så började vi kasta handgranater. Jag hade man och många barn, men vi började arbeta både min man och jag, och det var jag själv som uppmanade min äldste pojk att bli *fidai*.

— Hur gammal är han?

— Sjutton år. Men han började tidigt, han var yngre när han blev *fidai*. När han var sjutton blev han rebelsoldat. Han var femton när han började kasta granater ute i stan. Han var snyggt klädd och ser bra ut och allting, så han bara stoppade på sig granaterna och gick ut på stan och kastade dem, och sen gick han därifrån och kom tillbaka som om ingenting hade hänt, och jag uppmuntrade honom alltid. Det var alltid jag som gav pojken kurage. Jag har en flicka med, hon är också sabotör, hon kastar också granater, hon har gjort lite av varje. Nu är hon snart sexton år, men hon började när hon var tretton. Så både jag och min man och våra barn hjälper till. Min man var en av de politiska ledarna i stan, och sen gick jag också med i motståndsrörelsen. När jag började sa jag: ”Jag vill inte arbeta här i stan, jag vill upp i bergen och träffa revoltledarna.” Men jag fick stanna här, och jag grät och gjorde allt som stod i min makt för att få träffa rebellernas stora ledare uppe i maquisen. Och så en dag kom det en kvinna, en gammal kvinna som de hade skickat ner från bergen. ”Är det du som heter så och så?” frågade hon mig. ”Följ med mig, det är order.” Då tog jag min *haik*, min slöja, och gick ut och steg upp i en bil, och när jag kom upp i bergen fick jag gå till fots och mötte soldater som var mycket väl beväpnade, jag kan bara inte beskriva det, monsieur ... nå, och så träffade jag bröder som hade ordentliga kläder och allting, och jag var så lycklig så jag började gråta av glädje. ”Är det du som heter så och så?” sa de. ”Ja, det stämmer”, svarade jag. Och då var det en löjtnant i befrielsearmén som sa: ”Är det ni som heter så och så?” — ”Ja, monsieur”, svarade jag. ”Följ med mig. Här ska ni inte säga monsieur, säg bror. Vi är bröder och systrar allihop.” Så vi gick, och han tog mig med till nån sorts underjordisk historia. Där gick jag ner med mina bröder, och där träffade jag sekreterare och löjtnanter och underlöjtnanter och vaktmanskaper och vanliga soldater.

— Vilket år var det?

— Det var 1956. Jag var däruppe en hel dag. Jag kom dit tidigt på morronen, och sen åt jag middag med dem, med vaktmanskaper och allihop. Jag såg att de hade gott om vapen, och de sa: ”Här ser du handgranater, så här gör man när man kastar dem, här finns gevär och kulsprute-pistoler och det ena med det andra.” Då var jag mycket nöjd, och jag sa: ”Jag stannar hos er, jag vill inte tillbaka till stan, jag vill också ge mitt liv för Algeriet, jag stannar här!” — ”Nej”, sa de, ”vi stannar här, men du ska tillbaka till stan och arbeta för oss, du ska ta order från oss.” Så sa han, löjtnanten. Då började jag tigga och be, men då sa han: ”Så länge du inte är efterspanad får

du inte komma hitupp, inte så länge du kan gå fritt omkring och spela dina artistroller nere i stan, för vi behöver sånt folk som du för artistrollerna nere i stan.”

— Vad sa ni — artistroller?

— Ja, artistroller: gång på gång får man gå till CRS och tala väl med dem för att sätta igång med komplotter mot ... för att smugla vapen och förbereda sabotage. Vi gjorde ett gott arbete nere i stan så länge vi inte hade polisen efter oss, men en dag när jag var efterspanad gick jag hemifrån och tog med mig min lille minste som bara var fem månader. Innan, när jag väntade honom, arbetade jag och gick upp till maquisen och tillbaka till stan igen och arbetade, och jag väntade min son och arbetade lika hårt hela tiden och kände inte av nånting utan gick till fots i regn och snö och höll på hela tiden och skötte vad jag skulle som vanligt.

— Vad gjorde ni i bergen?

— Jag bar saker, och på nätterna höll jag vakt och var med när bröderna föll de franska posteringarna i ryggen.

— Avlossade ni själv några skott?

— Jag kastade bara handgranater.

— Men barnet, hur gick det med det?

— Pojken tog jag med mig upp i maquisen. Jag hade honom hos mig i tre månader, och sen sa de: ”Du måste lämna honom ifrån dig.” Då lämnade jag honom hos en beduinfamilj där i närheten. Och då frågade de: ”Tycker du inte det är tråkigt?” ”Nej”, sa jag, ”min son likaväl som alla andra. Själv ger jag mitt liv och mitt blod för Algeriet, men det gör mig ingenting, det enda som betyder nånting är att Algeriet blir fritt och oavhängigt.” Så jag lämnade ifrån mig den lille och stannade hos bröderna och levde nästan ett år i bergen.

— Vad anser ni om befolkningen, är den nöjd med de algeriska soldaterna?

— Ojaadå! Ack ja! Folk blev så glada när vi ibland kom ner till dem i byarna och de träffade soldaterna, de började ropa och gråta av glädje och bjöd på mat och allting, och vi tittade in till kvinnorna när de var sjuka och när barnen hade utslag, barnen var alltid sjuka, och då skaffade vi medicin åt barnen.

— Ni var alltså nån sorts sjuksyster?

— Ja.

— Var ni den enda kvinnan?

— Nejdå, det fanns många kvinnliga soldater.

— Som var likadant klädda som de manliga?

— Ja.

— Kan ni minnas några av striderna?

— Jadå. När vi hade omringat franska trupper, pekade de ner på vägen och visade oss soldaterna och befälet och lastbilarna och stridsvagnarna och alltihop, och när de våra gick till anfall, så satte vi igång med att skrika: ”Mod, mod bara!”

Och andra gånger när det var fransmännen som öppnade eld och det blev strid, så var det några av bröderna som inte kunde skjuta, för de hade bara knivar. Då började de andra kasta ner vapen till dem och ropa: ”Leve det fria Algeriet, leve det fria Algeriet!”

Ibland var fransmännen fulla när de gick till anfall, de dricker ju jämt vin, de tål inte att se blod.

– Och barnen i byarna, var de glada när ni kom?

– Jadå, alla småbarnen är så förtjusta i våra soldater, och tioåringar står på vakt och håller utkik lite varstans.

– Och alla ville slåss?

– Ja, alla är redo, män och kvinnor, pojkar och flickor, alla har gått in för att Algeriet ska bli fritt och självständigt.

– Och varför var ni tvungen att lämna maquisen? — För det kom order om att alla de kvinnliga rebellerna skulle dra sig tillbaka till Marocko.

– Beklagade de att de måste lämna bergen?

– Oja! Vi var mycket ledsna för att vi måste hit till Marocko. Därborta var man i farten jämt, men här är vi som djur, vi vet inget och ser inget, men därborta trivdes vi, vi gjorde attentat och hade döden inpå oss, men det var bättre än att sitta så här.

– Är det ingen som är rädd för döden?

– Inte en enda, varken bland männen eller kvinnorna eller de gamla gubbarna. Där fanns en gubbe som var åtti år, men till och med han hängde med under marscherna och gjorde attentat och allt sånt, och när vi gick till attack och kanske omringade fransmännen var det han som gav sig rakt in i elden för att se hur det gick till och vem som gav order, och sen kom han och talade om det för oss.

– Och han hade inga vapen själv?

– Nej. Men han skaffade sig. Gubben var åtti år och hade vitt skägg som såg ut som en ulltott, han var liten och seg och gick mycket spänstigt. Både han och hans son och sonson var rebellkämpar, och hans gumma, stackarn, hon fick alltid laga mat åt soldaterna, men hon ville det själv.

– Var ni lycklig uppe i bergen?

– Ja, där hade jag det bra, trots det som hände min man: han dog i maquisen. För min man gick också med i maquisen, och min äldste son och flickan och jag, det var inget konstigt med det, huvudsaken är att Algeriet blir fritt och självständigt, och när de sa till oss att gå över till Marocko, så gjorde vi det för en tid, men vi bara väntar på att få komma upp till bergen igen.

– Så ni skulle vilja ditupp igen?

– Mer än gärna, redan idag. Om ni i detta nu sa till oss att vända tillbaka till maquisen så skulle vi ge oss av på fläcken.

Politiska ledare i FLN

1. En FLN-kämpe i Marocko

Tretti år, mörk, ganska kortvuxen och undersätsig men smidig och vargliknande med små svarta och hårda, tättsittande ögon som blänker till ibland. Han är en av ledarna för FLN-organisationen i Marocko.

— Vad anser ni om läget just nu? Är inte kolonialismen starkare än nånsin?

— Jag svarar med ett ordstäv från mina trakter: När lyser ett ljus som bäst? När ger det ifrån sig den starkaste lågan? Mot slutet, precis innan det ska till att slockna. Ja, och samma sak är det med kolonialismen i Algeriet. I dag lyser den med stark låga, i morgon är den slocknad.

— Det vill med andra ord säga att ni är säker på segern?

— Absolut. Vi kan bli vita, vi kan bli röda, vi kan bli gröna, vi kan bli djävlar till och med, men vår seger ska vi ha. Vi ska slåss tillsammans med Kina, vi ska slåss med vem som helst, men segrare ska vi bli. Numera finns det inte längre nån antikommunism bland de våra. För det gäller liv eller död. Vi har vänt oss till Kina, men det var inte vi ledare eller politiker som fattade det beslutet, det var folket som krävde det. Jag tror på Allah. Men folket ser de amerikanska jeeparna och vapnen och helikoptrarna och tänker: Ska jag utplånas? Vad väntar de på? Vi blev tvungna att vädja till andra, till Kina. För var det nån av västerlandets stater som ville ge oss vapen?

— Kan man inte märka en viss trötthet bland folk?

— Inte alls. Vad som än händer kan de inte få det värre än de hade det före den 1 november 1954. Då var läget fruktansvärt. Frankrike behandlade oss precis som slaktboskap. Nu kommer vi kanske att dö, men vi dör som fria män med vapen i hand, som människor bland människor.

— Och flyktingarna?

— Jag bodde uppe i bergen före den 1 november 1954. Det var värre där än i flyktinglägren. Vi har ju försökt alla fredliga utvägar för att få självbestämmanderätt. Men Frankrike har inte velat förstå. Tunisien och Marocko hade gjort sig fria men vi var splittrade, vi bara pratade. Till och med våra egna kvinnor sa: ”Prata inte längre, ni har pratat så länge om revolutionen, gör nu nånting. Vi vill inte höra talas om revolutionen längre.” Och vi skämdes för våra kvinnor och gick till verket.

Och bönderna bad oss om vapen. Det var en av MTLD:s utsända som kom till en by där det var marknad för att prata politik. Han häktades mitt på marknadsplatsen. ”Så där får det inte gå till”, sa fellaherna, ”titta, nu sätter de handbojor på honom. Vi måste få vapen.”

Överallt gick det godtyckligt till. Bönderna har alltid haft hundar för att freda sin boskap mot vargar och schakaler. Nå, när nu gendarmerna kommer ridande och hundarna skäller så frågar de: ”Varför skäller hundarna?” Och så får man en process på halsen! Så går det till, de måste visa sin makt.

Därför kan man få se hur alla kvinnor och flickor och småbarn springer och tar hand om hundarna så fort det ryktas att gendarmerna är på väg. För att de inte ska skälla.

Av flyktingarna är det både män och kvinnor som frivilligt minerar taggtrådsstängslen och spränger linjen i luften. Ni skulle höra såna smällar det blir. De dansar när de rycker fram mot taggtråden på natten, de tänder på stubintråden, både gubbar och kvinnor. Och sen, efter fem minuter, kommer smällen. Det är ett vackert ljud.

Vi borde i hemlighet värva flyktingar till armén, alla skulle anmäla sig som frivilliga.

Ja, vårt folk har kommit dithän att det förtjänar sin frihet. Nu är det moget för att bli självständigt. Och vi bör tacka fransmännen, för det är deras exploatering och tortyr och de fängelser och det grymma krig vi har försmäktat i som har fostrat oss och öppnat våra ögon och gjort oss till vad vi inte var.

— Kan man säga att den 13 maj och folkomröstningen och de val av olika slag som följde var ett tecken på eller en början till en modifiering av den algeriska folkviljan?

— Inte alls. I en by till exempel, inte långt från Marnia, samlade man kvinnorna på torget den dag det var folkomröstning och föste med våld upp dem på lastbilar och körde iväg dem till vallokalen. Medan de röstade ropade de till lantpolisen, han heter Ben Aissa: ”Tala om för dem att vi röstar för att vi är tvingade.”

I en by vid Tlemcen ropade kvinnorna utanför vallokalen: ”Vi röstar inte. Vi har inget med er att göra. Ge er iväg och sök upp våra män i maquisen.” Detta hände utanför vallokalen, men då öppnade fransmännen eld. En kvinna dödades och några andra skadades.

— Är folken i Nordafrika solidariska med er i revolutionen?

— Naturligtvis. Riffkabylerna till exempel, som jag känner lite närmare, ja, om vi bad dem kämpa på vår sida så skulle femtitusen anmäla sig i morgon dag. Men det vill vi inte, fastän de säger: ”Ni behöver inte ge oss några vapen, dem tar vi från franska armén i Algeriet.” Vi är tvungna att skicka hem de frivilliga riffkabyler som inställer sig.

Folkets stöd är en underpant på att regeringen i Marocko och Tunisien inte överger oss.

— Och vad tror ni om framtiden? För många, eller åtminstone för somliga som har reflekterat över Algeriets framtid, är det tre ting som är nödvändiga: politiskt oberoende, en radikal jordreform och upprättandet av en tung industri. Vad anser ni om det?

— Vem kan sia om framtiden? Vi har fått i uppdrag av folket att ge det frihet. Det är det vi försöker klara. Vi ska skänka det självbestämmanderätt. Sen är det folket självt som får bestämma över sin framtid eftersom ingen annan kan bestämma för folket. Och ingen kan gå emot folkviljan, det är omöjligt.

Vem var det som satte igång med revolutionen 1954? Vem var det som stod i spetsen för den? Ingen. Det var helt enkelt folket som gav oss det förtroendet därför att vi visste vad fängelse och tortyr var för nånting.

Det är likadant nu. Ingen av ledarna kan sätta sig emot folkviljan, det går bara inte. Vår uppgift är att vinna självständighet, efter oss får folket ta vid och självt välja sitt öde.

Jag måste lyckas med detta mitt uppdrag. Om jag inte lyckas vet jag inte vad jag tar mig till, jag försvinner ur bilden, jag tar livet av mig. Snart har vi en miljon döda. Vi måste lyckas.

Men vi kommer att få vår oavhängighet. Inga materiella hinder kan besegra oss.

— Vad anser ni om vissa av de handlingar som man beskyller ALN för, till exempel massakrerna på civila?

— Vår armé är ytterligt sträng mot anstiftarna till såna brott. De skyldiga kan inte vänta sig det ringaste overseende. Det har hänt att underbefäl och officerare har dömts till döden och arkebuserats. Våldshandlingar av det slaget är strängt förbjudna, det påpekas jämt och samt för våra soldater.

— Har ni hopp om att det snart ska vara över?

— Det vet vi ingenting om. Men om det så krävdes två miljoner döda och vi själva därtill, så ska vi ha vårt oberoende.

2. Mohammed

— Hur gammal är du, tjugo år?

— Tjugofyra.

— Och varifrån?

— Souk Ahras.

Jag träffade ofta Mohammed under april månad i UGTA:s lokaler i Tunis.

— Av det som hände fyrtifem är det en sak som jag minns mycket väl. Gendarmerna hade kommit hem till oss och skulle just föra bort min far, men sen lät de honom i alla fall vara.

Det är en annan sak som också blev avgörande för min framtid, och det var att jag blev relegerad från läroverket och aldrig fick möjlighet att återuppta mina studier.

— Var gick du i läroverk när du blev relegerad?

— I Constantine. Och skälet till att de körde iväg mig var inte alls särskilt allvarligt. På den tiden hängde hela mitt liv på det straffet.

— I vilken klass gick du?

— Femte. Och efter två år i Souk Akras måste jag fara till Frankrike och arbeta. Min far gjorde många invändningar innan han lät mig resa.

Jag minns att när jag skulle gå ombord i hamnen i Bône var det en snut som sa: ”Passagerarna på ena sidan och arbetarna på den andra.” Jag tittade på honom. Han såg att det inte var en blick av sympati, så han klippte till mig. Jag var ung på den tiden. Tre gånger stöp jag. Han golvade mig med vad man kallar en rejäl uppercut. Så till slut gick jag därifrån för att slippa få mer stryk.

— Hur gammal var du? Sjutton år?

— Nej, då var jag arton. Och jag for till Frankrike med det minnet som följde mig hela tiden. Efter ett år kom jag tillbaka till Algeriet. I Frankrike tjänade jag skapligt med pengar.

— Hade du ett yrke?

— Ja. Jag hade lärt ett yrke i en yrkesskola för vuxna. Jag är fräsare. Nå, efter ett år kom jag så hem till Algeriet. Det första som slog mig var att jag då träffade en liten tolvårs pojke som bad att få bära mina väskor. Och jag visste mycket väl att det kunde han inte vid den åldern, de var alldeles för tunga för honom. Jag tittade på honom och sa: ”Det här är för tungt för dig, förstår du. Det är inte lönt du försöker. Men jag ska gärna ge dig lite pengar så du lämnar mig i fred, men låt väskorna vara.” — ”Nej, jag vill försöka”, sa han. ”Jag vill hellre få betalt för att jag bär dem.”

Under hela det år jag varit i Frankrike hade jag aldrig sett nånting liknande ... Det var mitt första intryck när jag kom hem.

— Var det i Alger eller i Bône?

— I Bône. Jag åkte till Souk Ahras och stannade hemma i fjorton dar, och sen for jag tillbaka till Frankrike igen, för det fanns inget arbete varken för mig eller för de andra ungdomarna.

— Inget arbete just för en fräsare, menar du?

— Inget över huvud taget. Jo, det fanns en sak att göra, och det var att ge förmannen i CFA (*Compagnie des Chemins de Fer Algériens*) femtitusen francs för att få ett jobb.

— Skulle du ha kunnat få anställning som fräsare i Souk Ahras?

— Ja. Men då hade jag varit tvungen att betala femtitusen francs.

— Där finns visst en reparationsverkstad för järnvägsvagnar?

— Ja, jodå. Men för det första vägrade jag att betala, och för det andra hade jag inte så mycket pengar.

— Andra gången arbetade du ganska länge i Frankrike?

— Jag stannade fyra år i Frankrike andra gången. Nu är det faktiskt fem år sen jag var i Souk Ahras.

Mohammed är fackföreningsman. Han har funderat över de problem som inställer sig för morgondagens fria Algeriet.

— För att Algeriet ska utvecklas krävs det först att vi blir oavhängiga och sen att vi tar friska initiativ, ser du. Jag tror att ett land måste ledas av folk som är av samma sort, ja, du förstår. För de är de enda som vill att det ska gå framåt. En utlänning kan bara bidra till det framåtskridande som han själv har direkt fördel av, numera tror vi inte längre att den som kommer och exploaterar — och inte bara exploaterar utan suger ut alla ett lands rikedomar — gör det för deras bästa som bor i landet. Framför allt inte när man minns och betänker hur det gick till när Algeriet koloniserades och hela historien efter 1830 och hur fransmännen kom till Algeriet och vilka medel de använde sig av för att få fast fot där.

— Vad anser du om frånvaron av handelsspärrar mellan Frankrike och Algeriet?

— Det är en blockad tvärtemot vad en del säger, för det hindrar den algeriska industrin från att utvecklas, den konkurreras hela tiden ut av den franska industrin. Och de har inget intresse av att den utvecklas, för i så fall skulle den franska industrin inte få någon avsättning i Algeriet.

— Vad anser du om det kulturella läget då? Om skolundervisning och allt sånt?

— Vi vet att det första kolonialisterna gjorde på det planet var att förkväva det arabiska språket. De ville assimilera algerierna med sig och inordna dem under sig för att bättre kunna utnyttja dem. Och på det kulturella planet har de gjort allt de har kunnat i den vägen.

Den enda möjlighet jag hade i min lilla stad att lära arabiska var att gå i en *medersa*. Det är en frivillig skola som har inrättats av *oulemas*. Alla föräldrar betalade ett månatligt bidrag på hundra francs om de hade råd eller ingenting alls om de inte hade råd för att deras söner skulle få gå i skolan.

— Var det en skola som bara var öppen på torsdagar och söndagar?

— Nej. Den var öppen hela veckan. Där undervisades efter ett schema, och det fanns barn som gick där hela dan. Det var de som inte gick i den franska skolan som staten hade upprättat och där undervisningen skedde på franska. Och de barn som gick i den franska skolan kom en timme var kväll.

— På torsdagarna med?

— Både på torsdagarna och söndagsmorgnarna.

— Var undervisningen religiöst färgad?

— Nej. Det var inte alls som i koranskolan, för den hade en fastställd läsplän, och det undervisades i många ämnen, grammatik, historia, lite geografi och räkning, matte alltså. Man lärde sig räkna med arabiska siffror. Och hela undervisningen var lite politiskt färgad. Vi läste om Algeriets historia, dess riktiga historia.

— Har du ett intryck av att skolan var välsedd av staten, eller var det tvärtom?

— Den var inte välsedd av regeringen, för vid ett tillfälle stängdes den. Vår folkskollärare satt till

och med inne en tid. Jag vet inte hur han slapp ut igen, men jag vet att han satt i fängelse.

— De där skolorna var förstås inte så rika?

— Nej minsann. De drevs med mycket små medel. Det gick inte att jämföra dem med de skolor som drevs i statlig regi. Den *medersa* som jag gick i låg i ett privathus: där fanns två rum som ägaren hade avstått och hyrt ut.

— Hade ni bord och bänkar?

— Ja. Men bara så man nätt och jämnt fick rum att sitta och skriva.

— Tror du att den här blockaden av arabiskan har bromsat algeriernas kulturella utveckling?

— Det är självklart. De ungdomar som inte kunde få en arabisk uppfostran riskerade att med tiden få en europeisk bildning, så i den åldern var det i alla fall mycket nyttigt för oss att gå i arabisk skola — annars kunde det hända att man vid en viss ålder stod främmande för sitt eget folk. Jag har känt pojkar som hade en helt och hållet fransk uppfostran. Och de hade haft oturen att ganska tidigt komma till franska universitet ...

— Det var så att säga pojkar som inte längre hade något fosterland?

— Ja, just det. För de kunde inte känna sig som fransmän på grund av rasmötsättningarna, och när de talade med en algerier var de inte längre på samma våglängd, ibland kunde de inte ens komma på de rätta orden för att göra sig förstådda. Även om de innerst inne kände sig som algerier kunde de inte bevisa det.

— Och själva arabiska språket har förlorat mycket på att det inte överallt har bedrivits regelbunden undervisning i det?

— Ja, visst har det förlorat mycket. Därför kommer det också att krävas ett väldigt arbete för att konsolidera arabiskan i Algeriet. Till en början kommer vi inte att kunna utbilda arbetsledare eller tekniker enbart på arabiska. Den högre undervisningen måste säkert försiggå på franska. Och därför måste barnen lära sig franska redan i folkskolan. Vi kommer att behöva massor med franska folkskollärare och läroverkslärare. Och sen måste man utvidga sin kunskap i bägge språken så att alla lär sig dem överallt.

— Så du tycker att araberna i Algeriet inte har kunnat berika sig och följa med i den moderna utvecklingen utan stannat kvar på en mycket primitiv nivå?

— Ja. Utom några enstaka som har haft turen att få studera på något av de tre läroverk som staten har inrättat. Det finns ett sånt läroverk i Tlemcen, tror jag, och ett i Constantine och ett tredje i Alger.

— Är det med helt och hållet arabisk undervisning?

— Nej, det finns två olika linjer, en med helt och hållet fransk undervisning och en annan där man läser flera ämnen på arabiska men där avsikten med det hela är väl uträknad, det är för dem som ska bli *adels*, *bachadels* eller *cadis*, det vill säga enbart ämbetsmän och tjänstemän i civilförvaltningen. Så det är ingen utbildning som kan bli till direkt nytta för utvecklingen på till exempel det ekonomiska eller tekniska planet.

— Har de funnits länge, de där läroverken?

— Ja. Långt före kriget trettinio.

— Och hur tror du nu att kampen mot analfabetismen ska utveckla sig? Du har väl träffat på en hel del pojkar som inte kunde läsa eller skriva, varken franska eller arabiska?

— Förfärligt många. Det gäller för det stora flertalet av vårt folk. Och för att bekämpa analfabetismen måste vi så fort vi blivit självständiga göra upp en undervisningsplan, och varje algerier får bidra så gott han kan. Och när den dan kommer får de läs- och skrivkunniga i varje hus och i varje kvarter lära andra att läsa och skriva.

— Och du tror att det kommer att göra algerierna lyckliga?

— Ja. Jag var med om nånting en gång i maquisen, därute vid gränsen nånstans. Det var en ung pojke på arton år som varken kunde läsa eller skriva, en grabb som varit med uppe i bergen i två år, han hade gått in i rebellarmén när han var sexton.

— En bondpojke?

— Ja, just det. Nå, då fanns det en annan som lärde honom att skriva sitt namn, bara det. Han höll på i några dar kanske, jag vet inte så noga, men från morgon till kväll gjorde han inget annat utom de timmar han var i tjänst. Det var bara sitt namn han lärde sig skriva. Och den dan han lyckades med det, med att skriva sitt namn, inte mer, bara för att kunna underteckna ett eller annat papper nån enstaka gång, då dansade han runt och utstötte ett indiantjut: ”A, jag kan skriva mitt namn!”

— Skrev han på arabiska?

— Ja.

— Var han glad och ville lära mer?

— Han var mycket, mycket glad.

— Tror du det kommer att bli vanligt bland folk?

— Men det är ju vårt stora trumfkort! Det kommer att lyckas eftersom alla så ivrigt vill det och är så förväntansfulla.

— Det måste förstås bli lite provisoriskt i början, det enda viktiga är att det sker över hela landet.

— Just det, över hela landet, och man får inte låta sig avskräckas av att det blir svårt till en början, för jag vet att i barnhemmet i Marsa till exempel fanns det varken bänkar eller svart tavla eller nånting till att börja med. Då upptäckte folkskolläraren att golvet bestod av svarta och vita plattor. Han delade ut kriter, och barnen lärde sig skriva på de svarta stenplattorna i golvet. Sen fortsatte de på dörren, och till slut fick de en svart tavla. Jag är säker på att om alla som bara kunde läsa och skriva hade den upptäckarandan och den viljan och i sin tur lärde andra, så skulle vi få bukt med analfabetismen.

— Vad själva skolundervisningen beträffar, så menar du å andra sidan att det måste göras så mycket som möjligt för att den ska nå ut till alla algeriska barn?

— Ja, och framför allt till barnen på landsbygden. Framför allt på landet. I städerna är det naturligtvis inte tillräckligt många barn som går i skolan, men det är i alla fall en ganska hög procent.

— Och vad beträffar rekryteringen av lärare, så menar du att man får ta folk med god vilja och uppriktigt intresse, även om de inte är så oerhört skickliga?

— Ja, absolut. Det är bäst för barnen med. Det räcker om en unge har gått i folkskola, bara han har lärt sig att skriva och räkna åtminstone, så är det bra.

— Och i början får det väl bli lite hur som helst med organisationen och planerandet av undervisningen?

— Ja, bara vi kommer igång, det är det viktigaste. För när vi väl en gång har börjat, så tror jag att de som fått lite skolunderbyggnad kommer att vidareutbilda sig själva. För det finns en mycket, mycket stark bildningstörst, och det gäller skolning av alla slag. Nu har vi inget emot franska bara vi lär oss nånting på det.

— Ni kommer alltså att få ta ett kulturellt krafttag för att sprida böcker och ge statsbidrag åt författare, framför allt åt de algeriska författare som skriver på arabiska?

— Ja. De måste få reservationslöst stöd av staten, jag tror till och med att det är en av de viktigaste uppgifterna, och en av dem som folk väntar sig mest av. Staten måste ingripa och ta hand om den kategorin. Det är inte bortkastade pengar. Den måste ingripa materiellt och ekonomiskt. Men för övrigt kommer vi inte att behöva sätta igång med någon bildningskampanj och säga: ”Skaffa er kunskaper nu!”

— Och agrarreformen?

— Den är det ett mycket stort intresse för. Man kan inte säga att det algeriska fackföreningsfolket underskattar problemet eller ignorerar det. Det finns många olika åsikter om hur det ska gå till, men det kommer att bli en nödvändighet, bönderna väntar sig det. Det är inte enbart därför de har gjort uppror, men det är ett av skälen till deras revolt och till att de stöder revolutionen. Och det är pojkarna från landet som slåss. Man kan säga att 90 % av rebellsoldaterna är pojkar från landet.

— Är det för att de känner att deras jord en gång togs ifrån dem? — Ja. Det är inte bara nånting de känner, de vet det med bestämdhet, det berättas från far till son och från son till bror och så vidare. Och de kan rekapitulera sitt lands historia. De vet att landet har tillhört dem, och de vet till och med, ibland kan de rentav redogöra för hur det gick till när de framtogs sitt land och vilka infödda ämbetsmän som var fransmännen behjälpliga och vilken roll den eller den styresmannen har spelat och allt sånt där.

Så agrarreformen är det främsta syftet med revolutionen. Först och främst måste de viktigaste kolonialägda jordområdena förstatligas. Alla de väldiga domäner som har skänkts åt kolonisterna och åt vissa bolag och som för tillfället är i deras ägo bör gå tillbaka till staten. Först bör de alltså bli statsägda och sen fördelas bland folket självt. Och det är framför allt jordbruksarbetarna på de stora godsena som bör få jorden om hand, det är de som har brukat jorden, och då bör de först och främst själva ha rätt till den. Dessa lantarbetare var ofta självägande innan kolonisterna kom, och sen blev de degraderade till lantarbetare.

Ja, det är en lång historia.

Och när den dan kommer får vi verkligen ett styvt jobb. För att kunna inlemma fellaherna i kollektivjordbruk måste vi be officerarna och soldaterna i rebellarmén om hjälp. Det blir ett andra krig som de måste vinna, den här gången mot underutvecklingen. Vi får arbeta hårt. Det är bättre att begära hjälp från de hängivna kämparna uppifrån bergen än att vända sig till tekniker som inte är politiskt medvetna. De får skiftas om att provtjänstgöra inom olika yrken, och sen får de komma tillbaka och arbeta. Och de måste lära upp bönderna. Du förstår, det måste vara en av våra egna för att bönderna ska rätta sig efter dem.

Men de som får de här jordområdena måste förstå att det inte för alltid är deras egen jord, att de inte får bryta sig ut ur kollektivet, att de inte får anse det som sin privata egendom. Jorden ska tjäna hela Algeriet.

De måste samarbeta med jordägarna i grannskapen och lära sig en rationell drift, så att den bonde vars jord till exempel lämpar sig för tobak inte börjar odla säd. Staten måste göra upp en rationell

plan för jordbruket.

Och samarbetet måste utsträckas också till de små självägande jordbrukarna som fortfarande kommer att finnas, andelsföreningar måste bildas. Ja, det är nödvändigt, om vi vill få igång andelsföreningar, att bönderna blir intresserade av dem och börjar samarbeta med varann. Och staten får bidra på nåt sätt med maskiner, traktorer och gödningsmedel och skicka ut mekaniker och tekniker och agronomer och lärare som får hand om var sina andelsföreningar. På så sätt kommer andelsföreningarna att ge större avkastning, och det skulle alltså löna sig för fellaherna att gå med i en sån. Men man får absolut inte tvinga dem att gå med i en andelsförening.

— Du anser förmodligen också att det kommer att bli nödvändigt att skaffa arbete åt alla dem som nu går arbetslösa ute på landsbygden. Vad tycker du de skulle kunna ta itu med?

— De skulle till exempel kunna anlägga plantskolor eller bekämpa erosionen eller bygga dammar och bevattningskanaler. Men där fick man också ta rebellerna till förmån. Och allt måste ske samtidigt, för om man inte bekämpar erosionen så blir till exempel dammarna igenslammade och fylls med gytta, så då lönar det sig inte.

— Skulle du kunna säga ett par ord om nationaliseringen? Vad anser du att man måste börja med att nationalisera?

— Det beror lite grann på fredsvillkoren, på hur det slutar. Vi måste se till att gruvorna och kommunikationerna och bankerna blir förstärkade. Våra tillgångar ska inte stanna i händerna på utländska truster eller kapitalister utan direkt tas om hand av folket och bli det algeriska folkets egen tillgång. Det är för övrigt det som kommer att bli grunden för vår ekonomi, det är enda möjligheten för vårt lands utveckling. Om de tillgångarna stannar i händerna på utländska kapitalister kommer landet att alltid vara lika fattigt. Rikt kommer det däremot att bli om dessa tillgångar hamnar direkt i folkets ägo.

— Och oljan?

— Det är en naturrikedom som ska tjäna Nordafrika och det svarta Afrika och inte dem som redan har allting.

Ett annat problem är att staten måste öva sträng kontroll över utrikeshandeln så att industrin får sin chans. Genom att själv avyttra sina tillgångar kommer staten att kunna importera vad som behövs för att sätta upp en tung industri.

— Så du menar att utvecklingen kommer först med den tunga industrin?

— Ja. Vi får börja med den tunga industrin, och den kommer säkert att trygga vårt lands oberoende, tack vare den slipper vi vända oss till andra för att skaffa oss vad vi behöver.

Vi måste hålla gruvdriften i gång, skaffa oss maskinell utrustning, göra bruksmaskiner, få fram byggnadsmaterial, skaffa oss lastbilar och lokomotiv, anlägga järnvägar, producera jordbruksmaskiner, traktorer och motorer.

Och det finns redan råmaterial till en tung industri i Algeriet, nämligen gruvdistrikten Ouenza och Colomb-Bechar vid vardera gränsen. Där finns järn, zink och bly.

När vi talar om tung industri får vi heller inte glömma att det finns en stor tung kemisk industri — olja och fosfater och mineralsalter från saltsjöarna. Allt detta kommer att behövas för jordbruket.

Det finns tillräckligt med råämnen för att vi ska kunna sätta igång. Och dessutom har vi drivmedel så det räcker: naturgas, petroleum och kol.

Och den tunga industrin kan också bli en vapenindustri. Då slipper vi vara beroende av utlandet även i det fallet.

Det sägs ju att man ska kunna utnyttja solenergin också, att den kan användas till mycket.

Men till det behöver vi en massa vetenskapsmän och forskare, och vi måste grunda en egen institution för vetenskaplig forskning.

Och jag för min del anser att teknikerna bör få stora statsanslag. Och inte bara de utländska teknikerna, utan vi måste anslå stora summor till utbildning av tekniker. På den punkten får staten inte knussla. Vi får satsa allt på den tunga industrin, även om den lätta industrin skulle bli fördröjd i sin utveckling, och för hela folkets bästa lägga huvudvikten vid den tunga industrin.

Det kommer folket lätt att inse, om det förklaras i tydliga ordalag. För hos oss strävar ju bönderna i alla fall inte efter att skaffa sig kylskåp. Och om bonden får disponera över goda jordbruksredskap, så vet han att resten kommer med tiden. Vi måste ägna all vår kraft åt den tunga industrin och jordreformen och för övrigt låta kapitalismen vara i fred, både den algeriska och utländska privategendomen.

Om Algeriet lyckas få sina tillgångar under egen kontroll och komma igång med exporten, så är det kanske inte omöjligt att vi kan bygga upp vår tunga industri på egen hand utan att behöva be om lån från utlandet. För när man ska finansiera den tunga industrin kan man exportera flytande gas, fotogen, citrusfrukter, dadlar, grönsaker och vin, och till och med konserver redan. Det går alltså att bygga upp det här landet genom att först och främst utnyttja de resurser som finns inom landet. Vilket inte alls hindrar att man till exempel skulle kunna köpa maskiner på kredit eller nåt i den vägen. En kredit på sådär en tio tjugo år.

Det finns ett annat problem att ta itu med: vi måste till varje pris lära folket att sträva mot de mål som är nödvändiga och till exempel sätta kvinnorna och alla som går sysslolösa ute på landsbygden i arbete.

Det kommer att gå lätt, men vi måste få folk engagerade. För våra kvinnor är inte längre desamma som före revolutionen. Numera ser man hur de känner sig fullkomligt hemma i motståndsrörelsen eller i vissa av ALN:s eller FLN:s organisationer, och det är nånting nytt. Och alla våra unga flickor och kvinnor strävar bara efter att bli fria och bidrar till revolutionen så gott de kan inom alla områden. Nu känner de att deras plats inte bara är att stå vid spisen och laga mat. De vet att barnens uppfostran kommer på deras lott, de vet att det finns vissa arbeten som lämpar sig bättre för kvinnor än för män. Kvinnorna väntar sig så mycket, och för att man ska förstå det bör man också se hur ivriga de är att bilda sig och skaffa sig insikter. De känner att landets framtid angår dem också. Det märker man tydligt.

Kvinnan har en mycket viktig uppgift inom FLN. Hennes roll som förbindelseagent är välkänd. Framför allt i stan, men också på landsbygden. Det finns till exempel många kvinnor som vet att de under striderna lättare än en man kan smita förbi de franska trupperna och som därför bär upp proviant och till och med vapen till oss.

Vi måste också få folk att förstå att de till att börja med får livnära sig ungefär som de gör nu på brödsäd, olivolja och fårkött så att vi kan spara så mycket som möjligt av våra tillgångar för att bygga upp den tunga industrin. En riktig sparpropaganda.

Ja, revolutionen har åstadkommit mycket i den vägen. Revolutionen har varit till stor nytta. Numera ser man många som nöjer sig med enkel mat och inte strävar efter lyx, varken i mat eller kläder eller annat. Och om man en gång i framtiden måste säga till folk att spara in på till exempel vissa av landets produkter för att man ska kunna exportera dem i stället så går de gärna

med på ett sånt offer.

Ja, och därför bör man inte dämpa den hänförelse som för närvarande finns inom alla läger, framför allt bland de unga både på landet och i städerna. Och det viktigaste är att det inte blir någon paus den dag vi får vår frihet, att vi inte slappnar av då.

— Och att pojkarna får klart för sig att revolutionen både innebär att ligga uppe i bergen och slåss och att bilda en andelsförening?

— Just det, det är precis vad folk måste förstå, det är stadier i samma revolution. Vi måste inse att om hänförelsen mattas av, om fellahen börjar koppla av, det vill säga åter sig mätt och arbetar i lugn och ro i fem år och tänker ”Nu kan jag ta igen mig ett litet slag, sen ska jag sätta igång igen ...” — nej, det går inte, för i det ögonblicket tror jag allt är förlorat.

— På sätt och vis kan man alltså säga att revolutionen börjar med befrielsen?

— Ja, revolutionen i egentlig mening. För revolution betyder inte bara att man gör sig kvitt en förtryckare, det är bara början. För så är det, kolonialismen har hindrat oss från att utvecklas i snart hundraåttio år. Men 1830 var vi alla fria.

Det fanns ett skäl till att Algeriet besegrades 1830, och det var att landet hade gett upp redan tidigare. Det gjorde motstånd, men då var det för sent. Frankrike var starkare, för det var bättre utvecklat. Nånting sånt får inte hända en gång till. Vi ska vinna vår frihet med vapenmakt, men för att förbli fria måste vi studera och utveckla oss och arbeta mycket, mycket.

— Vad tror du om Nordafrikas politiska framtid?

— Lite i sänder ska vi arbeta för en stor framtida stat genom att skapa en ekonomisk enhet. Det finns två poler för utvecklingen, den ena vid algerisk-tunisiska gränsen i Ouenza, och den andra vid gränsen mellan Algeriet och Marocko i Colomb-Bechar.

— Där hela den nordafrikanska industrin ska koncentreras?

— Ja. Och oljan i Sahara kommer att vara tillgänglig för hela Nordafrika. Och sen finns det såna naturtillgångar som fosfater, alfagräs, citrusfrukter och vin som är gemensamma men som framför allt finns i till exempel Tunisien eller Marocko. Det får inte bli så att naturtillgångar av det slaget konkurrerar på världsmarknaden. Vi måste bygga upp en ekonomisk politik för alla tre länderna vad köp och försäljning beträffar. Alla handelsbarriärer mellan de tre länderna måste raderas, och så får vi skaffa oss gemensamma avtal med utlandet. För vi får naturligtvis inte utesluta oss från omvärlden. Vi har redan en hel del förbindelser med alla länder i öst och väst och många bröder där, och vi måste få ännu fler.

Slutord

De män och kvinnor, de unga pojkar och flickor som jag mötte på min väg var till största delen män och kvinnor och pojkar och flickor ur folkets breda lager. De var inte regeringens språkrör.

Jag har inte gjort någon sovring. Jag har tecknat ner våra samtal ordagrant. Det är därför de ibland är naiva, det är därför de ibland inte besvarar alla frågor och är illa formulerade. Men det är också därför jag vågar påstå att de i allra högsta grad är autentiska och representativa för folkets uppfattning.

Jag vet att denna vilja inom den provisoriska regeringen för republiken Algeriet att fullfölja kampen ända tills den franska regeringen erkänner Algeriet som självständigt kan tyckas alldeles för hård, ur Frankrikes synpunkt. Männerna inom nationella befrielsefronten betecknas ofta som

extremister.

Det är bra om läsaren får klart för sig att denna vilja är det algeriska folkets egen vilja.

I de föregående kapitlen har den uppmärksamme läsaren kunnat märka hur folkmedvetandet och folkviljan är fullkomligt identiska med de algeriska ministrarnas och militärledarnas offentliga deklamationer.

Och säg nu inte att denna folkets klara och orubbliga strävan och vilja är något utmärkande för enstaka soldater i exil, för enstaka flyktingar och rebeller. De som kommer till tals i den här boken berättar inte så mycket om sina personliga erfarenheter utan talar först och främst om vad de har sett i inlandet, berättar om folks patriotism, om hur byarnas invånare stöder soldaterna i bergen, om arbetslösheten i städerna, om böndernas nöd och om mod och disciplin och broderskap i gerillaförbanden.

Vem skulle för övrigt rimligen kunna påstå att den algeriska revolutionen, som i mer än fyra år fört krig mot en över 500 000 man stark armé, inte har stöd av hela folkets massa?

Fransmän och Västerms folk i allmänhet borde bemöda sig om att se den algeriska verkligheten sådan den är och inte kritiklöst sätta sin lit till okunniga eller kriminella personers rövarhistorier. Och den algeriska verkligheten ser ut så här:

Algerierna anser sig först och främst bo i ett underkuvat land, besatt av utländska trupper, eller man kan gå ännu längre och säga: de känner sig som främlingar i sitt eget land.

Och de vill ha tillbaka sitt oberoende och sin jord. De vill *vara sig själva* — och det kommer sig inte av något slags trånad till det förgångna utan av ett djuptgående och ofrånkomligt behov — de vill leva i nuet och utveckla sig normalt i framtiden, både vad beträffar språk och civilisation över huvud taget, vad beträffar äganderätten till och bearbetningen av jorden och naturtillgångarna och slutligen vad beträffar det politiska styrelsesättet och valet av internationella förbindelser. Detta folk har slutgiltigt bestämt sig för att bryta sig ut ur den kedja av händelser som tog sin början den 14 juni 1830.

Algeriet har blivit erövrat. Dess folk känner sig exploaterat. Alla vet — det behöver inte påpekas — vilka som äger de bördigaste områdena och hur stor del av fellahernas jord som kolonialismen har lagt under sig. Alla vet hur stor skillnaden är mellan medelinkomsten för muselmanerna i Algeriet och de européer som brukar samma jord.

Alla vet nuförtiden vad ordet koloni innebär, nämligen att det ekonomiskt bäst utvecklade landet i egenskap av ägare lägger beslag på råvaror från mineral- och växtriket i utbyte mot fabriksvaror, det vill säga att det koloniserade folket är ett folk som *inte arbetar* utom i gruvorna och i lantbruket. Och att det ur den synpunkten är en bisak eller rentav onödigt att inrätta skolor och bekämpa analfabetismen.

Planerna för Algeriets exploatering har utarbetats ur kolonial synvinkel. De kan inte sammanfalla med de planer som algerierna själva skulle kunna eller skulle ha kunnat göra upp om de varit fria att bestämma över sin framtid och medvetna om sitt ansvar för en harmonisk utveckling av sitt land och sitt folk.

Men det måste sägas och starkt betonas att jag inte har träffat en enda algerier som förblandar kolonialismen med Frankrike och som inte önskar se många fransmän arbeta i ett fritt Algeriet, under förutsättning att de respekterar den nya algeriska stat som växt fram ur kriget. Och det av många skäl som inte alla — även om det gäller många — är rätt och slätt ekonomiska. Jag har inte mött någon algerier som inte vill ha intima relationer mellan Algeriet och Frankrike.

Det finns en tredje faktor i den algeriska verkligheten som jag tycker är anmärkningsvärd, nämligen att det algeriska folket är ett fredligt folk. Tvärtemot vad somliga påstår vill det inte och har aldrig velat detta krig. Den kamp som pågår sedan den 1 november 1954 har blivit det påtvingad. Det fanns ingen annan utväg för dem som ville få ett slut på slaveriet och bli erkända som människor.

Ända sedan första världskriget hade det algeriska folket trott att det skulle kunna få sin självständighet på politisk väg, alla var säkra på att deras deltagande i det krig som moderlandet förde var ett steg mot en bättre framtid och skulle ge dem kraft att framföra sina rättmätiga krav. Inga väpnade revolter längre! I fälttågen 1939-1945 hade många algerier stupat för Frankrikes seger. Därför hoppades de också i Setif den 8 maj 1945 — när de visste att de allierades seger, frihetens seger, också var deras egen seger — att den frihet de vunnit både var Frankrikes och Algeriets. Men provokationer, väldiga massakrer och 45 000 döda visade att de bara kunde räddas med vapenmakt. De behövde inte längre alla dessa belägg för illvilja och misstro som förekom under de olika valen från fyrtifem till femtityra för att bli övertygade om den saken.

Men det kämpande Algeriet är redan ett fritt folk, det har en provisorisk regering, ministrar, förvaltningsorgan, sändebud, en armé, militära ledare och en nationell fackföreningscentral, det får stöd och erkänsla av många utländska stater både på det politiska och fackföreningsmässiga planet, men framför allt är det ett nytt folk som har uppstått ur strider och politiska manövrer, ur lidande och tortyr och minnet av de stupade, ett folk som självt väljer sin väg, ett koloniserat folk som har förvandlats genom sin nationella frihetskamp.

Frankrike och det franska folket kan inte undgå att erkänna denna frihet. Den är ett faktum, ett orubbligt faktum. Människor som har gått så långt som algerierna nu har gjort slår inte till reträtt.

Att vara realist är att acceptera och se saker och ting som de är.

Att acceptera koloniernas frigörelse som sedan 1945 är i gång över hela jordklotet och som gäller kolonierna till andra högt utvecklade länder likaväl som de franska — det uppfattas i Frankrike som en svaghet, en feighet, när det är däri vårt mod skulle visa sig ligga. Den oförmåga att finna och etablera nya relationer mellan Algeriet och Frankrike som de politiska partierna och den franska regeringen i årtal har visat prov på och som utomstående iakttagare bara beklagar borde kännas som ett nederlag. Men inte alls! Jag vet inte hur de kan ta så fel, men de söker sin trygghet och ära i förstockelse, i frånvaron av realism och i ett upprepande av det förflutna.

Och det som skulle innebära tro på Frankrikes framtid, verklighetssinne, en klok uppfattning av nya situationer, politisk seger och fosterlandskärlek — det anses som ett snöpligt nederlag.

Att frivilligt erkänna Algeriets oavhängighet är för Frankrike också en utväg att freda sitt eget samvete. Om det med våld biter sig fast i Algeriet mot det algeriska folkets vilja tvingar det alla de unga män som är mobiliserade därborta att åtminstone objektivt besluta sig för att tillintetgöra och förkväva, att göra sig döva och blinda. Det fördärvar sin ungdom, gör den förhärdad och förstockad.

Det är idag den viktigaste och mest brådskande uppgiften för alla sanna franska patrioter som bekymrar sig om vårt folks framtid att göra allt för att Frankrike äntligen ska upphöra att bekriega Algeriet. En sann patriot erkänner ett annat folks patriotism när den är så enkel, så sann och djup som den algeriska.